

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Recep ERTUGAY

W. MONTGOMERY WATT'IN İSLAM'IN İMAN
ESASLARINA BAKIŞI VE DEĞERLENDİRMELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

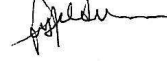
TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Arif YILDIRIM

ERZURUM-2008

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

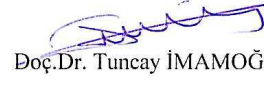
Bu alışma Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalının Kalam Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Arif YILDIRIM
Danışman/Jüri Üyesi

Prof.Dr. Mevlüt ÖZLER
Jüri Üyesi

Doç.Dr. Tuncay İMAMOĞLU
Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 25 / 12 / 2008

Prof.Dr. Vahdettin BAŐCI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
KISALTMALAR.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1
1. W. MONTGOMERY WATT'IN HAYATI VE ESERLERİ.....	1
1.1. Hayatı.....	1
1.2. Eserleri.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. WATT'IN DÜŞÜNCESİNE KISA BİR BAKIŞ.....	5
1. 1. Metot Anlayışı.....	5
1. 2. Üslubu.....	9
İKİNCİ BÖLÜM.....	16
2. WATT'IN İSLÂM'IN İMAN ESASLARINA BAKIŞI VE BAZI DEĞERLENDİRMELER.....	16
2.1. İslâm'ın Allah İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler.....	16
2.2. İslâm'ın Melek İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler.....	26
2.3. İslâm'ın Kitap İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler.....	36
2.3.1. Vahiy kavramına yönelik iddiaları.....	37
2.3.2. Kur'an'ı Kerim'in kaynağına yönelik iddiaları.....	46
2.3.3. Kur'an'ı Kerim'in içeriğine yönelik iddialar.....	51
2.3.4. Kur'an'ı Kerim'in mevcut şekline yönelik iddiaları.....	66
2.3.5. Kur'an'ı Kerim'in evrensel oluşuna yönelik iddiaları.....	76
2.4. İslâm'ın Peygamber İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler.....	80
2.5. İslâm'ın Ahiret İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler.....	100
2.6. İslâm'ın Kader İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler.....	107
BİBLİYOGRAFYA.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	131

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**WILLIAM MONTGOMERY WATT'IN İSLAM'IN İMAN ESASLARINA
BAKIŞI VE DEĞERLENDİRMELER**

Recep ERTUGAY

Danışman : Prof. Dr. Arif YILDIRIM
2008 - SAYFA: VI-131

Jüri : Prof. Dr. Arif YILDIRIM
Prof. Dr. Mevlüt ÖZLER
Doç. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

Bu çalışmada, William Montgomery Watt'ın İslam'ın iman esaslarına bakışı ele alınmıştır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde amacı ve üslubu ile yazar tanıtılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde de asıl konu üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Watt, Meslektaşlarının İslam'ı karalayan yaklaşımlarını eleştirmektedir. Bu yönüyle Müslüman kesimden olumlu tepkiler almayı da başarmıştır.

Kanaatimizce, Meslektaşlarının düşüncelerinden ziyade üsluplarını eleştirmektedir. Objektif görünmeye çalışmıştır. Fakat Batının, İslam'ı karalayan yaklaşımlarından kurtulamamıştır. Misyonerlik faaliyetlerine nazik bir söylem kazandırmaya çalışmıştır. Başarılı olmak için bunu şart olarak görmektedir.

ABSTRACT

**WILLIAM MONTGOMERY WATT'S AT OPINION THE ISLAMIC FAITH
PRINCIPLES AND ASSESSMENTS**

Recep ERTUGAY

Supervisor : Prof. Dr. Arif YILDIRIM
2008-PAGE: VI-131

Jury : Prof. Dr. Arif YILDIRIM
Prof. Dr. Mevlüt ÖZLER
Assoc. Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

In this study, William Montgomery Watt's Islamic faith principles have been discussed.

This study includes two parts. In the first part; Watt has been tried to introduce with his principles and styles. In the second part assessments about the main theme have been done.

Watt criticizes his colleagues point of view about slandering Islam. At this point, he succeeded taking compliments from Muslims.

In our opinion, Watt criticizes styles of his colleagues instead of their writing ideas. He tried to be objective but he couldn't avoid from West's approaches of slandering Islam. He tried to pain a courteous expression into missionary movement. He considers this as a necessity to be successful.

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
age.	: Adı geçen eser
AÜİF.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: İbn
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celalühü
çev.	: Çeviren
d.	: Doğum
DEÜİF.	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
HÜSBE.	: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
H.z.	: Hazreti
m.	: Miladi
MÜİF.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
no.	: Numara
md.	: Madde, maddesi
mk.	: Makale
r.a.	: Raadiyallahü anhü/anha
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallalâhü aleyhi ve selem
s.s.	: Sayfa Sayısı
SÜİFD.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ŞİA.	: Şamil İslâm Ansiklopedisi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
trc.	: Tercüme eden
TÜRDAV.	: Türkiye Kalkınma ve Dayanışma Vakfı
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları
YÖK.	: Yüksek Öğretim Kurumu

ÖNSÖZ

Kelam âlimleri, Kur'an'ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerden hareketle İslâm dininin iman esaslarının, altı tane olduğunu beyan etmişlerdir.

Geçmişten günümüze kadar “İmanın Şartları”, “İnanç Esasları”, “Amentü” ve “İman Esasları” gibi başlıklar altında izah edilen bu akideler kısaca şöyledir.

1. Allah'a İman
2. Meleklerle İman
3. Kitaplara İman
4. Peygamberlere İman
5. Ahiret Gününe İman
6. Kader'e Hayır ve Şerrin Allah'tan Olduğuna İman

Bu esaslardan beşi doğrudan, Kur'an'ı Kerim'de “Kader'e hayır ve şerrin belirleyicisinin Allah olduğuna inanmak ta hadiste yer almaktadır. Buna ilaveten hangi fiil ve davranışların iyi, hangilerinin kötü olduğunu belirleme yetkisinin Allah'a ait olmasını da kader kapsamında kabul edilmesi gereken şey olarak göz önünde bulundurursak “Kadere İman”; “Allah'ın Kâinatı yaratma ve yönetme ölçüsü, plan ve kanunu manasında”, dolaylı olarak Kur'an'da da geçmektedir.

İslâm, insanlığa dünya ve Ahirette huzurlu yaşamanın, bu esaslara inanıp ve bu inanç gereğince davranmaya bağlı olduğunu ilan etmiş ve bu davet anlamlı bir yükselişle kabul görmüştür. Bu hızlı yükseliş, Hıristiyan dünyanın, kendi hesabına İslam'ı bir tehlike olarak algılamasına sebep olmuştur. Bu nedenle, Batıda İslam dinine yönelik bir takım eylemler ve söylemelerde bulunmayı kendine vazife edinmiş bir kısım insanlar ortaya çıkmış ve zamanla ideolojilerine oryantalizm (şarkiyatçılık), bunun mensuplarına da oryantalist (müsteşrik, şarkiyatçı), adı verilen bir akım doğmuştur. Bu cereyanın mensuplarından birisi de Watt'tır. Watt, İslâm dini ile alakalı yirminin üzerinde kitap ve birçok makale yazmış bir araştırmacıdır.

Hıristiyan aydınların “oryantalizm” adı altında sürdürdükleri bu faaliyetin geçmişte olduğu gibi günümüzde de temsilciliğini, Hıristiyan misyonerleri yürütmektedir. Bu itibarla özellikle günümüzde oryantalizmin beslediği misyonerlik faaliyetlerine karşı önlem alma bir zorunluluktur. Bu görev, en başta, İslâm'ın inanç esaslarını kendine has metotları ile savunmayı ilke edinmiş bulunan Kelam ilmine aittir.

Bu gayeye küçük de olsa bir hizmette bulunmak amacı ile farklı üslubundan dolayı, dikkatleri çeken ve hemen hemen bütün eserleri Türkçeye çevrilmiş bulunan W. Montgomery Watt'ın, İslâm'ın iman esaslarına bakışını incelemeyi kendimize yüksek lisans tez konusu olarak seçtik.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde W. Montgomery Watt'ın "hayatı" "eserleri" "üslubu" ve kendisi ile ilgili değerlendirmeler ele alınarak yazar tanıtılmaya çalışılmıştır. Tezin asıl konusu olan ikinci bölümde de Müellifin, "İslâm'ın iman esaslarına bakışı" ortaya konulmuş ve İslâm itikadı açısından irdelenmiştir.

Müslüman mütefekkirlerin tepki gösterdikleri müsteşrikler yanında, Watt'ın farklı bir konuma konulması ve hatta bazı olumlu değerlendirmeler almayı dahi başarması dikkatimizi çekmişti. Bu durum tez konusu seçiminde bizim için ciddi bir etken oldu. Elimizden geldiği kadar Watt'ın İslâm'ın iman esaslarına bakışını Kur'an'ın aydınlığına yakınlaştırarak görünür hale gelmesine gayret ettik.

Son olarak, zaman ayırma ve kaynaklarını, istifade etmek üzere tarafıma verme hususunda cömert davranan değerli hocam, Doç.Dr. Tuncay İMAMOĞLU'na, tavsiyeleri ile ufkumu açan Prof.Dr. Mevlüt ÖZLER'e ve bu tezi tamamlamaya giden yolda bana rehberlik eden, ümitlerimi ve heyecanımı canlı tutarak, cesaretimi sürekli kılan, danışman hocam Prof. Dr. Arif YILDIRM Bey'e şükranlarımı arz ederim.

GİRİŞ

1. W. MONTGOMERY WATT'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

14. Mart. 1909 yılında İskoçya'da dünyaya gelen Watt'ın ölüm tarihi, 24. Ekim 2006'dır. Presbiteryen kilisesi başkanı Andrew Watt'ın oğludur. O daha 14 aylıkken babası ölmüştür.

Orta öğrenimini Edinburgh'da tamamlayıp, Edinburgh üniversitesi ile yüksek öğrenime devam eden Watt, çeşitli üniversitelerde akademik çalışmalarını sürdürmüştür. Edinburgh'da klasikler üzerine araştırma yapmış, Oxford üniversitesinde Kant üzerine bir tez hazırlamıştır. Almanya'daki Jena Üniversitesinde kaldığı yıllar Felsefe okumakla meşgul olmuş, 1937 yılında İslâmî çalışmalara ilgi duymaya başlamıştır. Daha sonra tekrar Edinburgh Üniversitesine geçen Watt, 1944 yılında, "*Free Will and Pre-Destination in Early İslâm*" (İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader) çalışmasıyla doktor unvanını almış ve akademik kariyerini, Edinburgh üniversitesinde Ahlak ilminde asistan hoca olarak devam ettirmiştir.

1940 yılında Anglikan topluluğuna papaz olarak atanan Watt, 1939-1941 yılları arasında Londra'da, 1941-1943 yılları arasında da Edinburgh'da Episcopal Kilisesinde görev yapmıştır. 1943 yılında Kudüs Piskoposuyla iletişim kurmuş, akademik uzman olarak ona danışmanlık yapmak üzere Kudüs'e gitmiştir. Bu görevine 1946 yılına kadar devam eden Watt, bu esnada Arapça eğitimini de tamamlamış aynı zamanda İslâmî konular üzerine araştırmalar yapmıştır.

1947 yılında tekrar Edinburgh üniversitesine dönen, Watt, 1964 yılına kadar Arap Dili ve Edebiyatı hocası olarak görev yapmış, 1960 yılında İskoçya'da Hıristiyan Birlikçi Lona topluluğuna katılmıştır. Bu faaliyetleri ile birlikte akademik çalışmalarını da sürdüren Watt. 1964-1979 yılları arasında Edinburgh Üniversitesinde Arapça ve İslâmî Araştırmalar alanında Profesör olarak öğretim üyeliğine devam etmiş ve 1979 yılında emekli olmuştur. Emeklilik döneminde de çeşitli araştırmalar ve konferanslarla çalışmalarına devam eden Watt, 24 Ekim 2006'da Edinburgh'da ölmüştür.

Arap ve İslâmî araştırmalar üzerine Toronto, Paris, Georgetown Üniversitelerinde kürsüleri vardır. Misafir öğretim üyesi olarak 1963-1979 yılları arasında ders verdiği üniversiteler olarak; "University of Toronto", "College de France", "Georgetown University" ve "Washington Üniversiteleri" sayılabilir. Aberdeen

Üniversitesi tarafından da fahri doktora ile onurlandırılmış olan Watt, bazı derneklerin başkanlığını da yapmıştır. Bu derneklerden birisi olarak “İngiliz Oryantalistler Derneği” örnek verilebilir.

W. Montgomery Watt, Ülkemizin ilmi çevrelerine de yabancı değildir. Kitaplarının Türkçeye çevrilmesinin yanında ülkemizdeki bazı bilimsel toplantılara da katılmıştır. 1976 yılının ilkbaharında yapılan “I. Sîret Kongresi” ile 1985’de İzmir’de gerçekleştirilen “I. Din Bilimleri Kongresi” bunlar arasındadır.

Watt İslâm’ın; Kelam, Siyer, Mezhepler Tarihi, vb. birçok alanı üzerine araştırmalar yapıp kitap ve makaleler hazırlamış birisidir. İslâmî araştırmalarda gösterdiği başarılarından dolayı Avrupa ve Amerika’da çeşitli kuruluşlar tarafından ödüllendirilmiş bir araştırmacıdır.

Ülkemizde de Watt üzerine yapılmış birkaç çalışma bulunmaktadır. 1995 yılında, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Mustafa Alıcı tarafından Kelam alanında; “*W. Montgomery Watt’da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı*” adlı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

1996 yılında, Din Felsefesi alanında; Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Tuncay İmamoğlu tarafından “*W. Montgomery Watt’da Dini Düşünce*” adlı bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

2003 yılında, Ali Paşa Ziti tarafından, Din Sosyolojisi alanında; Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, “*W. Montgomery Watt’ın Din Anlayışı Ve Sosyolojik Yorumu*” adlı bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

2006 yılında, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Fatma Çiftçi tarafından Mezhepler Tarihi alanında “*Bir mezhepler tarihçisi olarak W. Montgomery Watt*” adlı bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

1.2. Eserleri

1. *Free Will and Pre-Destination in Early Islam* (İslâm’ın İlk Dönemlerinde İrade Hürriyeti ve Kader); 1948 yılında Londra’da basılan Eser, Arif Aytekin tarafından “*İslâm’ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*” başlığı altında Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri, Kitabevi Yayınları tarafından 1966 yılında İstanbul’da basılmıştır.

2. *Mohammed at Mecca* (Muhammed Mekke’de), 1953 yılında Oxford Clarendon’da basılmıştır. Eser, M. Rami Ayas ve Azmi Yüksel tarafından “*Muhammed*

Mekke'de" başlığı altında Türkçeye çevrilmiştir. Kitap, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları tarafından 175 sıra numarası ile 1986 yılında Ankara,'da basılmıştır.

3. ***Muhammed at Medine*** (Muhammed Medine'de); 1956 yılında Oxford Clarendon'da basılmıştır.

4. ***Islam And the Integration of Society*** (İslâm ve Toplumun bütünleşmesi); 1961 yılında Londra Routhledge'de basılmıştır.

5. ***The Faith and Practice of al-Ghazali*** (Gazzali'de İman-Amel Münasebeti); Eser,1953 yılında Allen and Unwin, Londra'da basılmıştır.

6. ***Muhammad Prophet and Statesman*** (Peygamber ve Devlet Adamı Olarak Muhammed); 1961 yılında Oxford üniversitesinde basılan eseri "*Hz. Muhammed: Peygamber ve Devlet Kurucusu*" ismi ile Hayreddin Örs dilimize kazandırmıştır. Remzi Kitabevi tarafından 1963 yılında İstanbul'da basılmıştır.

7. ***Islamic Philosophy and Theology*** (İslâm Felsefesi ve Kelamı); 1961 yılında Londra'da basılmıştır. "*İslâmî Tetkikler, İslâm Felsefesi ve Kelamı*" adı ile 1968 yılında Ankara'da bir AÜİF. yayını olarak Süleyman Ateş tarafından tercüme edilmiştir.

8. ***Muslim Intellectual: A Study of al-Ghazali*** (Müslüman aydın Gazali Hakkında bir Araştırma); 1963 yılında Londra'da basılmıştır. Hanefi Özcan, bu eseri tercüme etmiş ve 1989 yılında DEÜİF yayını olarak İzmir'de "*Müslüman aydın Gazali hakkında Bir araştırma*" adıyla basılmıştır.

9. ***Truth in the Religions*** (Dinlerde Hakikat); 1963 yılında Londra'da basılmıştır.

10. ***A History of Islamic Spain*** (İspanya İslâm Devleti Tarihi); 1962 Londra'da basılmıştır.

11. ***Islamic Political Thought*** (İslâm Siyasi Düşüncesi), 1968. yılında Londra'da basılmıştır.

12. ***What is Islam?*** (İslâm Nedir?); 1968 yılında Londra'da basılmıştır. 1993 yılında İstanbul'da Birleşik Yayınları tarafından basılan bu eseri Elif Rıza "*İslâm Nedir*" ismi ile tercüme etmiştir.

13. ***Islamic Revelation in the Modern World*** (Modern Dünyada İslâm Vahyi); 1970 yılında Londra'da basılmıştır. "*Modern Dünyada İslâm Vahyi*" başlığı altında M. S. Aydın tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Eser, Hülbe yayınları tarafından 1982 yılında Ankara'da basılmıştır.

14. *The Influence of Islam on Medieval Europe* (Ortaçağ Avrupa'sında İslâm tesiri); 1972 yılında Londra'da basılmıştır. Bu eseri de Hulusi Yavuz “*İslâm Avrupa'da*” başlığı altında tercüme etmiştir

15. *The Formative Period of Islamic Thought* (İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri); 1973 yılında Londra'da basılmıştır. Ethem Ruhi Fıçlalı tercüme etmiştir. Umran Yayınları, 1981 tarihinde Ankara'da basımını gerçekleştirmiştir.

16. *Majesty That Was Islam* (Bir Zamanların Büyüğü: İslâm); 1978 yılında Londra'da basılmıştır.

17. *Islam and Christianity Today* (Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık); 1984 yılında Londra'da basılmıştır. Eseri Turan Koç tercüme etmiştir. Eser, 1991 yılında İz Yayıncılık tarafından basılmıştır.

18. *Mohammed's Mecca: History From Quran* (Kur'an'da Muhammed'in Mekke'sinin Tarihi); 1988 yılında Edinburgh Üniversitesinde basılmıştır.

19. *Islamic Fundamentalism and Modernity* (İslâm Köktendinciliği ve Çağdaşlık); 1988 yılında Londra'da basılmıştır.

20. *Early Islam, Collected Articles* (İlk Devir İslâm: Toplu Makaleler); 1988 yılında Edinburgh Üniversitesinde basılmıştır.

21. *Muslim-Christian Encounters* (Müslüman Hıristiyan Karşılaşması); 1991 yılında Londra'da basılmıştır

22. *A Companion to the Quran* (Kur'an'a Bir Dost); Allen and Unwin, 1967 yılında Londra'da basılmıştır

23. *Bell's Introduction to the Quran* (Bell'in Kur'an'a Giriş Kitabının Tahkiki); 1970 yılında Londra'da basılmıştır Ankara Okulu yayınları arasında 2000 tarihiyle yer alan bu eser, Süleyman Kalkan, tarafından “*Ku'ran'a Giriş*” ismi ile tercüme edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. WATT'IN DÜŞÜNCESİNE KISA BİR BAKIŞ

1. 1. Metot Anlayışı

William Montgomery Watt'a göre İslâm üzerine araştırma yapan "Avrupalı modern ilim adamları" yeni bir üslup ortaya koymalıdır. Ortaçağ Avrupa'sının ağır hakaretlerle İslâm'ı karalamak şeklinde oluşturulan savunma hattını sürdürmenin artık geçerliliği kalmamıştır. Hıristiyanlık adına fayda sağlaması da mümkün değildir. "Görünüşte güçlü olduğu zannedilen, karşı tarafı karalamadan ibaret savunma üslubu terk edilince, insan kendi dininin özünü ortaya koyma imkânını daha iyi bulabilir."¹

Ona göre, dünya liderliğini elde etme yolunda gerçek bir rakip olan İslâm'dan bîhaber olan Hıristiyanlık, bu dini ciddiye almak zorundadır. Hıristiyanlar, önceleri pek tanımadıkları Müslümanları çeşitli vesilelerle tanıyınca kültür olarak kendilerinden daha üstün korkunç bir düşmanları olduğunu fark ettiler. Belki de Hıristiyanların bilginleri, kültürel aşağılık duygusu ile İslâm'ı, "kılıç dini", peygamberini de "ahlakî zaafı ve cinsel düşkünlüğü olan sahte din kurucusu" ve "şeytanın bir temsilcisi" gibi tanımlamalarla çarpıtılmış bir İslâm imajının Avrupa'da yer etmesini sağladılar. Günümüzde bu anlayıştan uzaklaşma çabaları etki etmek üzereyken İslâmî uyanışın yüzyılımızda tekrar canlanması, sayıca az olmayan birçok Batılının tekrar çarpıtılmış imaja dönmesine neden oldu.²

Hâlbuki ortaçağda başvuru bu anlayışla artık bir yere varmak mümkün değildir. Hıristiyanların, Haçlı seferleri yaparken kendi dinlerini "sulh dini" karşı tarafın dinini "kılıç dini" olarak nitelendirmeleri gerçeklerle çelişiyor.³ Yazara göre bu tutarsızlıkla bir yere varmak mümkün değildir.

Hıristiyanlığın İslâm'a ve diğer dinlere karşı geçmişte yaptığı misyonerlik faaliyetleri birçok yanlıştan kurtulamamış, Hıristiyanlık namına getiri sağlaması bir yana kendi mensuplarına sahip olmayı, onların dinlerine olan inançlarını korumayı dahi başaramamıştır. Geçmişte başarısız olan bu çalışma şeklinin günümüzde de sürdürülmesi akla ziyandır.

¹ W. Montgomery Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, Çev., Mehmet S. Aydın, Hülbe Yay., Ankara, 1982, s. 168.

² Watt, *a.e.*, s. 21-22.

³ W. Montgomery Watt; *İslam Avrupa'da*, çev., Hulusi Yavuz, MÜİF., Yay., İstanbul, 1989, s. 133.

Yine Watt'a göre, "Takriben 1800'lü yıllarda başlayan Hıristiyanlık misyoner harekâtı Hıristiyanlaştırma ile Avrupalılaştırmayı birbirinden ayıramamış, dinini değiştirenden, kültürünü de değiştirmesini istemiştir. Bu durum ilkel topluluklar için gösterilen faaliyetlerde belki sonuç verebilir ama aynı metodun büyük din mensuplarına uygulanması tatmin edici olmaktan uzak ve tehlikelidir. Bazı yanıltıcı sonuçlar doğurabilir."⁴

O halde, çağımızda sahaya inmesi gereken Hıristiyan misyonerleri, Thomas Metron adlı bir bilginin "İyi Hıristiyan başka dinleri yalanlayan değil, onlardaki hakikati doğrulayabilen ve hatta daha ileri gidebilendir."⁵ tespitine kulak vermelidir.

Hıristiyan dünyanın kendini kabullendirme yolunda başarılı olması için yeni bir metot geliştirmeye çalışan yazarın, düşüncesi şudur: İslâm'ı yalanlayarak bir savunma hattı oluşturmak faydasızdır. Öyleyse bazı hakikatleri kabul etmek, bu hakikatlerin temellerini de bir vesile ile başka alanlara, belki Hıristiyan kültürünün kalıntılarına veya Yunan felsefesinin kırıntılarına bağlamak, ileri sürülen eleştirilerde nazik bir söylem kullanmak gerekir. Watt, bu tarz bir savunma hattı oluşturmanın gerekliliğini ve örneğini ortaya koymaya gayret etmektedir. Kitaplarında bu metodu güzel bir şekilde işlemiştir.

Yazara göre dünyada iletişim hızla yayılmaktadır. Öyleyse Hıristiyan halkın Müslüman halkla karşılaşması kaçınılmazdır. Bu karşılaşmada dindar olan bir Hıristiyan, Müslüman komşularının da tıpkı kendileri gibi dürüst olduklarını görecektir. Dinî inançlar noktasında onların da en az kendileri kadar mâkul sebeplere dayandıklarını, çocuklarının mutlulukları için çalıştıklarını fark edip anlayınca şaşırıp kalabilir. İnançlarına ters düşen bu durumla karşılaştıkları için dünyaları sarsılmaya ve çökmeye başlayabilir⁶

Öyleyse öteden beri kilisede var olan katı yaklaşımla gidilemez. Gerçekle yüz yüze gelen Hıristiyanlar aldatıldıklarını düşünüp Hıristiyanlıktan uzaklaşabilir, hatta İslâm'a ilgi duyabilirler. Bu tehlikenin farkında olunmalı, İslâm'ın bazı doğruları paylaşılmaya cesaret edilmelidir. Yabancı bir dinî kültürün hayatını paylaşan insan, o

⁴ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 121.

⁵ W. Montgomery Watt; *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev., Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 24.

⁶ Watt, a.e., s. 79.

dinî kültürün düşünce şekline aşına olur. Bu durumda dinini başkalarının takdir edebilecekleri tarzda daha iyi olarak anlatabilir.

Watt'ın, yeni bir metodun gerekli olduğu konusunda bir şüphesi yoktur. Bu düşüncesini meslektaşlarına kabullendirmek ve meslektaşlarının, İslâm dinine taviz verdiği yolundaki eleştirel yaklaşımlarının doğru olmadığını kanıtlamak istediğini görmekteyiz.

Ona göre “Avrupa ve Amerika Hıristiyanlarının 19-20. yüzyılın başlarında yaptıkları şekilde misyonerlik faaliyetleri rafa kaldırılmalıdır. Aziz Paul Yunan ve Yahudi kültürü ile yoğrulmuş Roma’da Hıristiyanlığın yayılmasını başarılı bir şekilde gerçekleştirdi. Çünkü Paul, Roma’da Hıristiyanlıkla Yunan kültürünü birleştirdi. Böylece Hıristiyanlık yayıldı. Afrika’da da kendi kültürleri yıkılmakta olanlar, beyaz adamın teknolojisini ve dinini birlikte kabul ettiler.”⁷ Charles de Foucould tarafından kurulan “İsa’nın Küçük Kardeşleri” cemaati örnek bir çalışma yapmaktadır. Eğitim, sanayi ve ticaret konularındaki bilgi ve tecrübeleri ile geliştirmekte olan ülkelere yardım etmekte, böylece Hıristiyanlığı daha iyi anlatabilmektedirler.⁸

Günümüz Hıristiyanları şunu çok iyi bilmelidir; “Artık ücretli misyoner göndererek, taraftar bulmak mümkün gözüküyor. Karşı taraf kendini savunmaya geçiyor. Böylece iletişim kurmak dahi mümkün olmuyor. İletişim olmadan kime neyi anlatabiliriz? Bu noktada yapılması gereken, kişinin kendini diğer dine açmadan bir konuşma ortamının olamayacağını kabul etmesidir.”⁹ Bu yöntemin başında da karşı tarafın kendini açmasını sağlamak için bazı şeylere evet diyerek iletişim kurmayı başarmak vardır. Bu ifadeler Watt’ın dinler arası diyalogdaki amacı ile ilgili ipuçları da vermektedir.

Bu açıklamalar göstermektedir ki yazarın İslâm’la alakalı olumlu sözleri, yeni bir misyonerlik metodunun pratiğe yansıtılmasıdır. Durumun düşündüğümüz gibi olduğuna mesnet gösterilebilecek bir diğer cümle şu şekildedir: “Bâzen Kur’an’ı Kerim’in Kitab-ı Mukaddes’teki fikirlerin kötü bir seçkisinden ibaret olduğu, Arap felsefesinin de Yunan felsefesinin talihsiz üvey bir çocuğu olduğu iddia edilmiştir. Tabî

⁷ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 160.

⁸ Watt, *a.e.*, s. 169.

⁹ Watt, *a.e.*, s. 164.

ki Müslümanlar bu fikre karşı çıkmışlardır Ayrıca bu ifadeler varılan sonuçların yanlış olarak anlaşılması veya yanlış bir şekilde sunulmasıdır.¹⁰

Görüldüğü gibi Kur'an'ı Kerim'in Kitab-ı Mukaddes'teki fikirlerin kötü bir seçkisinden ibaret olduğu Arap felsefesinin de Yunan felsefesinin talihsiz üvey bir çocuğu olduğu iddiasına yazar da katılmaktadır. Katılmadığı husus, bu sonucun yanlış yöntem kullanılarak sunulmasıdır. Oysa Müslümanların tepkisini çekmeyecek şekilde ifadeler kullanılmalıydı.

Düşüncesinde haklı olduğuna inanan Watt, bu hakikati kabul etmeyenleri ikna etmenin peşindedir. Onlara eklektizm akımını benimser şekilde şöyle seslenir: “İlerleyen dünyada en başarılı din kendisini modern şartlara uyduran, diğer dinlerin iyi yönlerini kendi bünyesine almayı başaran ve kendi esas görüşüyle kaynaştıran din olacaktır. Muhtemelen diğer dinlere mensup insanları kendi tarafına çekebilecektir.”¹¹

Bu noktada yegâne dinin esas çerçevesini oluşturmada İslâm güçlü bir yarışçıdır. Dünyada kesin hâkimiyetin Hıristiyanlığa ait olacağı şeklindeki inancın gerçekleşebilmesi için bir şeyler yapılmalı, İslâm'ın iman ve kardeşlik gibi kuvvetli yönleri alınıp, Hıristiyanlığa monte edilmelidir.¹² Bu beyanlar, İslam Dininin üstün yönleri olduğunun yazar tarafından itiraf edildiğinin bir kanıtı olarak da düşünülebilir. Aynı zamanda dinler arası diyalogun kuvvetli savunucularından birisi olarak İslam'ı Hıristiyanlık potası içerisinde eritmek suretiyle dünya liderliği yarışında inisiyatifi Hıristiyanlığa kazandırmayı amaçladığı da söylenebilir.

Ona göre, amaca ulaşma noktasında İslâm ciddi bir engel ve güçlü bir rakiptir. O halde rakibi şeridin dışına itmenin yolları aranmalıdır. Bu yolların başında diyalog yolu gelebilir. Bu başarıldığı takdirde, dünyada hâkim olacak yegâne dinin esas çerçevesini belirleyen din, Hıristiyanlık olabilir.

Watt, bu amaç için gerekli gördüğü yeni misyonerlik yönteminin teorisini ve pratiğini eserlerinde yansıtmaya çalışmaktadır.

¹⁰ W. Montgomery Watt; *İslam Nedir?*, çev., Elif Rıza, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 13.

¹¹ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 172-173.

¹² Watt, *a.e.*, s. 173.

1.2. Üslubu

Watt'ın, İslâm'ı yok etme düşüncesiyle harekete geçen diğer oryantalistlerden hedef noktasında ayrıldığını söylemek güçtür. Fark hedefe giderken takip edilecek üsluptadır. O, yumuşak bir söylem kullanmanın gerekli olduğu kanaatindedir.

Watt'ın eserlerini dikkatle okuduğumuzda çok sayıda örnek iddialarımızda haklılığımızı ortaya koymaktadır.

İşte bir örnek: Yazar İslâm'ı çöl hayatı ile ilişkilendirenleri bakınız nasıl eleştiriyor, “Bu düşüncenin gerçeklik payı olmakla birlikte, iyi açıklanmadıkça yanıltıcıdır. İslâm daima birinci planda ve çoğunlukla şehirlilerin dini olagelmiş çiftçilerin ve göçebelerin özel ihtiyaçlarına pek kulak asmamıştır.”¹³

Bu cümle “İslâm çöl dinidir” “Bedevi kültürünün uzantısıdır” şeklindeki alışlagelmiş Batılı ağzı eleştiriyor. İslâm'ı şehir dini statüsüne koyarak bir anlamda taltifte bulunuyor. Diğer taraftan “Çiftçilerin ve göçebelerin özel ihtiyaçlarına pek kulak asmamıştır” cümlesi, maksada hizmet eden asıl cümle oluyor.

Mükemmel bir din bütün insanların ihtiyaçlarını dikkate alır. Dünya nüfusunun büyük bir kısmı çiftçilikle meşgul olduğuna, İslâm dininin de çiftçileri muhatap almadığı iddia edildiğine göre; söylenmemiş, ama söylenenlerden daha açık bir şekilde ortada duran bir cümle, ortaya çıkmaktadır. O da “İslâm insanlığın bütün ihtiyaçlarına çözüm getirecek derece de mükemmel bir din değildir.” cümlesidir.

Aynı şekilde değerlendirilebilecek bir başka ifade; “İslâm'ın din olarak büyüklüğünün işaretlerinden birisi, insani erdem ve mükemmellikleri alarak bunları çöl hayatının ateşinde pişirmesi ve diğer insanlara söylemesidir.”¹⁴ İlerleyen sayfalarda delilleriyle birlikte sunulan paragraflardan anlaşılacağı gibi, yazar, sık sık İslâm'ın doğduğu ortam üzerinde, yakın komşuların ve ticaret gibi çeşitli münasebetlerle, uzak çevrenin etkisinden söz etmekte, bu etkiyi de Hıristiyan unsurlara bağlayarak Kur'an deseninin Hıristiyan motiflerle oluştuğunu iddia etmektedir.

İlk etapta İslâm'a bir övgü belirtisi taşıyan bu ifadede böyle kuvvetli bir îma yer almaktadır. Bu iddia ile birlikte değerlendirerek cümleyi yeniden okursak şöyle bir anlam ortaya çıkabilir. İslâm, Hıristiyanlıktan taşınmış olan insanî erdem ve mükemmellikleri alarak çöl kültürüyle yoğurmuş ortaya çıkan bu harika karışımı diğer insanlara sunmuştur. İnsani erdem ve mükemmelliklerin ilahi vahiyle Hz. Peygambere

¹³ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 17.

¹⁴ Watt, a.e., s. 19.

geldiğini kabul etmeyip Hz. Peygamberin İlahî kaynaktan değil, etraftaki birikimden beslendiğini dolaylı olarak söylemiş, dolayısıyla “Kur’an’ın Hz. Muhammed’in zihninin ürünü” olduğu şeklindeki bozuk anlayışı, kibarca dile getirmiştir.

Yine yazar, peygamberimize meslektaşları tarafından yapılan ağır hakaretlere güya karşı çıkıyor ve diyor ki: “Ortaçağ anlayışları bir kenara bırakılmalı ve Hz. Muhammed, kendisine Allah tarafından gönderildiğine inandığı mesajları samimiyetle ve iyi niyetle tebliğ eden bir insan olarak kabul edilmelidir.”¹⁵

Bu cümlede Hz. Muhammed’in peygamber olmadığı, kendisine Allah tarafından vahiy gönderildiğine inanan bir kişi olduğu ifade ediliyor. Peygamber olmadığı halde kendini kim peygamber zanneder. Böyle bir insan ya dürüst davranmayan bir insandır; ya da dürüst davranan ancak aklından problemi olan bir insandır. Bu cümle ile yazar, “ortaçağ anlayışı” diyerek karşı çıkar gibi gözükteği Batılı araştırmacılarca ileri sürülen saralı, histerili vb. saldırılardan ne kadar farklı düşünmektedir. Onun üslubu gerçekten hakaretin biraz daha kibarca yapılanından başka bir şey olabilir mi?

Uzaktan bakınca sever gibi görünen fakat yakından bakınca sevmeye değil dövmeye çalıştığı açıkça belli olan Watt’tan bir örnek daha görelim. “Avrupa’nın dirayetli mütefekkiri Aquinas “Hıristiyan itikadının doğru olduğunu birçok delille ispat etmek mümkündür,” dedikten sonra “Muhammed gibi mezhep kurucusu olanlar için böyle bir delil ve temel yoktur. Muhammed ortaya koyduğu tarihi olmayan kıssalarla ve yanlış doktrinlerle hakikati karıştırdı. Onun hiçbir mucizesi yok. Sahabeler Muhammed’in her dediğini tereddütsüz kabul ettiler. Müslümanlık askeri güçle yayılmıştır.” cümlelerini aktarıyor.

Watt, bu cümleleri her ne kadar Avrupa’nın tahrif edilmiş İslâm imajının bir yansıması olarak eleştiriyor gibi gözükse de asıl maksadın İslâm’ı tahrif etmek olduğu anlaşılıyor. İslâm peygamberine en hafif eleştirisi “mezhep kurucusu” demek olan araştırmacıdan “Avrupa’nın dirayetli mütefekkiri” olarak söz etmesi ve Hıristiyanlık itikadının birçok akli delille ispatlanabilir olduğunu hatırlatması üzerinde düşünülmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Yazar, doğru olmadığını kendisi de söylediği halde İslâm’a yönelik bazı iddialara kitaplarında yer vermeye devam ediyor. Örneğin Hz. Ömer için; Halife Ömer, İskenderiye’yi fethetmiş komutanın: “Büyük kütüphanedeki kitaplar için onları ne

¹⁵ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 34.

yapalım?” sorusuna, “Onları yakın.” demiş. “Kur’an’a uyuyorsa gereksiz, Kur’an’a uymuyorsa tehlikelidir.” şeklinde bir olay anlatıyor. Ardından da “Belki bu olay gerçek değildir.”¹⁶ diyor. Madem gerçek değil, neden bu konuya tekrar tekrar nerdeyse bütün eserlerde yer veriliyor. Hatta bir eserinde “Bu rivayet hemen hemen tam bir kesinlikle sonradan uydurulmuştur. Çünkü kütüphanenin fetihten birkaç gün önce taşındığını gösteren belgeler vardır.”¹⁷ sözünü de bizzat kendisi ifade etmektedir. Bunu düşünmek gerekir. Doğru olmadığını ifade ettiği bu olayı “Doğru değil ama doğru olması gerekir.” düşüncesiyle verdiği gibi İslâm’a ağır hakaretlerde bulunanların hakaretlerini de bu üslup doğru değildir diyerek vermeye devam etmiştir.

Yine yazar, İslâm’ı kanatları altına alarak Batılı meslektaşlarını eleştiriyor. İslâmî araştırmalar yapan bazı Avrupalılar için “Kur’an’da yanlışlar bulunduğunu Muhammed’in peygamber olmadığını söylemek kâfi değildir” diyor ve buna örnek olarak Petre The Verroblei’lin. “İslâm Hıristiyanlıktan bozmadır. Müslümanlar kâfirdir. Muhammed peygamber olmadığına din de kurduğuna göre o bir şeytandır.”¹⁸ sözünü naklediyor.

İslami araştırma yapan bazı Avrupalıların tavrını eleştirmesine eleştiriyor ama Kur’an’da yanlışlar bulunduğunu Hz Muhammed’in peygamber olmadığı iddiasının doğru olduğunu kabullenmeyi doğal bir yaklaşım olarak sergiliyor. Bundan ötesini aşırı buluyor.

Watt’ın kitaplarını okuduğumuzda bazen umulmadık bir şekilde İslâm’a uygun beyanlarda bulunduğunu veya beklenenin ötesinde Hıristiyanlık eleştirileri yaptığını görüyoruz ve şaşırıyoruz. Sayfalarda ilerlemeye devam edince asıl maksadın İslâm’ı methetmek veya Hıristiyanlığı yermek olmadığı anlaşılıyor. Çünkü amacın, Müslümanlık açısından olumlu gözükken bu değerlendirmenin ardından, boyutları eleştiri ölçüsünü de aşan, tahrip edici açıklamalar silsilesine, zemin oluşturmaya çalışmak olduğu ortaya çıkıyor.

Psikolojide, kişinin kendi haleti ruhiyesini karşı tarafa hamletmeye çalışmasına “yansıtma” denmektedir. Böyle bir savunma mekanizmasını yazarda da görmek mümkündür.

¹⁶ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 19.

¹⁷ W. Montgomery Watt; “*Oryantalistlerin İslam Araştırmaları*,” trc., M. Kazım Gülçür, SÜİFD, Sayı: 4., Yıl: 1991, s. s. 231-241, Konya, 1994, s. 239.

¹⁸ Watt, *İslam Avrupa’da*, s. 136.

Yazara göre, Hz. Muhammed, Mekkeli müşrikleri memnun etmek ve böylece kendi düşüncesine temayül oluşturmak maksadı ile putlar lehine söylemlerde bulunmayı düşünmüş olabilir.

Bu tarza, Sâmi düşüncesinde rastlanmaktadır. Sâmi düşüncesinin derinliğinde, çok değerli bir şeyi hatta ilk doğan erkek çocuğu kurban etme düşüncesi vardı. Şüphesiz böyle bir davranışın kiskanç bir tanrıyı yatıştırmaya yönelik olacağı, böylece kişinin sahip olduğu şeylerin arta kalanından yararlanmasına imkân sağlayacağı düşünülmekteydi.¹⁹

Hz. Peygamberin yönteminin böyle olabileceğini eleştirmek için verdiği bu örnek, yazarın ruh halini yansıtıyor. Asıl maksadı ile ilgili ipuçları veriyor. Bizzat kendi metodunun bu olduğu açıkça gözüküyor. Watt, bazen İslâm'ın lehinde, bazen de Hıristiyanlığın aleyhinde konuşmak suretiyle, kendine ait bir değeri, Sâmi düşüncesinden örnek verdiği gibi, kurban ederek, Müslümanların kiskançlığını yatıştırmayı plânlıyor ve arta kalan eleştirilere ses çıkarılmayacağını umuyor.

Aynı bağlamda verilecek bir başka değerlendirmesi şöyledir. Ona göre Kur'an'ın putlara hücumu aşırı değildir. Hz. Muhammed, Putların tabiatüstü varlıklar olmadıklarında ısrar etmez. Belki de din hakkında görüşleri zaten bir değişme halinde olan kimseler arasında ciddi şüpheler uyandırmak için Hz. Muhammed'in böyle davranması yeterlidir. Acaba Watt da böyle mi davranıyor? Öyle inanıyorum ki bu cümlenin başındaki "acaba" kelimesini alıp Watt'tan övgü ile söz edenlerin cümlelerinin sonuna koymak gerekir.

Watt'ın, böyle bir üslubu benimsemiş olabileceğini gösteren ipuçlarına birçok yerde rastlamak mümkündür. Örneğin Kendi deyimiyle bir İslâmolojist olan Sale'nin tefsiri son yıllarda Müslümanlar tarafından şaşkıncı ve muhalif bir şekilde tenkide tabi tutulmuştur. Belki bu tenkitlerin sebebi gerçek çevirinin güvenilir hünerine bakmak yerine, onun Hıristiyan okuyuculardan çıkması mümkün düşmanlıkları teskin edebilme gayretiyle, önsözünde söylemek zorunda kaldığı bazı cümlelere takılmış olmalarından dolayıdır.²⁰ Bu izah tarzı da göstermektedir ki muhatabı teskin etmenin bir yolu olarak bazı şeyleri söylemek zorunda olmak şeklindeki yöntem yazarın farkında olduğu bir yöntemdir.

¹⁹ W. Montgomery Watt; *Muhammed Mekke'de*, çev., M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, AÜİF., Yay., no: 175, 1986, Ankara, s. 176.

²⁰ Watt, *Oryantalistlerin İslam Araştırmaları*, s. 233.

Denilebilir ki ayetin koordinatlarını verdiği göre okuyucu rahatlıkla bu ayetlere ve hadislere ulaşabilir. Bu itirazın doğruluk payı muhakkak vardır. Ama şunu da kendimize sormamız gerekir. Kaç tane okuyucu böyle bir zahmete kendini sokar. Örneğin Hıristiyanlık üzerine yapılmış bir değerlendirmeyi okuyor olsak bizlerden; İncil'e veya diğer Hıristiyan kaynaklara yapılan atıflara "Gerçekten doğru mu"? "Bir bakalım" diyen kaç insan çıkar. Bu kaynaklara ulaşmak da birçok kimse için imkânsızdır. Zira kaynaklar ya elde mevcut değildir. Ya da farklı bir dilde olduğu için iletişim kurmak zordur. Dipnotları incelemek, daha çok araştırmacıların gerekli gördüğü bir yoldur. Onlar da zaten hakikati biliyorlar. Kaynağa bakarak okumaları pek fark etmez.

Uzun olmasına rağmen anlamını verdiği ayetlere 76/11–22, 33/35, 43/68–70, 21/77, 29/64, 57/20; kısa olmasına rağmen anlamını vermediği ve numarasını vermekle yetindiği ayetlere 84/4, 99/2, 10/45–46, 46/35, 36/53, 80/33, 69/13, 78/18, 39/69, 101/5–4, 81/1–14, 89/22–23, 73/38, 20/109–108, 101/6–5, 84/7–12, 56/22, 78/33, 73/12–13, 74/28, 20/74, 37/62, 38/60, 56/25–26, 10/25, 70/18, 69/34, 89/17–18, 51/19, 68/17, 91/15, 26/155, 7/38–36, 96/8 numaralı ayetler örnek olarak verilebilir.

Aynı durum şehadet kelimesinde de dikkatimizden kaçmıyor. Kelime-i şehadet "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah'ın elçisidir."²² şeklinde verilmiş olup "kul" kelimesi atlanmıştır. Bunun sehven yapıldığını zannetmiyoruz. Kul kelimesinin geçmesi Hıristiyan okuyucuların zihninde soru işareti bırakabilecek bir kelimedir. Hıristiyan inancına sahip olan insanların zihinlerini meşgul eden hususların başında gelen teslis inancı ve özellikle Hz. İsa'nın konumunu net olmamasıdır Bu durum istifhamlara neden olmaktadır. Hıristiyan kökenli olup da İslâm'ı seçenlerin hikâyelerinde, onları İslâm'a yönelten en etken âmil, İslâm'ın Tevhid İnancını benimsemesi, Hz. Peygamberin durumunun hiçbir kapalılığa meydan vermeden net bir şekilde ifade edilmesidir. Yazarın, kendi açısından böyle bir tehlikeyi varsaydığı için Kelime-i Şahadetin bu bölümünü sansürlemiş olduğu düşünülebilir.

Kelime-i Şahadet'in iki farklı fonksiyonu vardır. Birisi kabul, diğeri rettir. Bu cümleyle tasdikini ikrar eden bir mümin, Allah'ın varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul eder; öte yandan, Allah'tan başka ilah olmadığını beyanı ile kâinat'ın yaratıcısının tek olduğunu, O'nun dışında ilahlar

²² Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 40.

varsayımını, milli dinlerin mensuplarında özellikle Yahudilerde bulunan kendilerine özel tanrı anlayışlarını reddeder. Hz. Peygamberin elçiliği yanında, kul oluşuna vurgu yapılması da Hıristiyanların Hz. İsa'ya kulluğa aykırı olarak yükledikleri sıfat anlayışını reddetmektedir. Bu reddediş yazarı rahatsız etmiş olmalı ki, Kelime-i Şehadet üstü kapalı geçilmiştir.

W. Montgomery Watt'ın üslubuna yönelik örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Maksadın anlaşılması açısından bu kadarı yeterlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. WATT'IN İSLÂM'IN İMAN ESASLARINA BAKIŞI VE BAZI DEĞERLENDİRMELER

2.1. İslâm'ın Allah İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler

W. Montgomery Watt'ın İslâm'ın Tevhid inancını ve Müslümanların bu konuyu yorumlama biçimlerini farklı eserlerinde ele aldığı görülmektedir. Allah'ın birliği inancının ortaya çıkışını çeşitli etkenlere bağlayan, Allah kelimesinin etimolojisini irdeleyen, Allah'ın sıfatları konusunda İslâm kelam ekollerinin görüşlerine değinen yazar, bazı sorular ortaya koymakta ve bir sonuca ulaşmaya çabalamaktadır.

Watt'a göre, Allah kelimesi "Taif halkının putlarına verdikleri "el-Lat" isimden veya Arapların kullandıkları "el-İlah" kavramından meydana gelmiş olabilir. Araplar bu kavramları Allah şekline dönüştürerek tek tanrı özentisini karşılamaya çalışıyorlardı. Bu şekilde Araplar tarafından kullanılan bu kavram daha sonra Hz. Muhammed tarafından kullanılmaya başlandı.²³ Yine benzer bir ifade başka bir kitabında şu şekilde yer almaktadır. "İslâm Dünyasının tanrı hakkında pek az şey bildiği dönemde müşriklerde üstün bir yaratıcı inancı vardı. Allah ismi de kullanılıyordu. Bu, Allah'tan başka tanrı olmadığı te'kidi ile İslâm'a alındı."²⁴

Allah kelimesinin semantik örgüsünü inceleyen dil bilimciler, sayısı otuza yakın²⁵ görüş ileri sürmüşlerdir. Yazarın, bu görüşlerden çok az bir kısmını kitaplarında ele alması ve özellikle Batılı ilim adamlarının "Allah" kelimesinin "el-Lat" isimlendirmesine dayandığı yolundaki düşüncelerine ağırlık vermesi bir eksikliklerdir. Bu durum onun konuyu bütün yönleriyle ortaya koymaktan kaçındığını akla getirmektedir.

Bununla birlikte ortaya konan bütün görüş ve iddialar bir arada değerlendirildiği takdirde kelimenin zengin manalı ve Arapça kaynaklı ilah lafzından türemiş olduğu ağır basacaktır.²⁶ Esasen Allah lafzının etimolojik hinterlandını incelemenin bir önemi de yoktur. Asıl önemli olan Kur'an'ın kullanım şeklidir. Arap dili ve edebiyatında ilah, tanrı anlamında kullanılmışsa da bu kullanımın İslâm'ın kullanım şekliyle olan irtibatı yok denecek kadar azdır. Allah kelimesinin tarifini İslâm âlimleri şu şekilde yapmışlardır: "Allah, varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere layık bulunan zatın

²³ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 33.

²⁴ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 78-109.

²⁵ M. Nihat Çetin; *Allah md*, TDVİA., İstanbul 1989, c: II, s. 471.

²⁶ Çetin, a.g.e., s. 471.

adadır.”²⁷ Dolayısıyla Watt’ın bu ismin temelleri ile ilgili değerlendirmeleri eksiktir. Allah kelimesini “el-ilah” özellikle de “el-lat” kelimesine bağlayarak buradan İslam’ın Araplar’da var olan ilah anlayışından beslendiği dolayısıyla orijinal bir anlayış getirmediği gibi bir sonuca varması mümkün değildir.

Yazarın bir diğer yanılması da Arapların Allah ismini kullanmış olmalarından hareketle tek Tanrı inancına da sahip olduklarını ifade etmesi ve bu inancın da Hıristiyan ve Yahudilerin etkisiyle oluştuğunu vurgulamak istemesidir. Watt’a göre Kur’an’ı Kerim, “sakar” “hudame” “karia” gibi bir kısım kelimelerin anlamlarını açıklıyor; ama “Allah” ve “Rab” kelimelerini açıklama ihtiyacı duymuyor. Eğer Araplar “Allah” isminin taşıdığı anlamı bilmemiş olsalardı bu ismin de açıklanması gerekirdi.

Bir defa bu yaklaşım doğru değildir. Arapların Allah ismine yükledikleri anlama, İslâm’ın anlayışı farklıdır. Kur’an’ın Allah’ı anlatmadığı varsayımı da tamamen temelsizdir. Kur’an’ı Kerim’in gönderiliş gayesi, her şeyden önce Allah’ı anlatmaktır. Kur’an’ı Kerim’e ayetlerin indiriliş sırasına göre bakarsak Alak Suresinde²⁸, sure ve ayetlerin diziliş sırasına göre bakarsak Fatıha Suresinde²⁹ ilk ele alınan konunun Allah’ı anlatmak olduğunu açıkça görürüz. Buna rağmen nasıl olur da Kur’an’ı Kerim Allah’ı anlatmıyor denilebilir. Hem sonra yazar da bu noktada kendisiyle çelişkiye düşmekte, kitabının başka bir yerinde aynen şöyle demektedir. “Böylece Allah’ın kerem ve kudretini açıklayan birçok ayet vardır. Şüphesiz ilk ayetlerde en çok işlenen konu budur.”³⁰

Biraz önce naklettiğimiz beyanlarından da anlaşıldığı gibi, Watt’ın öncelikle ele aldığı konulardan birisi de İslâm’daki tek tanrı anlayışının hangi kaynaktan beslendiğidir. Bu maksatla o, Araplarda Hz. Peygamber’den önce de tek tanrı arayışı vardı. Bu tek tanrıçılık özentisi de Hıristiyan ve Yahudi etkilerinden gelmekte idi. Bizans Habeşistan ve Persler Hıristiyan’dı. Araplarla ticari ilişkileri vardı.³¹ Bu ilişkilerin doğal etkileri sonucu Araplar bu inanış biçimini öğrendiler. Bu akide daha sonra da İslâm’da kendine yer buldu vurgusunu yapmaktadır.

²⁷ Çetin, a.g.e., s. 471.

²⁸ el-Alak, 96/1-5, “*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşlanmış yumurtadan yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemlle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmedikleri şeyi öğretti.*”

²⁹ el-Fatıha, 1/ 1-4, “*(Bismillâhirrahmânirrahîm) Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla. Hamd (övmeye ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, rahmandır ve rahîmdir. Ceza gününün malikidir.*”

³⁰ Watt, *Muhammed Mekke’de*, s. 71.

³¹ Watt, *a.e.*, s. 33.

Yine konuyla ilgili olarak yazarın yukarıdakine benzer bir ifadesi başka bir kitabında şu şekilde geçmektedir. Araplar, mevcut olan her şeyi “zamana” atfetmeye ve insan güçlerini kontrol eden bir merkezin varlığını kabullenmeye meyilli idiler. Zamanla bu merkezî varlık, Yüce Rab oldu. Kur’anî Allah kavramının, bir insan hayatının kendi dışındaki bir kuvvet tarafından kontrol edildiği şeklindeki İslâm öncesi inancı ihtiva ettiği söylenebilir. Tıpkı “dehr”in insanın talihli ve talihsizliğinin kaynağı oluşu ve belirlenen tarihte ölümünü getirişi gibi tesir bakımından aynı olan bu nevi faaliyetler böylece Allah’a isnat edilmiştir. Ona göre, Mekke Arapları Suriye ve Irak insanlarını biliyor, üstün nitelikteki kültürlerini tanıyor ve bu insanların çoğunlukla tek olan Allah’a inandığını idrak ediyorlardı.³² Aynı iddianın başka bir yerde “Allah kavramı, Yahudi ve Hıristiyan tek tanrıcılığından Araplara sızmıştır”³³ cümlesi ile tekrarlandığını görmekteyiz.

Temelde, tek tanrı inancına dayanan Yahudilik ve Hıristiyanlığın, bu tür tesirleri teorik olarak mümkün görülmekle birlikte hakikatten uzaktır. Zira Arapların inançları Yahudi ve Hıristiyan inançlarıyla benzerlik göstermemektedir. İslâm öncesi Arapların yabancı etkilere açık olabilecek bir din arayışı duygusundan uzak bulunmaları ve gerek Yahudi, gerekse Hıristiyanlarla olan olumsuz veya ilgisiz münasebetleri, ileri sürülen bu görüşün doğruluğuna fazla şans tanımamaktadır. Ayrıca Arapların puta tapıcılığı ve yüce tanrı anlayışı içinde ne Yahudi antropomorfizminin ne de Hıristiyan teslis inancının izlerini görmek mümkün değildir. Buna ek olarak şunu da söyleyebiliriz. Araplar Hıristiyan ve Yahudi çevrelerden bir şeyler almış olsalar da bunda İslam’a zarar verecek bir durum yoktur. Önemli olan İslam’ın getirdiği yeni anlayıştır. Bu anlayışta Hıristiyan ve Yahudi anlayışını temelden sarsan bir anlayıştır.

Bu noktada yazarın düşüncelerinin de net olmadığını, çelişkiler arzettiğini görmekteyiz. Örneğin, Arapların tek tanrı arayışı içinde olduklarını ifade ediyor. Hatta sözü, Hz. Peygamberin böyle bir beklentinin olduğu ortamdan tek tanrı anlayışını insanlara sunduğuna getirmek istercesine diyor ki: “Araplar için, tek tanrıya inanmak manevi bir ihtiyaç olmasına rağmen konjoktürel olarak, Hıristiyan olsalar Bizans taraftarı, diğer türlü, İran taraftarı olmak durumunda kalacaklardı. Bu, ticaretleri için iyi bir siyaset olmazdı. Faydaları, tarafsız olmayı gerektiriyordu. Bunun için o dinleri kabul

³² Watt, *İslam Nedir*, s. 57.

³³ Watt, *a.e.*, s. 71.

etmemişlerdir. Ama böyle tek tanrılı ve siyasi bağlardan uzak bir din beklentisi içinde idiler.”³⁴

Madem böyle bir beklenti vardı, doğal olarak Hz Peygamberin tebliğinin hemen kabul edilmesi gerekmez miydi? Yazarın bu düşüncesi ile bir başka eserinde yer alan şu cümlesinde ortak noktayı nasıl bulacağız? Zira iki iddia tamamen, bir birine zıt yargılar içermektedir. “Allah’ın dışında başka tanrılar kılmayın.” 51/51³⁵ ifadesi belki de sonradan eklenmiştir. İlk ayetlerde buna aykırı bir şey yoktur. Önemli olan ve ilgi çekici olan bu görüşe ağırlık verilmemesi ve puta tapıcılığın suçlanmamasıdır. İkinci dereceden tanrılara müsamaha ile yapılmak istenen tek tanrıcılığın bilincine vardırımsızın yapmaktır.³⁶

Önceki ifadelerde, tek tanrı inancı beklentisi olan bir toplum, sonraki ifadeler tek tanrı inancının farkına vardiirmeden muhatap alınması gereken bir toplum söz konusudur. Bunda ise, baştan belirttiğimiz gibi açık bir tutarsızlık göze çarpmaktadır.

Yazar, Zariyat suresinin 51. ayetinin “*Allah’ın dışında başka tanrılar kılmayın*” kısmı için “Belki de sonradan eklenmiştir.” diyor. Bu iddianın mantığını da bu ifade “Kur’an’ın üslubuna aykırıdır.” cümlesi ile seslendiriyor.

“Sonradan eklenmek” ve “üsluba aykırılık” sözüne katılmak mümkün değildir. “Kur’an’ın üslubuna aykırılık!?” Bu cümle Kur’an’ın özü sayılabilecek bir cümledir. Üsluba neden aykırı olsun?

Yazarın, İslâm’ın ilahî kaynaklı oluşu gerçeğine şüphe oluşturmaya çalışırken tutunmak istediği kulplardan birisi de “Allah” kavramından Arapların haberdar olduğu ve bir şekilde Allah inancına sahip oldukları iddiasıdır. Bu iddia için kırk dreden su getirmeye zaten gerek yok. Kur’an’ı Kerim bunu 39/38³⁷ de açıkça ifade ediyor. Mekke toplumunun inancının şirk olarak tanımlanması da bunu göstermektedir.³⁸

Tek tanrı inancı ve isimlendirme olarak Allah lafzı üzerinde fikir beyan eden Watt’ın, ilgisini çeken bir diğer bölüm Allah’ın sıfatlarıdır. Allah’ın sıfatları konusunda

³⁴ Watt, *İslam Nedir?*, s. 108.

³⁵ ez-Zariyat, 51/51, “*Allah ile beraber başka bir tanrı edinmeyin. Zira ben size O’nun tarafından (gelmiş) açık bir uyarıcıyım.*”

³⁶ Watt, *Muhammet Mekke’de*, s. 71.

³⁷ ez-Zümer, 39/38, “*Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette "Allah'tır" derler. De ki: Öyleyse bana söyley misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptuklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi? De ki: Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayanırlar.*”

³⁸ Şirk: *Allah’a zat isim ve sıfatlarında ortak tanıma sonucu meydana gelen durum.*

da bir hayli açıklamalarda bulunan yazarın, özellikle sıfatların varlığını kabul eden görüşlerden İmam Eşari'nin (874/935) görüşünü ön plana çıkarmakta olduğu ve buradan hareketle Hıristiyanlıktaki tanrı anlayışı ile bir benzerlik kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.³⁹

Ona göre Hıristiyanlıkta da tek tanrı anlayışı vardır. O, Hıristiyan amentüsünün İznik Konsilince kararlaştırılan akidesindeki temel ifadelerden birinin, “Bir tanrıya inanıyorum.” sözleriyle başladığını vurgular. Teslisin muğlâk ve ince bir konu olduğunu belirtir. Bir öz üç uknum tanımlamasıyla İslâm'daki Allah ve sıfatları arasında var olan ilişki gibi bir ilişki kurmaya çalışır.⁴⁰

Watt'ın bakış açısıyla, Kur'an'daki Allah'ın birliği anlayışının Hıristiyanlıktaki Allah'ın birliği,⁴¹ anlayışı ile çelişiyor görünmesi, ne bu sistemlerden birinin yanlış ne de bu sistemlerden birinin batıl olduğu anlamına gelir. İslâm ve Hıristiyanlık aşkın bir tanrının evrenin yaratıcısı ve idame ettiricisi olduğunda ittifak halindedir.⁴² Tecessüm akidesi dışında İslâm ile Hıristiyanlık arasındaki farklar önemsizdir.⁴³ Kur'an'da geçen Müteşabih ayetler bir şekilde Hıristiyanlıktaki benzeşim⁴⁴ teorisini andırmaktadır. Hatta bu birlikteliğe Yahudilikteki tanrı anlayışını da dâhil eden⁴⁵ Watt, farklılıkları o kadar önemsiz saymaktadır ki dile getirmeye dahi gerek yoktur imasında bulunmakta, neredeyse değişikliği, sadece farklı isimlendirmelerden ibaret olduğuna kadar önemsiz bir noktaya indirgeyerek şöyle demektedir: “Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın tanrı anlayışlarında farklılıklar vardır. Ama bütün bu din mensuplarının aynı varlığa taptıklarını söylemek zorundayız. İsimler farklı olabilir. Good, Tanrı, Dieu gibi isimlendirmeler birer kavramdır. İnsan isme değil bir varlığa tapar.⁴⁶ Özellikle Hıristiyanların ve Yahudilerin Araplar üzerindeki etkisinden dolayı ilah hakkındaki bazı inançları farklı bile olsa aynı ilaha ibadet ediyor olmaları gerekir⁴⁷

³⁹ Bu durum yeni değildir. İslam kelamının çıkışından beri ve özellikle Hıristiyan Skolâstiklerince sıfat meselesi istismar edilmiştir.

⁴⁰ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 82.

⁴¹ Hıristiyanlıktaki Allah'ın birliği, İsa'nın üç tanrı içerisinde merkezi bir konuma sahip olması anlamındadır.

⁴² Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 121.

⁴³ Watt, *a.e.*, s. 86.

⁴⁴ Bu teoriye göre, Tanrıya atfedilen, insana özgü terimler bize gerçek bir tasvir değil yalnızca imalar ve telkinler vermektedir. Tanrı hakkında kullanılan dil yalnızca sembolik ve çağrışımcıdır.

⁴⁵ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 80.

⁴⁶ Watt, *a.e.*, s. 78.

⁴⁷ Watt, *İslam Nedir?*, s. 58.

Watt, her ne kadar tanrı anlayışı üzerinde fikir belirtirken Yahudiliği de tartışma alanı içerisine çekmiş olsa da araştırmamızın asıl amacı, Hıristiyanlık ile İslâm'ın ilah anlayışı arasında farklılık olmadığı iddiasını doğrulamak istemesidir. Tabii ki iki dinin tanrı anlayışlarının aynı noktaya çıktığına okuyucuları ikna etmek yazarın nihai amacı değildir. Nihai amaç, günümüz dünyasında tek söz sahibi olacak dinin ana çerçevesini Hıristiyanlığın çizmesi sağlamaktır.⁴⁸ Konulara bu açıdan baktığımız düşündüğümüz yazara göre, iki dinin tanrı anlayışında temelde bir fark yoktur. İnsanlar, bu konuya esas teşkil eden metinleri yanlış algılamalarından dolayı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Doğrusunu Watt anlamıştır ve ona göre iki dinin yaratıcı varlık anlayışı aynıdır.

Watt der ki Kur'an'ın genel olarak teslis akidesini eleştirdiği sanılır. Ama bunun böyle olduğu kesin değildir. Konuyla ilgili ayetler yanlış anlaşılmıştır. Ona göre, 5/73⁴⁹ ve 4/171⁵⁰ nolu ayetler bütüncül bir şekilde gözden geçirilirse, onların Ortodoks Hıristiyanlığı eleştirmede açıkça görülecektir.⁵¹ 9/30⁵² nolu ayette de Mesih'in tanrının oğlu olduğu inkârı onun tanrıdan ayrı bir ilah olduğunun inkârıdır.⁵³ Bu ve benzeri ayetler; Hıristiyan Ortodoksluğunu değil, Hıristiyanlığa aykırı düşünceleri eleştirmektedir.⁵⁴ Üç uknumu değil, üç tanrıya inanmayı yermektedir. Hıristiyan görüş açısından da üç tanrıya inanmak sapıklıktır.⁵⁵ Teslis ise simgesel bir anlatımdır. İnsanın kullandığı terimler kullanılarak anlatılmıştır. İnsan için teşbihi beşeri terimler kullanılmadan Tanrıdan söz etmek mümkün değildir.⁵⁶ Ona göre üç tanrı, Arabistan'da bulunan cahil, eğitim görmemiş Hıristiyan Arapların üç uknumu üç ilah olarak anlamış olmalarının bir sonucudur. İslâm da bunu eleştirmektedir.

⁴⁸ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 173.

⁴⁹ el-Maide, 5/73, "*Andolsun "Allah, için üçüncüsüdür" diyenler de kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur. Eğer diye geldiklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlara acı bir azap isabet edecektir.*"

⁵⁰ en-Nisa, 41/71, "*Ey ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçekten başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın resulüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı "kün: Ol" kelimesi(nin eseri)dir, O'ndan bir ruhtur. (O'nun tarafından gönderilmiş yahut teyit edilmiş yahut da Cebrail tarafından üfürülmüş bir ruhtur). Şu halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. "(Tanrı) üçtür" demeyin, sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek Allah'tır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.*"

⁵¹ W. Montgomery Watt; "*Kur'an'da Eleştirilen Hıristiyanlık*", terc., Tuncay İmamoğlu, Celal Büyük, Marife Bilimsel Birikim Dergisi, Yıl: 2002, Sayı: 2, s.s. 213-217, s. 214.

⁵² et-Tevbe, 9/30, "*Yahudiler, Uzeyr Allah'ın oğludur, dediler. Hıristiyanlar da, Mesih (İsa) Allah'ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtila) döndürülüyorlar!'"*

⁵³ Watt; "*Kur'an'da Eleştirilen Hıristiyanlık*", s. 215.

⁵⁴ Watt; *a.e.*, s. 216.

⁵⁵ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 84.

⁵⁶ Watt, *a.e.*, s. 79.

Kur'an'ı Kerim, teslisin hiçbir yönünü kabul etmez. Onun kabul ettiği şey teslis değil Tevhittir.

Kur'an'ın ayetlerini istediği yöne çekmek şeklindeki oryantalist hastalığının nüks ettiğine şahit olmaktayız. Kur'an'ın Hıristiyanların üçlü ilah anlayışını reddeden bu ayetleri farklı bir mecraya çekip üç ilahı tek ilah oluşturmaya çalışan Watt'a, "Bu noktada sormak lazım: 'Bir eşittir üç' veya "Üç eşittir bir' şeklindeki bir denklemin hangi matematik mantığı doğrulayabilir ve böyle bir sakım denkleme dayanarak Hıristiyanlığın politeist/pagan değil de, tektanrıci olduğunu kim savunabilir?"⁵⁷

Watt, İslâm'la Hıristiyanlık arasında tanrı anlayışının farklı olmadığı düşüncesini kuvvetlendirmek için bir taraftan Hıristiyanlıktaki üçlü ilah akidesini teke indirmek üzere Kur'an'daki ayetleri mecrasından kaydırmaya çabalarken, diğer taraftan da İslâm'daki Tevhit inancını sulandırmaya, böylece birden fazla ilah anlayışı bulunduğunu ortaya koymaya uğraştığını görmekteyiz.

Örneğin Watt, "*De ki: "İster Allah dua edin ister Rahman'a dua edin Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır." Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut."*⁵⁸ ayetini Bektaşî erenleri gibi devamını almadan, ilk bölümüne atıflar yaparak, İslâm'ın Tevhid inancına, "insan hayatını belirleyen güçlerin birlik oluşturduğu" düşüncesi bağlamında ifade edilmiş⁵⁹ bir beyan olarak bakmaktadır. Yani, farklı ilahlar bir araya gelerek bir ilah oluşmuştur. Ona göre, Kur'an'da Allah, bazen birinci tekil bazen birinci çoğul şahıs olarak konuşur.⁶⁰ Yazara göre İslâm'da Allah'ın sıfatları, özel olarak da O'nun kelamı, kısmen müstakil olan bir varlığa sahiptir.⁶¹

Bu ayette ifade edilmek istenen kısaca şudur: İnsanların, Allah'a dua ederken, tek olan Allah'ın birçok ismi arasından; istedikleri isimle hacetlerini ifade etmelerinde bir fark olmadığını ortaya koymaktır. Enfal Suresinin "*En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsna) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. Onun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına*

⁵⁷ Arif Yıldırım; "Teslis değil, Tevhid, Üç Değil Tek İlahî Din" EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 23, Ankara, 2005, s.s. 49-68. s. 58.

⁵⁸ Watt, *İslam Nedir?*, s. 280.

⁵⁹ Watt, *a.e.*, s. 280.

⁶⁰ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s.76.

⁶¹ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 145.

çarpıtılacaklardır.”⁶² ayeti de bunu pekiştirmektedir. Bu ayetin ne söylemek istediğini anlamak için müfessir olmaya bile gerek yoktur.

“Allah, Kur’an’ı Kerim’de bazen birinci tekil şahısla bazen de birinci çoğul şahısla konuşur.” ifadesi ile ima edilen iddiaya gelecek olursak; “*Sefihe cevap, sükût ile daha belîğ olur*” kelamı kibarını hatırlatıp ayeti kermenin “...**eğri yola gidenleri bırakın.**” emrine ittiba etmiş olalım

Aslında Watt yeni bir şey söylememektedir. Diğer oryantalistlerin defalarca söylediklerini değişik ifadelerle tekrarlamaktadır. O yüzden yanlışları tekrardan bıkmayanlara cevap vermekten bıkmamalıdır. Bu hem bir hak hem de bir vazifedir. Çünkü prensibimize göre haksız bir beyan karşısında susmak dilsiz şeytan olmakla eşdeğerdedir.

Allah’ın sıfatları ile teslis doktrini arasında asla bir benzerlik kurulamaz. Sıfat bir varlığın o varlıktan ayrılmayan özelliğidir. Allah zatı ile bilir. Zatı ile görür. Zatı ile konuşur... Bilmek, konuşmak Allah’tan ayrı birer varlık olsaydı o zaman yazar bir noktada haklı olabilirdi. Örneğin insan düşünen, dik durabilen bir varlıktır derken tek bir varlığın farklı özelliklerini tarif ediyoruz. Birbirinden kopuk, ayrı ayrı hacimlere, ağırlıklara sahip varlıklardan söz etmiyoruz.⁶³

Bizzat Watt’ın kendisi de dört ayrı İncil’i savunurken şöyle bir örnek veriyor: “Dört ayrı İncil, Hz. İsa’nın kişiliğini ve dört ayrı yönünü ifade eder. Muhammed İkbali(1873/1938) izleyenler onun kişiliğinin farklı yönlerini kavradıklarını göreceklerdir. Farklılıklar bir kusur değil bilgimize olumlu bir katkıdır.”⁶⁴

İslâm’da Allah’ın sıfatları ile ilgili değerlendirmeler de böyledir. Allah’a inananlar O’nun farklı özelliklerini anlamaya çalışmakta bunu da isimlerle ve sıfatlarla ifade etmektedirler. İddia edildiği gibi müstakil bir varlıktan söz etmek gibi bir durum olamaz. Yazarın bir taraftan dört ayrı incili teke indirmeye uğraşırken, diğer taraftan tek olan Allah’ı çoğaltmaya yönelmesi ne yaman bir çelişkidir.

“Her şeyden önce inanan ve inandığına ibadet etmek isteyen bir insan için, Allah’ın bazı sıfatlarla nitelendirilmesi kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Bilinmeyene tapınmak mümkün değildir.”⁶⁵ Allahü Teala’nın her bir ismi ve her bir sıfatı onu bize

⁶² el-Enfal, 8/180.

⁶³ Yıldırım, *Teslis değil, Tevhid, Üç Değil Tek İlahî Din* s. 49-68.

⁶⁴ Watt, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, s. 106-107.

⁶⁵ Çetin, a.g.e., s. 471.

vasfetmekten ibarettir. Bu tavsif, asla, yazarın dediği gibi, Allah'ın zatı dışında müstakil bir varlık değildir. İslâm'ın Allah Anlayışı böyleyken üç ayrı kişilikten, Baba Oğul Kutsal Ruh'tan oluşan teslisi Allah'ın sıfatları ile bir tutmak yanlış bir karşılaştırmadır.

İslâm âlimleri gerçekte Hıristiyanlık inancının Tevhid olduğunu Hıristiyanlığa yazılan reddiyelerle ortay koymaya çalışmışlardır. Temelde, teslis inancı, Hıristiyanlıkta yokken sonradan eklenmiştir. Kur'an'ı Kerim, Hıristiyanların kitaplarında yaptıkları tahriflerden⁶⁶ birisi olarak bunu 5/73⁶⁷ de reddetmektedir. Watt'ın, teslisin kabulünden sonra da Hıristiyanlıkla İslâm arasında Allah inancı açısından farkların önemsiz olduğu iddiasının aksine günümüzde iki din arasındaki farklılıklar çok büyük boyuttadır.

“İslâm, Hıristiyanlığın temelini teşkil eden Mutlak'ın inişini (tenezzül), bedenleşmeyi kabul etmez. İnsanı kendi esas tabiatı ve Allah'ı da kendi mutlak gerçekliği içinde düşünür. İslâmî perspektif, İlahî varlığın tarih içinde bedenleşmesi şeklinde değil de kendi zatında olduğu gibi düşünülmesine dayanır. Mutlak'ın inişi üzerine değil Mutlak üzerine kurulmuştur.”⁶⁸ İslâm, kurucusunun şahsına değil bizzat Allah'a dayanan bir dindir.⁶⁹

Müslüman - Hıristiyan tanrı anlayışları arasında ittifak olduğunu söylemek konuyu basitleştirmektedir.⁷⁰ Farkın olmadığı iddiasının doğru olduğunu kabul etmek için mukayesede yer alan Hıristiyanlığın tahrif edilmemiş Hıristiyanlık olması gerekir. Esasen tahrif, doğrudan “Hıristiyanlık” adının konmasıyla başlamıştır. Zira Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar Allah'ın dininin adı İslâm'dır. Dolayısı ile Hz. Musa ve İsa'nın tebliğ ettikleri dinin adı da İslâm'dır. Yahudilik ve Hıristiyanlık adları ilâhî olan bir dinin beşerileştirilmeye başlamasından başka bir şey değildir. Oysa yazarın savunduğu Hıristiyanlık günümüzdeki Hıristiyanlıktır. Esasen yazar da bu durumun farkındadır. Nitekim “Müslümanlarla temaslar Hıristiyanlara kendi dinlerinde de tek Allah inancı olduğunu hatırlatacak ve teslisi telif etmek konusunda yeni bir formulasyona mecbur edecektir.”⁷¹ demektedir.

⁶⁶ el-Bakara, 2/75, “Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysaki onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi.”

⁶⁷ el-Maide, 5/73, “Andolsun, 'Allah için üçüncüsüdür' diyenler küfre sapsınlar. Oysa tek bir ilahı başka ilah yoktur. Eğer söylemekte olduklarından vazgeçmezlerse, onlardan küfredenlere mutlaka acıklı bir azab dokunacaktır”.

⁶⁸ Seyyid Hüseyin Nasır, *İslam İdealler ve Gerçekler*, çev., Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 18.

⁶⁹ Nasır, a.g.e., s. 19.

⁷⁰ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 12.

⁷¹ Watt, *İslam Nedir?*, s. 271.

Yazarın ağzından kaçırıldığı son ifadesi şunu ortaya koymaktadır: Tek tanrı anlayışı noktasında başka yerlerdeki iddiasının aksine İslâm, Hıristiyanlıktan etkilenmemiştir ama öyle anlaşılıyor ki teslisin, savunulacak bir tarafı olmadığını fark eden Hıristiyanlar, İslâm'ın Tevhid akidesinden etkilenmiş ve üç ayrı ilah inancından bir Tevhid inancı oluşturmaya çalışmışlardır.

Hıristiyan kelamcıları, karmaşık bir kavram olan teslisi anlatabilmek için birtakım yorumlar yapma gereği duymuşlardır. Bu açıklamalardan birine göre, tanrı tektir. Ancak üç ayrı şekilde belirir. Beliren bu üç şekil de tanrıdır. Fakat üç tanrı değil, tek tanrıdır. Bir başka Hıristiyan kelamcının yorumu şöyledir. Teslisin birinci unsuru olan Baba-Tanrı ezelidir, ebedidir. Teslisin ikinci temel unsuru Oğul, İsa'dır. O, ilâhî kelamın cisim almış canlı bir görüntüsüdür. Üçüncü unsur Ruh'l-Kudüs ise Tanrı ruhunu temsil eder. Kıyamete kadar Hıristiyanlara yol gösterecektir.⁷²

Oluşturulan bu yeni teslis akidesinde de Hıristiyan mezheplerinin ittifak sağlayamamış olmaları bir yana, tutarlı bir sonuca da varamamışlardır. Zaten tutarlı bir sonuç oluşturmaları da mümkün değildir. Teslisin bir yönü lahutilik arzederken diğer tarafı nasutluk arzetedir. Biri diğerine zıt olan "lâhut"⁷³ ve "nâsut"⁷⁴ özelliklerinden bir sentez oluşturarak, teklik ortaya çıkarmak, imkânsız olanı zorlamaktır. İlahî olan ile insanî olanı tek tanrı anlayışında bir araya getirmek muhaldir. Bunun geçersiz olduğu birçok İslâm âlimi tarafından ortaya konulmuştur. Onlardan birisi olan Taberi'nin (224/838)⁷⁵ değerlendirmesine bakalım.

Taberi'ye göre, Hıristiyanların kullandıkları gibi Allah gerçek anlamda baba olursa; ya ezeli bir şeyi doğurmuş olur, ya hadis olan bir şeyi doğurmuş olur. Eğer Allah'ın ezeli bir şeyi doğurmuş olduğunu kabul edersek, bu muhaldir. Çünkü ezeli olan şey doğmuş olmaz. Eğer Allah'ın ezeli olmayan bir şeyi doğurduğunu kabul edersek Eb (baba), hadis (sonradan yaratılmış) olmuş olur. Bu da 325 yılı İznik Konsilinde kabul

⁷² Osman Cilacı; *Teslis md.*, ŞİA., Şamil yayınevi, İstanbul, 2000, c: VIII, s. 70.

⁷³ Lâhut: ilâhî âlem, Ulûhiyet âlemi, Ruhani manevi âlem. bkz, Abdullah Yeğin, Abdülkadir Badıllı, İsmail Hekimoğlu, İlhami Çalım, *Osmanlıca Türkçe Büyük Lügat*, TÜRDAV., Yay., 1993, İstanbul, s. 553.

⁷⁴ Nasut: İnsanlık, insanlıkla ilgili, insanlar ve insanlara ait. Yeğin ve arkadaşları, Yeğin ve arkadaşları, a.g.e., s. 553.

⁷⁵ Betreddin Çetiner; *Taberi md*, ŞİA., Şamil Yay., İstanbul, 2000 c: VII, s. 340.

edilen Hıristiyan kredosundaki⁷⁶ “Gerçek Allah’tan doğmuştur, yaratılmış değildir” sözlerini iptal eder.⁷⁷

Bilinen bir gerçektir ki Hıristiyanlar Allah’ın kelim ve nutkunun Hz. İsa’da ifadesini bulduğunu, Allah’ın ruhunun İsa’ya girdiğini, böylece kendisinin bir tanrı olarak dünyaya geldiğini zannetmişlerdir. Hıristiyanlığa böyle önemli bir unsurun girdiğini kabul etmek, Tevhid inançlarını olumsuz yönde etkileyerek, Hıristiyan camiyi, bir çıkmaza sürüklemiştir. Bir yandan Allah’ın tek olduğunu kabul etmek, bir yandan da üç tanrı bulunduğuna inanmak, kolay çözülecek bir problem değildir.⁷⁸

Hıristiyanlığın çözemediği ve aralarında bir birliktelik sağlayamadığı Allah inancıyla, İslâm’ın net bir şekilde ortaya koyduğu Allah inancı arasında bir benzerlik yoktur. Bu farklılık Hz. İsa’nın dininin tahrif edilmesi ile ortaya çıkmıştır. İslâm’ın Anlattığı Allah, İhlâs suresinde anlatılan Allah’tır. O da şöyledir. “**De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.**”⁷⁹ Esasen Kur’an’ı Kerim Hıristiyanları da bu inanca davet etmiştir.⁸⁰

Sonuç olarak teslisi tevhide dönüştürmek için birçok Hıristiyan araştırmacının ileri sürdüğü iddialar gibi, Watt’ın ileri sürdüğü görüşler de tutarsızdır ve ilim önünde iflasa mahkûmdur. Tarih boyunca ve günümüzde kilise ile filozoflar ve ilim adamları arasındaki anlaşmazlıklar bunun sonucudur. Bu bakımdan teslisin Tevhid ile birleştirilmesi veya uzlaştırılması imkânsızdır.

2.2. İslâm’ın Melek İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler

Watt, eserlerinde az da olsa melek inancıyla alakalı değerlendirmelerde de bulunmuştur. Watt, diğer oryantalistler gibi, İslâm’ın temellerini sarsmaya çalışma misyonunu melek inancı konusunda da sürdürmektedir. Onun alışlagelmiş bir özelliği olarak, İslâm prensiplerini büyük oranda Arapların kültürüne Arap kültürünü de Hıristiyanlık ve Yahudilik inancının etkilerine bağlama alışkanlığının melek inancı alanında da devam ettiğini görmekteyiz.

⁷⁶ Latince 'credo' sözcüğü 'iman ederim' anlamına gelir.

⁷⁷ Mehmet Aydın; *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddîyeler ve Tartışma Konuları*, SÜİF., Yay., No: 61, Konya, 1989, s. 129.

⁷⁸ Cilacı, a.g.e., s. 70

⁷⁹ el-İhlâs, 112/1-4.

⁸⁰ Al -i İmran, 4/64, “**De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak noktaya bir söze gelin: Yalnız Allah’a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin.**” **Eğer onlar yüz çevirirlerse deyin ki: “Şahit olun biz Müslümanlarız.”**

“Melek kelimesi, “Muhtemelen Hz. Muhammed’ten önce Araplarca bilinmekte idi.” diyen yazara göre, bu kelime Habeşçeden türemiştir.⁸¹

Bu iddianın aksine Arap dili uzmanlarınca ve bazı İslâm âlimlerine göre ; “melek” kelimesi Arapça kökenli olup “götüren” anlamına gelen “elûk” veya “haber götüren” demek olan “elûke” kökünden türemiştir; çoğulu “melâike” şeklindedir

Müfessir İbn Hayyân (377/987–469/1076) ve Arap dilcilerinden Rağib el-İsfahanî (ö.502/1108), “melek” kelimesinin, kuvvet ve iktidar anlamına gelen “melk” veya “mülk” kelimesinden türediği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Öte yandan İngiliz müsteşriklerden Macdonald (1866-1937), melek kelimesinin, İbranice olabileceği düşüncesini dile getirmişse de böyle bir fiilin İbranice’nin eski kitaplarında hiç kullanılmadığını itiraf etmiştir.⁸² Bu kısa değerlendirmelerden Watt’ın iddiasının aksine kelimenin aslının Arapça olduğu ön plana çıkmaktadır. Bu kelimenin benzerinin Süryanice ve ıbranice gibi Sâmi dillerinde oluşu, Hz. Muhammed’in Arapça şekli ile onu bu dillerden aldığını göstermez. Zira Hz. Muhammed bu dilleri bilmiyordu. Ayrıca Süryanice “melkato” kelimesini, Arapça “melek” kelimesine dönüştürme işi kısa sürede gerçekleşecek bir durum değildir.

Watt’ın konu etmeye gerek gördüğü bir diğer husus melek inancının İslâm dinine nereden girdiğidir. İddiasına göre, Batılı araştırmacılar son zamanlarda Hz. Muhammed’den önce Arabistan’da kısmen melekler hakkında bir takım inançlar olduğunu düşünmeye başlamışlardır.⁸³ Cin anlayışı Araplarda vardı. Cinlere inanmak melekelere inanmayı da kolaylaştırdı. Melek kavramı Hz. Muhammed’den önce mevcut olan Yahudi ve Hıristiyan kaynaklardan Arabistan’a girmiştir.”⁸⁴ Bir önceki cümle ile çeliştiği de söylenebilecek başka bir beyanı da şöyledir: “Halkın zihninde melekler ve cinler aynı şeyler olarak yer almaktadır.”⁸⁵ Ve melekler hakkındaki bu inançlar Yahudi ve Hıristiyan kültüründen gelmektedir.⁸⁶

İlkönce Arapların bu kavramdan haberdar oldukları ile ilgili değerlendirmelere bakalım. İslâm’dan önce Cahiliye Arapları arasında meleklerle ilgili bir takım inançlar besleniyordu. Bu inançların İslâm’a paralellik arzeden yönleri olmakla birlikte büyük

⁸¹ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 176.

⁸² Ali Arslan Aydın; *Melek md.*, ŞİA., Şamil Yay., İstanbul, 2000, c: V, s. 172.

⁸³ Watt, *İslam Nedir?*, s. 24.

⁸⁴ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 11.

⁸⁵ Watt, *İslam Nedir?*, s. 176.

⁸⁶ Watt, *a.e.*, s. 53.

oranda İslâm inancına aykırı yönler içermekteydi. Cahiliye şairlerinden el-Aşa'nın Kiramen kâtibin meleklerini vafedercesine bir beyti dile getirmesi, Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygambere gelen vahyin "Namus'i Ekber" tarafından getirildiğini ifade etmesi, Mekkeli müşriklerde bir şekilde melek inancı olduğunu göstermektedir.⁸⁷ Kur'an'ı Kerim'de 11/12.⁸⁸ 11/31.⁸⁹ 6/8.⁹⁰ 6/50.⁹¹ vb. ayetler de bunu ortaya koymaktadır. Watt'ın İslâm'dan önce melek anlayışının Araplar tarafından bilindiği yönündeki ifadesinin isabetli olduğunu kabul etmek gerekir.

Mekkeli müşrikler; melekleri, "Allah'ın kızları" olarak görmektedirler.⁹² "Onlara göre melekler kendilerine şefaah edecek şanslı varlıklardı. Bir kısım halk daha da ileri giderek meleklerle ulûhiyet isnat etmişler ve yeryüzünde onların timsallerini yaparak tapmaya başlamışlardır."⁹³

Müşriklerin bu sapık anlayışına Kur'an'ı kerim değişik ayeti kerimelerde işaret etmektedir. Bunun büyük bir vebal olduğunu şu ayeti kerime beyan eder: "**Ey müşrikler! Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi! Gerçekten siz, (vebali) çok büyük bir söz söylüyorsunuz.**"⁹⁴ Bir başka ayet, müşriklerin Allah'a büyük bir iftira atma yanlına düşüklerini vurgulamaktadır: "**Rahman (olan Allah, melekleri) evlât edindi, dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehdir. Bilakis (melekler), lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır.**"⁹⁵ Bir diğer ayeti kerime kendine has ince üslubuyla Mekkelilerin melekleri kız şeklinde düşünmelerini eleştirmektedir: "**Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da**

⁸⁷ Ali Çelik; *Asrı Sadette halk İnançları*, Bütün Yönleriyle Asrı Sadette İslam, Beyan Yay., İstanbul, 1994, c:V, s. 339.

⁸⁸ Hud, 11/12, "**Belki de sen (müşriklerin:) 'Ona (gökten) bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi!' demelerinden ötürü sana vahyolunan ayetlerin bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin ve bu yüzden ruhun daralacaktır. (İyi bil ki) sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir.**"

⁸⁹ Hud, 11/31, "Ben size: "**Allah'ın hazineleri benim yanımdadır" demiyorum, gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim' de demiyorum, sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir' diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum.**"

⁹⁰ el-Enam, 6/8, "**Muhammed'e (görebileceğimiz) bir melek indirilseydi ya! Dediler. Eğer biz öyle bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine göz bile açtırılmazdı.**"

⁹¹ el-Enam, 6/50, "**De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana uyarım. De ki: Kör ile gören hiç bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?**"

⁹² Muhammet, Eset; *Kur'an Mesajı*, çev., Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 1999, c: II, s. 650.

⁹³ Çelik, a.g.e., s. 340.

⁹⁴ el-İsra, 17/40.

⁹⁵ el-Enbiya, 21/26.

oğulları size mi ayırdı?”⁹⁶ Son olarak şu ayeti kerime de müşriklerin meleklerle yaptıklarını ifade etmektedir: “Onlar (müşrikler) O’nu bırakıp yalnızca bir takım dışilerden (dışı isimli tanrılardan) istiyorlar, ancak inatçı şeytandan dilekte bulunuyorlar.”⁹⁷

Araplarda melek inancı için netice olarak şunu diyebiliriz. İslâm kendinden önce var olan melek anlayışının yanlışlarına işaret etmiş ve kendine has akideyi ortaya koymuştur. Melek inancının İslâm’dan önce var olması, Arapların bundan haberdar olması, hiçbir şekilde İslâm için olumsuz bir sonuç doğurmaz.

Melek inancının Hıristiyan ve Yahudi kaynaklarından beslendiği iddiasına gelince, bazı konularda İslâm ile önceki dinler arasında benzerlikler olması, İslâm’ın bu dinleri taklit ettiği, onların mirasını kendine temel aldığı şekilde anlaşılabilir. Aksine, İslâm’ın da “Yahudilik” ve “Hıristiyanlık” adlarını alarak beşerileştirilmelerinden önce olduğu gibi, ilâhî kaynaktan, yani aynı memba’dan beslendiğini gösterir.

Watt, Melek inancının kaynağı ile ilgili değerlendirmelerinin ardından, Kur’an’ın meleklerden ne şekilde söz ettiğine de değinmektedir.

Yazar, Kur’an’ı Kerim’in meleklerle yüklediği görevi, sadece ilgili bölümün sure ve ayet numarasını vererek kısmen de olsa olduğu gibi aktarmaya çalışmıştır. Ona göre, Kur’an’ı Kerim, meleklerin yaratılmış varlıklar (21/26⁹⁸), Allah’ın elçileri (35/1⁹⁹), münferit veya kollektif olarak vahyin taşıyıcıları (16/2.¹⁰⁰), (97/4;¹⁰¹), (2/97¹⁰²), insanların amellerinin kaydedicileri (13/11¹⁰³), (82/10–12¹⁰⁴) olduklarını ifade

⁹⁶ ez-Zuhruf, 16/17.

⁹⁷ en-Nisa, 4/117.

⁹⁸ el-Enbiya, 21/26, “*Rahmân (olan Allah, melekleri) evlât edindi, dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehdir. Bilakis (melekler), lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır*”.

⁹⁹ el-Fatır, 35/1, “*Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir.*”

¹⁰⁰ en-Nahl, 16/2, “*Allah kendi emriyle melekleri, kullarından dilediği kimseye vahiy ile, "Benden başka tanrı olmadığına dair (kullarımı) uyarın ve benden korkun" diye gönderir.*”

¹⁰¹ el-Kadr, 97/4, “*O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail), her iş için iner dururlar.*”

¹⁰² el-Bakara, 2/97, “*De ki: Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'an'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeciler olarak o indirmiştir.*”

¹⁰³ er-Rad, 13/11, “*Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır. Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirmeye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez. Allah bir topluma kötülük diledi mi, artık onun için geri çevrilme diye bir şey yoktur. Onların Allah'tan yardımcıları da yoktur.*”

¹⁰⁴ el-İnfitar, 82/10–12, “*Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler var, Değerli yazıcılar var, .Onlar, yapmakta olduklarınızı bilirler.*”

etmektedir. Aynı zamanda insanların canlarını almakla (16/28, 32¹⁰⁵), Allah'ın arşını çevreleyip ve ona övgüler yağdırılmakla (40/7¹⁰⁶), (42/5¹⁰⁷), görevlidirler. Cebrail dışında adı verilen yegâne melek Mikail'dir. Meleklerin yanında "Ruh" ya da "Güvenilir Ruh" diye esrarengiz bir varlıktan söz edilir.¹⁰⁸ Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de "Ruhu'l-Emin"den (2/97¹⁰⁹), Arşı yüklenen meleklerden (69/17¹¹⁰), Allah'a kulluk eden meleklerden (7/206¹¹¹), Bedir'de Müslümanlarla birlikte savaşan meleklerden (8/9-12¹¹²), Ölüm meleğinden (32/11¹¹³) ve yeryüzüne inmiş "Harut"- "Marut" adındaki meleklerden (2/102¹¹⁴) bahsedilir.¹¹⁵

Watt, İslâm'ın melek anlayışını ele alan ayetleri büyük ölçüde vermiş ve Kur'an'ın meleklerle yüklediği görevi nakletmeye çalışmıştır. Bu tespitler Kur'an'a uygun tespitlerdir. Bu tespitlerin ardından meleklerle alakalı bilgileri Hıristiyan ve Yahudi kaynaklarına dayandırması dikkatimizden kaçmaması gereken bir husustur. Bu iddiayla alakalı değerlendirmemizi de önceki sayfalarda yapmış bulunmaktayız.

Bir diğer dikkat edilmesi gereken cümle de "Meleklerin yanında "Ruh" ya da "Güvenilir Ruh" diye esrarengiz bir varlıktan söz edilir."¹¹⁶ açıklamasıdır. Watt'ın,

¹⁰⁵ en-Nahl, 16/28,32, "*O halde, içinde ebedî kalacağınız Cehennem'in kapılarından girin! Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!*" (Onlar,) meleklerin, "*Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık Cennete girin*" diyerek tertemiz olarak canlarını aldıkları kimselerdir."

¹⁰⁶ el-Mümin, 40/7, "*Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler: Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları Cehennem azabından koru! (derler).*"

¹⁰⁷ el-Furkan, 42/25, "*Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak! Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*"

¹⁰⁸ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 177.

¹⁰⁹ el-Bakara, 2/97. "*De ki: Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'an'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeci olarak o indirmiştir.*"

¹¹⁰ el-Hakka, 69/17, "*Melekler onun (göğün) etrafındadır. O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir.*"

¹¹¹ el-Araf, 7/206, "*Kuşkusuz Rabbin katındakiler O'na kulluk etmekten kibirlenmezler, O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler.*"

¹¹² el-Enfal, 8/9, "*Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peşpeşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurdu.*"

¹¹³ es-Secde,32/11, "*De ki: Size vekil kılınan (bu konuda görevlendirilen) ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.*"

¹¹⁴ el-Bakara, 2/102, "*Süleyman'ın hükümlerini hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı...*"

¹¹⁵ Watt, *İslam Nedir?*, s. 53.

¹¹⁶ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 177.

esrarengiz olarak ileri sürdüğü “Ruh” ya da “er-Ruh’ul-Emin”, Cebrail (a.s.) den başkası değildir. **“Melekler ve ruh onda Rablerinin izniyle her bir iş için inerler”**.¹¹⁷ Tefsircilerin açıklamalarına göre Kadir Suresinde geçmekte olan “Ruh” kelimesinden kasıt, Cebrail'dir. Fazilet ve şerefi dolayısıyla onun zikri diğer meleklerden ayrı olarak, yapılmıştır.¹¹⁸ “Ruh’tan anlaşılması gerekenin Cebrail olduğu” üzerinde, bütün müfessirler ittifak halindedir. **“O (Kur’an’ı), korkutuculardan olası diye Rûhu’l-Emin senin kalbine indirmiştir.”**¹¹⁹ ayetinde geçtiği üzere, Cebrail’e, (a.s.) güvenilir ruh anlamına gelen “er- Rûhu’l-Emin” de denilmiştir.¹²⁰ Burada esrarengiz bir durum söz konusu değildir. Bunun böyle olduğunu kitabının ilerleyen bölümlerinde, “Müslümanlar daha sonra, ruhtan kasıt Cebrail’dir, demişlerdir.”¹²¹ sözüyle Watt tarafında da itiraf edildiğini görmekteyiz.

Yazarın, İslâm’ın Melek inancını bütün yönleriyle verdiği söylenemez. Konunun ayrıntıları bir kenara, kalın çizgilerde dahi eksiklikler bırakmıştır. İslâm’ın meleklerin özellikleri ile ilgili değerlendirmelerine, değinmemiştir. **“Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük Cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: “Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler.”**¹²² “**“O (yurt) Adn Cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır. (Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurduunun sonu (Cennet) ne güzeldir! (derler).”**¹²³ mealindeki ayeti kerimelerde geçmekte olan Cennette görevlendirilmiş meleklerle yer vermemiştir.

Yine değinmediği meleklerle örnek olarak, Cehennem’de görevli melekler de verilebilir. Söz konusu meleklerden bahseden ayet şöyledir: **“Sen biliyor musun, sakar nedir? Hem (bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey) bırakmaz, hem (eski hale getirip tekrar azap etmekten) vazgeçmez o. İnsanın derisini kavurur. . Üzerinde ondokuz (muhafız melek) vardır”**¹²⁴

¹¹⁷ el-Kadr, 97/4.

¹¹⁸ el-Mevdûdi abu’l-A’la; *Tefhimu’l Kur’an, Kur’an’ın Anlam Ve Tefsiri*, çev., Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yay. İstanbul,1991, c: VII, s.185. Zemaşşeri, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşaf*, Beyrut, h., 856, c: IV, s.225.

¹¹⁹ eş-Şuara, 26/193-194.

¹²⁰ Hayrettin Karaman ve Komisyon; *İlmihal: İman ve İbadetler*, TDV. Yay., Ankara, 2001, c: I, s. 94.

¹²¹ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 177.

¹²² ez-Zümer, 39/73.

¹²³ er-Raad, 13/23-24.

¹²⁴ el-Müddessir, 27/31-34.

Bir başka örnek olarak Hafaza melekleri de zikredilebilir. Hafaza meleklerine (“*Şunu iyi bilin ki*”) *üzerinizde koruyucu melekler var.*¹²⁵ mealindeki ayet ile değinilmektedir.

Öte yandan, dikkate alınmayan bir diğer melek grubu olarak, Münker ve Nekir adlı meleklerin de zikredilmesi gerekir. Münker ve Nekir, ölen kişiye Rabbini dinini ve peygamberini sormakla görevli meleklerdir. İki melek olarak ölünün kabrine gelirler. Allah ölüyü manevi bir hayatla diriltir ve melekler ona sorularını ruhani bir şekilde yöneltirler.¹²⁶

Bu arada Watt, “Kur’an’da Cebrail dışında adı verilen yegâne melek Mikail’dir.”¹²⁷ iddiasını ileri sürmektedir. Bu iddia da tam olarak doğru değildir. Zira Kur’an’ı Kerim’de Cebrail (a.s.) ve Mikail (a.s.) dışında “Kiramen Kâtibin”¹²⁸, “Melekü’l Mevt”¹²⁹ ve “Zebani,”¹³⁰ isminde melekeler de bulunmaktadır. Buna ilaveten “Cebrail (a.s.) Kur’an’ı Kerim’de; “Cibril”, “Ruh’ul-Kudüs”, “er-Ruhu’l-Emin”, “Ruh” ve “Resul” şeklinde beş değişik isimle ifade edilmektedir.”¹³¹ Watt’ın “İblis için, Allah’ın yarattığı insana ibadet etmeyi gururu yüzünden reddetmesi nedeni ile azledilen bir melektir. (2/34–36¹³²) sözü de kendi kendisiyle çeliştiğini göstermektedir. Kur’an’da Cebrail ve Mikail dışında ismi verilen başka bir melek yoksa İblis de melek değildir. İblis melek ise o zaman Cebrail ve Mikail dışında bir melekten daha söz edilmiştir.

Watt’ın bir diğer iddiası da şudur. Medine dönemine kadar Cebrail’den hiç söz edilmemektedir. Kur’an’da Cebrail’den bahseden iki ayet vardır ve bu iki ayet de

¹²⁵ el-İnfitar, 82/10, “*Değerli yazıcılar var.*”

¹²⁶ Halid Erboğa; *Münker Nekir md*, ŞİA., İstanbul, 2000, c., VI, s. 64.

¹²⁷ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 177.

¹²⁸ el-İnfitar, 82/11.

¹²⁹ es-Secde, 32/11 “*De ki: Size vekil kılınan (bu konuda görevlendirilen) ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbimize döndürüleceksiniz.*”

¹³⁰ el-Alak, 96/18, “*Biz de zebânîleri çağıracağız.*”

¹³¹ Şevki Yavuz, Zeki Yusuf, Ünal; *Cebraail, Md*, TDVİA., İstanbul, 1989, c:VII, s. 202.

¹³² el-Bakara, 2/33–34, “*Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.. Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce Cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde Cennet nimetlerinden yeyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik.*”

medenidir. Hatta (53/1–18¹³³) ayetlerinin vahyi esnasında Hz. Muhammed, kendine görünenin önce Allah olduğunu sanmış; daha sonra Medine’de Yahudilerden Cebrail’i öğrenince görünenin Cebrail olduğu yorumuna gitmiştir.¹³⁴ Yazarın iddiasına göre Müslümanlar Cebrail ismini Yahudilerden öğrenmişlerdir.

Bu iddianın diğer müsteşrikler tarafından da ileri sürüldüğünü biliyoruz. Öyle anlaşılıyor ki Watt da birçok konuda olduğu gibi Avrupa’da yaygın olan anlayışın etkisinde kalmıştır. Watt ve J. Pedersen (1904-1989) gibi bazı müsteşriklerin, Hz. Peygamber’in Cebrail hakkında bilgileri Yahudilerden aldığına ilişkin iddiaları ciddiyetten uzaktır. Zira Hz. Musa’ya gelen Cibril’in Hz. Muhammed’e de gelebileceğini kabul etmemek, ancak dinî taassupla izah edilebilir¹³⁵.

Mekkî surelerde her ne kadar Cebrail ismi geçmese de Cebrail (a.s.)’ın diğer isimleri geçmektedir. Örneğin Mekkî olan Kadir Suresinde “Ruh”¹³⁶ ismi geçmektedir. “er-Ruhu’l- Emin” isminin geçtiği ayeti barındıran Şuara Suresi de Mekke’de inmiştir. Allah’ın Cebrail’den söz eden vahyi olmasaydı, Müslümanlar da “Ruhu’l- Emin” isimlendirmesine devam ederlerdi. Cebrail’i kendilerine düşman olarak gören Yahudilere karşı bu ismi kullanmak da taraftar kazanma açısından iyi bir siyaset olmazdı. Sonra Kur’an Allah’ın vahyettiği bir kitaptır. Müslümanlar kendi isteklerine göre şekillendirdikleri bir kitap değil ki etraftan öğrendiklerini alıp Kur’an’a eklesinler. Yazarın Kur’an’a karşı beslediği art niyet burada da kendini gösteriyor. Ayrıca bu gibi iddialar Hıristiyan zihniyetini ele vermektedir. Çünkü kendi din ve kitapları ile oynamaya alışık olduklarından, Müslümanları da kendileri gibi görmek istediklerini ortaya koymaktadırlar.

Diğer taraftan Watt’ın, Mekke halkının üzerinde Hıristiyan etkileri olduğu görüşüne sunduğu delillerden birisi de, Varaka b. Nevfel’e Hz. peygamberin gitmesidir. Bu olayı kabul eden yazar, Varakanın, “sana gelen Musa’ya gelen ‘Namus’i Ekber’

¹³³ en-Necm, 53/1-8, “*Battığı zaman yıldız andolsun ki; Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtila inanmadı. O, arzusuna göre de konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir. Çünkü onu güçlü kuvvetli biri (Cebrail) öğretti. Ve üstün yaratılışlı (melek), doğruldu: Kendisi en yüksek ufukta iken. Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, (yere doğru) sarktı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı. Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız? Andolsun onu, önceden bir defa daha görmüştü, Sidretü’l-Münteha’nın yanında. Cennetü’l-Mevâ da onun yanındadır. Sidre’yi kaplayan kaplamıştı. Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı. Andolsun o, Rabbinin en büyük ayetlerinden bir kısmını gördü.*”

¹³⁴ Watt, *Muhammed Mekke’de*, s. 80.

¹³⁵ Yavuz, a.g.e., s. 204.

¹³⁶ el-Kadr, 97/4.

‘Cibril’i Emin’dir” sözünü de kabul etmesi gerekir. Bu da Hz. peygamberin Cebrail ismini Medine’ye gelip Yahudilerle karşılaşmadan önce bildiğini gösterir. Sonuç olarak, yazarın bu görüşü için söylenecek bir söz kalmaktadır. O sözünde “isabetsiz” sözü olması gerekir.

Yazarın bir başka yanılması da Şeytanı algılama biçimidir. Ona göre “Şeytan, Allah’ın yarattığı insana ibadet etmeyi gururu yüzünden reddetmesi nedeni ile azledilen bir melektir. (2/34-36¹³⁷) Aynı iddianın bir adım ilerisi şöyle tekrarlanmıştır: “Kur’an bir yerde iblisin cinlerden olduğunu söylerken (18/50¹³⁸) başka bir yerde ondan gözden düşmüş bir melek olarak söz etmektedir¹³⁹ (2/34¹⁴⁰) (7/11¹⁴¹). Bu cümleler ile Kur’an’ın çelişkiler içerdiği ima edilmek istenmiştir

Hemen belirtelim ki, Hz. Allah’ın, Hz. Âdem’e secde etmeyi emretmesi, “ona ibadet edin” anlamına gelmez. Böyle bir durum, İslâm’ın Tevhid inancına terstir. Hz. Âdem’e secde edilmesi onun üstünlüğünü tanımak olarak düşünülmesi gerekir. Secde etme emrini de Allah verdiği için bu emre itaat, Allah’a ibadet manasını taşır.

Şeytan bu emre ittiba etmemiştir. “Ateşin topraktan üstünlüğü” gibi iki madde arasında aslında olmayan bir farklılık görmüştür. Her iki maddenin de yaratıcısının Allah olduğunu itiraf etmiş olmakla birlikte, Âdem’e üstünlük veren asıl özellikleri bilmezden gelmiştir. Hz. Âdem’de toprak, kendisinde ateşten başka bir mahiyet görmemiş, ölüden diri, diriden ölü yaratan ve bütün meziyetleri bahşeden Allah’ı maddeye mahkûm sanmıştır.¹⁴² Böylece “Hz. Âdem’e ibadet etmemek” gibi yanlış algılama sonucu ileri sürülen bir sebeple değil, Allah’a karşı geldiği için azledilmiştir.

Şeytanın, Kur’an’ı Kerim’de bir yerde melek, bir başka yerde cin olarak geçtiği iddiasına gelince, bu iddianın da geçerliliği yoktur. “**Hani biz meleklere Âdem’e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı,**

¹³⁷ el-Bakara, 2/33, **Hani biz meleklere (ve cinlere): Âdem’e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.”**

¹³⁸ el-Kehf, 18/50, “**Hani biz meleklere: Âdem’e secde edin, demiştik; İblis hariç olmak üzere, onlar hemen secde ettiler. İblis cinlendendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fena bir değişmedir!”**

¹³⁹ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 177.

¹⁴⁰ el-Bakara, 2/34, “**Hani biz meleklere (ve cinlere): Âdem’e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.”**

¹⁴¹ el-Araf, 7/11, **Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklere, “Âdem’e secde edin” diye emrettik. İblis’in dışındakiler secde ettiler. O secde edenlerden olmadı.”**

¹⁴² Ahmet Güç; *Şeytan md, ŞİA.*, İstanbul, 2000, c: VII, s. 307.

*böylece kâfirlerden oldu.*¹⁴³ anlamındaki ayet, onun melek olduğunu göstermez. Çünkü bu ayette, “ifadenin çoğunluğa göre düzenlenmesi” kuralına uygun bir üslup kullanılmıştır.”¹⁴⁴

Örneğin “Bütün erkek öğrenciler sınıfı geçti fakat Ayşe geçemedi” cümlesinden, Ayşe’nin de erkek olduğu sonucu çıkmadığı gibi “Bütün melekler secde etti; İblis secde etmedi” cümlesinden de İblis’in melek olduğu sonucu çıkmaz.

Tefsir ve Fıkıh Usulü’ne göre, anlam kapalılığı açısından sözcükler; “Hafi”, “Müşkil”, “Mücmel” ve “Müteşabih”¹⁴⁵ olmak üzere kısımlara ayrılmıştır. Bu ayette geçen “İblis” kelimesi de anlamı kapalı bir lafız olarak düşünülebilir. Bu kapalılık Kehf Suresinde “*İblis cinlerdendi.*” kaydıyla açıklanmış ve müfesser hale gelmiştir.

Tefsir Usulü açısından ayetler açıklanırken takip edilmesi gereken yöntemlerden birisi de ayet, önce başka bir ayetle, “ayetin ayetle tefsir edilmesi” şeklindedir. İblis’ten kasdın cin olduğu Kehf suresinde gayet açık bir şekilde tefsir edilmiştir. “*Hani biz meleklerle: Âdem’e secde edin, demiştik; İblis hariç olmak üzere, onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fena bir değişmedir!*”¹⁴⁶

Bu kadar berrak bir konuda bulanıklık olduğunu söylemek ne ile izah edilebilir. Bazı sular vardır ki yatağının ve kaynağının temiz olması nedeni ile karıştırılırsalar dahi bulanmazlar. Yazar, bu iddiasında gerçeği çarpıtıyorsa zaten bu normal bir müsteşrik halidir. Eğer samimi ise bu durumda halüsinasyon gördüğü söylenebilir. Arif Nihat Asya’nın Naat’ı Şerif’inde geçmekte olan ve benimde çok hoşuma giden ve inkârcıların halet-i rûhiyelerini güzel bir şekilde ifade eden bir bölümü zikretmeden geçemeyeceğim. İslâm tarihinde hicret esnasında Sevr mağarasının girişinin örümcek ağlarıyla örülü olması¹⁴⁷ olayını anlatırken, çok güzel bir tasvirde bulunuyor ve diyor ki:

Örümcek ne havada, ne suda, ne yerdeydi.

Hakkı göremeyen gözlerdeydi. ...¹⁴⁸

¹⁴³ el-Bakara, 2/33–34.

¹⁴⁴ Karaman, *İlmihal: İman ve İbadetler*, c: I, s. 98.

¹⁴⁵ Mehmet Erdoğan; *Fıkıh*, Evren Yay., Ankara, 2006, s. 76.

¹⁴⁶ el-Kehf, 18/50.

¹⁴⁷ Düzdağ, Ertuğrul, *Peygamber Efendimiz*, İstanbul, 2005, s.80.

¹⁴⁸ Ahmet Efe, Mustafa Çalışkan; *Na’t Gülşeni*, Erdoğan matbaası, Konya, 1995, s. 39

Kur'an'da bir çelişki yoktur. Çelişki hakkı göremeyen gözlerdedir. *“Hâla Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.”*¹⁴⁹

2.3. İslâm'ın Kitap İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler

İslâm, Tevrat'ın Hz. Musa'ya, Zebur'un Hz. Davut'a, İncil'in Hz. İsa'ya Kur'an'ın da Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirildiğini bildirmektedir.¹⁵⁰ Bu kitapların dışında bir kısım peygamberlere gönderilen mesajlar da kitap kadar hacmi olmadığından “suhuf” olarak isimlendirilmiştir. Suhuf kelimesi de Kur'an'ı kerim'de geçmektedir¹⁵¹. Hz. İbrahim ve Hz. Musa'ya indirilen sayfalardan bahseden bu açıklamaların dışında Kur'an'da ve Mütevatir hadislerde suhuf ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ebu Zer'den rivayet edilen bir hadise istinaden sahifelerin sayısının; 10 sayfa Hz. Âdem'e, 50 sayfa Hz. Şit'e, 10 sayfa Hz. İdris'e ve 30 sayfa da Hz. İbrahim'e olmak üzere, toplam 100 olduğu ifade edilmiştir.¹⁵²

Watt'ın Kur'an'ı Kerim dışındaki ilâhî kitaplarla bir problemi yoktur. Belki de onların durumu ilgisini çekmemektedir. O'nun, üzerinde durduğu kitap, Kur'an'ı Kerim'dir. Kitaplarından edindiğimiz kanaate göre Watt, oryantalizm laboratuvarında hazırladığı kendine has karışımdan oluşan balçıkla “Siracen Münir” olan Kur'an kandilini sıvamaya çalışmaktadır. “Ab'ı Hayat” olan Kur'an çeşmesinin beslediği membaı, bir başka alana kaydırmayı planlamakta bunun için de adresi yanlış tarif etmektedir. Adres tarifinde ikna edici olamama durumunu da hesaba katarak intikal sırasında bu suyun bir kısmının kaybolduğu veya farklı maddelerle karıştığı şüphesini uyandırmayı düşünmektedir. Bu düşüncesini kabullendirebilmek için Kur'an'ı Kerim'e yönlettiği saldırıları beş başlıkta toplayabiliriz.

1. Vahiy kavramına yönelik iddialar
2. Kur'an'ı Kerim'in kaynağına yönelik iddialar
3. Kur'an'ı Kerim'in içeriğine yönelik iddialar
4. Kur'an'ı Kerim'in şekline yönelik iddialar
5. Evrensellik çerçevesinde yapılan iddialar

¹⁴⁹ En-nisa, 4/82.

¹⁵⁰ 2/53, 17/2, 21/48, 3/48, 50/ 65, 5/46, 66, 4/165, 6/19, 9/111, vb.

¹⁵¹ 80/13, 87/19, 98/2.

¹⁵² Karaman, *İlmihal: İman ve İbadetler*, c: I, s. 101.

2.3.1. Vahiy kavramına yönelik iddiaları

Watt, Kur'an'ı Kerim'den hareketle vahiy kavramının analizini yapıyor ve şu sonuçlara varıyor:

- a) Cebrail tarafından peygambere okunan bir metindir.¹⁵³
- b) Yapılan bir işarettir. Bir yönlendirmedir.¹⁵⁴
- c) İnsan dışındaki varlıklara da ilka edilen bir mesajdır.¹⁵⁵
- d) İnsanları pratik bir davranışa yönlendirmedir.¹⁵⁶
- e) Bir doktrini ifade eden mesajdır.¹⁵⁷
- f) Biraz uzunca konuların peygambere anlatılmasıdır.¹⁵⁸

Vahiy kavramını, bu şekilde ayetleri referans göstererek analiz eden yazar, İslâm'ın vahiy anlayışını büyük oranda isabetli bir şekilde ortaya koymuştur diyebiliriz. Fakat bu değerlendirmeler Watt'ın vahiy anlayışını ifade eden değerlendirmeler değildir. Müslümanların vahiyden ne anladığını izah eden değerlendirmelerdir. Yazarın İslâmî değerlendirmelere katıldığından söz etmemizi gerektirecek bir girişimi yoktur.

Yazar, Kur'an'ı Kerim'in Cebrail aracılığı ile Hz. Peygambere gönderildiğini kabule yanaşmamaktadır. Bunu asla kabul etmez. Ona göre, Hz. Peygamber kendinde oluşan psikolojik durumun sonunda ulaştığı bir hali, haricen kendisine vahiy geliyor diye yorumlamıştır. Bu hali ifade edecek kelimeler bulmaya çabalamıştır. Onun iddiasına göre 73/20¹⁵⁹ nolu ayet de bunun böyle olduğunu göstermektedir. Hz.

¹⁵³ el-Bakara, 2/97, "Söyle; her kim Cebrail'e düşman ise iyi bilsin ki, Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle kendinden önceki vahiyleri onaylayıcı, müminlere hidayet ve müjde kaynağı olmak üzere o indirdi."

¹⁵⁴ Meryem, 19/11, "Nihayet (bir gün konuşamayınca) mihrabdan kavmine karşı çıktı da onlara "Sabah ve akşam (Rabbinizi) tesbih edin" diye işaret etti."

¹⁵⁵ el-Mümin, 23/27, "Senin Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kuracakları kovanlardan kendine evler edin"¹⁵⁵. "Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: Bizim nezaretimiz altında ve vahyimizle gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de tandır kaynayınca, her cinsten eşler halinde iki tane ve bir de içlerinden, daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki aileni gemiye al. Zulmetmiş olanlar konusunda bana hiç yalvarma! Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır!"

¹⁵⁶ Hud, 11/36, "Ayrıca Nuh'a şöyle vahyettik: "Bil ki kavminden şimdiye kadar iman etmiş olanlardan başka artık kimse iman etmeyecektir. Onun için yaptıkları şeylerden dolayı kederlenme."

¹⁵⁷ el-Enbiya, 21/108, "De ki: "Ben de sizin gibi ancak bir beşerim. Ne var ki, bana ilâhınızın ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor."¹⁵⁷ "De ki, bana ancak şöyle vahyolunuyor: "İlâhınız ancak tek bir ilâhtır. Şimdi siz artık Müslüman oluyor musunuz?"

¹⁵⁸ Yusuf, 12/102, "İşte bu, sana vahiyle bildirdiğimiz gayb haberlerindedir. Yoksa onlar yapacaklarına karar verip mekir (oyun) yaparlarken sen yanlarında değildin."

¹⁵⁹ el-Müzzemmil 73/20-26, *Resûlüm! Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadette) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) ölçüp biçen ancak Allah'tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için, sizi başışladı. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki, içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan (rızk) aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler, diğer bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklardır. O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allah'tan mağfired dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."*

Muhammed Kur'an'ı oluşturma da zorlandığı, bunun için geceleri seçtiği bir hakikattir. Yoğunlaşma neticesinde oluşan kararın haricen/dışarıdan geldiğine hükmetmiştir.¹⁶⁰

Bu ayeti kerimeden böyle bir sonuca nasıl varılabilir? Bura da açıkça Hz. Peygambere teheccüd namazı kılması emrediliyor. Namaz kılınırken yerine getirilmesi gereken erkânın en uzun olan rüknü kıraattir. Onun için teheccüd namazında Kur'an'ın ne kadarı kolayınıza gelirse o kadarını okuyun, buyrulmaktadır.¹⁶¹ Hz. peygamber elbette Kur'an okuyacaktır. Teheccüd namazını eda etmek üzere geceleyin kalkıp Kur'anı okumasından yola çıkarak "Muhammed, Kur'an'ı oluşturmak için geceleri seçiyordu" demek, kurulması mümkün olmayan bir alaka kurmaya çalışmaktır.

İddiasını sürdürmekte kararlı olan yazar, şöyle devam etmektedir: Belki de Muhammed, Kur'an'ı gece yavaşça okurken bir dinleme tekniği geliştirmiştir. Özellikle o herhangi bir vahyin tamamlandığından şüphelendiğinde bu teknik, noksan ayetleri bulmada bir yöntem olmuş olabilir. Muhammed'in Kur'an'ı bir çeşit tahsis etme yoluna, yani noksan ve yanlış şekilde vahyedilenin doğru şeklini bulma yoluna sahip olduğu kesin gibi gözükmektedir.¹⁶²

Hz. Peygamberin bir şekilde elde ettiğini ileri sürdüğü ilhamı, ifadeye dökülecek kelimeleri kendisinin oluşturduğunu belirten Watt, bir başka ayeti (75/16–19¹⁶³) delil olarak ele alıyor. Bu ayetten çıkardığı sonuca göre Hz. peygamberin meramını ifade edecek akıcı kelimeler bulmak için kelimeleri kendi kendine tekrarlamakta, konunun tamamı netleşmeden acele etmektedir. Bu yüzden aynı ayette acele etmemesi kendini zorlamaması, ilhamı beklemesi emredilmektedir. Zorlamamalıdır. İlhamı beklemelidir. Watt'ın yargısına göre Hz. Muhammed'in vahiy aldığına yönelik iddiası bu şekilde anlaşılmalıdır. Bunu şairlerin ilham perisinin gelişi olarak belirttikleri ya da din adamlarının derin düşünce ya da tanrıyı beklemenin ardından oluşan hidayet gibi bir duyguya benzetebiliriz.¹⁶⁴ Hatta ona göre Gazali dahi Peygamberin yaşadığı tecrübeler benzer tecrübeler ulaşmıştır¹⁶⁵ ve buna zevk adını vermiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 65.

¹⁶¹ el-Mevdudi, a.g.e., c: VI, s. 503.

¹⁶² Watt, a.e., 65.

¹⁶³ el-Kiyame, 75/16-19, 16, "(Resûlüm!) onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et. Sonra şüphelen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir."

¹⁶⁴ el-Mevdudi, a.g.e., c: VI, s. 503.

¹⁶⁵ Watt, *İslam Nedir?*, s. 286.

¹⁶⁶ Watt, *Modern Dünyada İslam vahyi*, s. 97.

Bu ayeti kerime'den yazarın düşündüğü gibi bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Vahyin ilk dönemlerinde Allah Resulü, henüz alışkın olmadığı için, Cebrail O'na, Allah Kelâmı'nı okumaya başlayınca, "Hepsini tam olarak aklımda nasıl tutacağım" diye korkuya kapılmıştı. Bu yüzden ezberlemeye çalışıyordu. İşte bu sebeple Allah, Resulü'ne; "Vahiy geldiği zaman onu ezberlemeye çalışma, fakat dikkatle dinle, onu sana ezberletmek ve doğru bir şekilde okutmak bize aittir. Bu Kelâm'dan hiçbir kelimeyi unutmayacağından ve yanlış okumayacağından emin ol denmiştir."¹⁶⁷ Yoksa araştırmacının iddia ettiği gibi, zihne doğan mefhumu, ifadeye aktarmak için uygun kelime bulmak gibi bir olaydan söz edilmemektedir.

Watt, vahiy ile insan ürünü olan drama ve şiir gibi ürünler arasında bir benzerlik kurar. Hatta Kur'an ile Shakespeare'nin (1564-1616) Hamletini dahi kıyaslar.¹⁶⁸ Ona göre iyi bir drama, izleyiciye muhayyileyi somut bir şekilde aktarır. Hatta kendi bilinçaltlarındaki kimi unsurlardan haberdar olmalarını dahi temin eder. Bunun iyi bir örneği Oedipus hikâyesidir¹⁶⁹. Peygamber ile drama yazarı arasında tek fark vardır. Peygamberin dört başı mamur bir dünya görüşü sunmasına rağmen, drama yazarı dünya görüşünün ve insanların hayatlarının yalnızca bir yönünü ifade eder.¹⁷⁰

Görüldüğü gibi Watt, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gelen vahiyleri Hz. Peygamberin kendi zihni yoğunlaşmasının bir sonucu olarak, şairlerin ilham perisinin gelişine benzer bir bilgi doğmasına benzetmiş ve Hz. Peygamberin de bu durumun, kendisine dışardan, yani Allah tarafından geldiğini zannettiğini ileri sürmüştür. Hatta bu zannın bir neticesi olarak 42/51¹⁷¹ nolu ayette de ifade edildiği gibi başlangıçta kendisiyle konuşanın Allah olduğunu sanmış, Yahudi ve Hıristiyan düşüncesine aşinalığı artınca kendisine gelenin melek olduğuna hükmetmiştir. Nihai olarak, Cebrail'in Allah adına kendisine telkinde bulunan özel melek olduğu görüşünü benimsemiştir.

Yazara göre, bu fısıldamaların ilâhî kaynaktan olduğundan Hz. Muhammed'in şüphesi de vardır. Belki de putperest ilahların şefaatchi olduğunu kabullenmesi de

¹⁶⁷ el-Mevdudi, **a.g.e.**, c: VI, s. 537.

¹⁶⁸ Watt, *İslam Nedir?*, s. 246.

¹⁶⁹ Yunanca *Oidipous*, "şişik ayaklı"; Latince *Oedipus* veya Edipus. Thebes'in mitolojik kralı, Laios ve İokaste'nin oğlu. Babasını öldürüp, annesiyle evlenme şeklinde ahlak ilkeleri çiğnenmiş bir masal.

¹⁷⁰ Watt, *a.e.*, s. 286.

¹⁷¹ eş-Şuara, 42/51, "**Kendisiyle Allah'ın konuşması, bir beşer için olacak (şey) değildir.**"

bundan kaynaklanıyordu. Sonunda Hz. Muhammed Kur'an'ın kaynağının Allah Olduğuna kani olmuş ve peygamberlik iddialarını bu kaynak üzerine bina etmiştir.¹⁷²

42. Surenin 51. ayeti yazar tarafından yanlış mecraya çekilmiştir. Sureye bir bütün olarak bakıldığında bu ayet, inanmayanların vahiy anlayışındaki sakatlığı ortaya koymaktadır. Rasulullah'ın daveti ve Kur'an hakkında, Mekke'deki her yerde, her toplantıda, her cadde ve sokakta yorumlar yapılmaktaydı. Buna binaen Hz. Muhammed'in, Allah'tan vahiy aldığına inanmayanlara: "Sizler, bu şahsın acayip şeyler iddia ettiğini söylüyor ve diyorsunuz ki: "Bizler onun Allah'la konuştuğuna nasıl inanabiliriz." ifadeleri hatırlatılmıştır. Burada Rasulullah'a (s.a) hitap edilerek kendisinin ve dolaylı olarak kâfirlerin söz konusu endişelerine karşılık verilmiştir:

Vahiy, lügatte, "Ancak muhatapların anlayabileceği ve başkalarının anlayamayacağı derecede gizli ve hızlı işaret" anlamına gelir. Vahiy elektrik akımının insana bir anlık sirayet etmesi benzeri bir şeydir. Allah'ın haberleşmek için bizzat konuşması gerekmez. Çünkü O'nun kullarıyla irtibat kurması hiç de güç değildir. O, Aziz ve Hakîmdir. O, irade ettiği takdirde hiçbir şey O'na mani olamaz. O, yol göstermek üzere vahyini gönderir. "*Aziz ve Hakîm olan Allah, sana ve senden öncekilere böyle vahyettmektedir.*"¹⁷³ mealindeki ayet bunu bildirmektedir.

Yazar, vahyin Cebrail aracılığı ile geldiği şeklindeki İslâmî görüşün doğru olmaması gerektiğini şöyle iddia etmektedir: "Hadislerde vahiy getirenin Cebrail olduğu vurgulanmaktadır. Ne var ki ilk vahiyle ilgili olarak Cebrail'den söz edilmemesi, insanların şüphesini artırmaktadır. Zira Kur'an'da Cebrail'den söz eden iki ayet vardır bu ayetlerin ikisi de Medine'de nazil olmuştur. İlk dönemlerde melek tarafından bir haberin sözlü okunması şeklinde bir vahiyden söz edilmemektedir. Mekke döneminin neredeyse tamamında Ruh'un işi olarak anlatılmıştır. Medine dönemi boyunca vahyin yaygın olarak Cebrail aracılığı ile geldiği daha sık görülmektedir.¹⁷⁴ diyen Watt'a göre Haris b. Hişam'ın naklettiği, "*Ey Allah'ın elçisi vahiy sana nasıl geliyor?*" diye sordum. Rasulullah: "*O bana bazen bir çan sesi ile gelir. Sonra ses beni terk edince ben o şeyden onun söylemiş olduğunu anlarım. Bazen de melek insan kılığına girer ve bana bildirir. Ben de onun dediğini anlarım.*" hadisi ve Hz. Aişe'nin, "*Ben gerçekten soğuk bir günde O'na vahyedildiğini gördüm. Alnundan terler*

¹⁷² Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 35-39.

¹⁷³ el-Kıyame, 42/3.

¹⁷⁴ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 64.

boşanıyordu.” şeklindeki rivayeti için, “Bu gibi hallerde vahiy belki de hayali bir anlatımdı.” “Cebrail ya zihni ya da hayali görüntüsü ile birlikte idi.”¹⁷⁵ tarzında bir değerlendirme yapmaktadır. Yazar, Hz. Peygamberin Cebrail a.s. tarafından kendisine vahiy getirildiği ifadesini Medine’de kullanmaya başladığını iddia etmekte ve Cebrail ismini Yahudilerden duyduğu için bunu kullandığını ileri sürmektedir.

Diyeceğimiz şu ki Kur’an’ı Kerim, muhataplarının anlayacağı dilde konuşmaktadır. Mekke döneminde Cebrail’(a.s.) in “er-Ruhu’l-Kudüs” ve “Ruh” isimleri kullanılmıştır. Medine döneminde ise Yahudilerin aşinalığından dolayı Cebrail ismi kullanılmış olabilir. Bu da gayet doğal bir durumdur. Farklı bir yöne çekilmeyi gerektirmez.

Yine Watt’a göre, 53/5-9.¹⁷⁶ nolu ayetlerde anlatılanın, Cebrail olduğu şeklindeki Müslümanlar tarafından yapılan yorum doğru değildir. Vahiilerin normalde bir görüntü vasıtasıyla veya bir görüntü eşliğinde gelmediği kabul edilmelidir. Ona göre Kur’an, Hz. Muhammed’in gözü ile gördüğü iki olaydan söz eder. İyi okunduğunda görülecektir ki bu görünen Cebrail değil Allah’tır. Zira ayette geçen “kuluna vahyetti” sözü de bu görünenin Cebrail değil, Allah olduğunu göstermektedir. “Abd” kelimesi, insanın melekle değil Allah ile ilişkisini gösterir.¹⁷⁷

Yazara göre bazı müfessirler de kendisi gibi düşünmektedir. Ama hangi müfessir bu görüşe katılıyor. Bunu kitabında belirtmiyor. Ona göre Müslümanlar ilk başta görünenin Allah olduğunu varsaydılar. Sonra bunun imkânsız olduğunu anlayınca görüş değiştirdiler. “Allah değil melek göründü” dediler.

Bunda şaşılacak bir şey yok. Yazarın sunduğu gibi bu, bir tavır değişikliği olarak algılanamaz. Netice de insan hata edebilir. Öyle anlamış olsalar bile yanlış anlamışlar, sonra da yanlışlarından dönmüşlerdir. Yanlışından dönmek de bir erdemdir. Asıl yadırganması gereken yanlışta ısrar etmektir.

Watt, vahyin geliş şekillerinden birisi olan “perde araksından Allah’ın konuşması” için, “bu bir hayali ifadedir. Tuhaf ifadeli bazı sureler, bu yolla

¹⁷⁵ Watt, *Muhammed Mekke’de*, s. 63-64.

¹⁷⁶ en-Necm, 53/5-9. “(Kur’an’ı) ona, üstün güçlere sahip muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O en yüksek ufukta bulunuyorken (aslı sûretine girip) doğruldu.” “Sonra ona yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu.” “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az kaldı.” “Böylece Allah Kuluna vahyedeceğini vahyetti.”

¹⁷⁷ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 33.

vahyedilmiştir. Bu şekil hakkında pek az şey duyduğumuz için pek olağan değildir.¹⁷⁸ diyor ve adeta her şeye gücü yeten Allah'ın gücüne ölçü biçmeye, ona akıl vermeye kalkışıyor. Salim akıl gücünü kontrol eden mekanizmalarını örtmüş cahil materyalistler gibi konuşuyor. Oryantalist denilen zümrenin özelliği zaten budur. Onlar duyduklarını ve öğrendiklerini kafa şablonlarına göre şekillendirmek için iç yüzünü bilmedikleri konuları yalanlamaktan veya istedikleri kalıplara sokmaktan çekinmezler. İsa'nın dinini kendi anlayışlarına adapte ederek almaları bunun sonucudur. Aynı oyunu İslâm üzerinde de oynamak istiyorlar. Mesele budur.

Allah'ın, mesajını insana ulaştırmak için rüya, kalbe ilham ve hatta Cebrail a.s.'ın görevlendirilmesi gibi çeşitli şeyleri vasıta etmesi de bir perde olarak düşünülebilir. Perdeyi sadece fiziki bir mekânı ortadan ayıran unsur olarak değerlendirmek gerekmez. Öte yandan Kur'an'ı Kerim'in bazı sureleri için "tuhaf" nitelendirilmesinde bulunulması da dikkatleri çekmektedir.

Kur'an'ı Kerim baştan sona Cebrail aracılığı ile vahyedilmiştir. Yazarın anlatmaya çalıştığı "Perde arkası kelam" şeklindeki vahiy alma örneği sadece bakara suresinin son iki ayetine mahsus olup Miraç olayı ile sınırlıdır. Bu tarzda vahyedilmiş surelerden söz etmek gerçek dışıdır. Kaldı ki Allah ona da kadirdir. İnsan eksik bir varlıktır. Her şeyi anlayacak ve kavrayacak nitelikten uzaktır. Gözler her şeyi göremediği gibi, kulaklar bütün sesleri duyamadığı gibi, zihin de her şeyi kavrayacak özellikte değildir. Vahiy olayı da insan havsalasının kavramakta yetersiz kaldığı gayba ait bir olaydır. Akıl terazisinin tonajı bellidir. Daha ağır yükleri tartmaya kalkışması yayların bozulmasına sebep olur. Bunun sonunda da terazi girdiği yükün altında ezilir. "Bunlar hayali ifadelerdir", "Tuhaf ifadeli sureler böyle vahyedilmiştir." şeklinde cızırtılar çıkarmaya başlar.

Ziya Paşa ne güzel demiş:

...

İdrak-i meâlî bu küçük akla gerekmez

Zira bu terâzî o kadar sıkleti çekmez.

...¹⁷⁹

¹⁷⁸ Watt, *Muhammet Mekke'de*, s. 63.

¹⁷⁹ Önder Göçgün; *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Bütün Şiirleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s.27.

Hem sonra bu konular hassas konulardır. Her terazi bu konuları tartamaz. Hele kamyon terazisinde hiç tartılamaz. Bunun için kuyumcu titizliği ve santimine kadar hassas kuyumcu terazisi gerekir. Zira altının kıymetini ancak sarrafı bilir.

Watt'ın, bir diğer iddiası da İslâm vahyinin aniden zuhur ettiği şeklindedir. Ona göre “Hıristiyan İlahiyatında bu çağrılarının çoğu Ruhü'l-Kudüs'e atfedilir. İkinci olarak da bu çağrılar basit bir şekilde beklenmedik bir anda pat diye gelmez.”¹⁸⁰

Watt tarafından vurgulanmak istendiği gibi, İslâm'da vahyin pat diye, aniden ve beklenmedik anda geldiğini söylemek doğru değildir. Hz. peygamberin 40 yaşına kadar vahiy için geçirdiği hazırlık safhası,¹⁸¹ Hz. İsa'ya (as) göre daha uzundur. Vahyin indiriliş süreci yine aynı şekilde İncil'in oluşum süreciyle mukayese edilemeyecek kadar, yirmi üç yıl gibi, geniş bir zamana yayılmıştır. Yine buna ilaveten “nüzul sebebi” olarak tefsir usulü kitaplarında üzerinde genişçe durulan, tefsir ilminde ayetlerin anlaşılması için önemle dikkate alınan, ayetlerin ve surelerin inmesine sebep olan sorular ve olaylar, -ne hikmetse- yazar tarafından tamamen görmezden gelinmiştir. İslâm vahyi için, “Pat diye beklenmedik bir anda inmiştir.” demek belgeden yoksun mesnetsiz bir iddiadır.

Yazar, bir başka iddia olarak, vahyide insan unsuru vardır. “Kutsal Metin” bir anlamda nesnel bir unsur olsa da toplumun ondan çıkardığı anlam içinde öznel bir öge de bulunmaktadır.¹⁸² Vahiy toplumun kültürel yapısından etkilenir. Peygamberin kişiliği de vahye karışır.¹⁸³ diyor.

Hâlihazırdaki İncil için böyle bir değerlendirmede bulunmak doğrudur. Ama Kur'an açısından bu söyleme katılmak mümkün değildir. Yazar Kur'an ile ilâhî olma özelliğinden uzaklaştırılmış İncili karıştırıyor. İncil'de insan unsuru bariz bir şekilde ortada olduğu için, aynı unsurun Kur'an'da da olduğunu ifade etmeye çalışıyor. Bu benzetmenin tutarlı olduğundan söz etmek mümkün değildir. Kur'an'daki insan unsuru, Hz. Peygambere gelen vahyin bu aşamadan sonra insanlara tebliğ edilmesi ve tebliğ edilen ayetlerin kaydedilmesidir. Bu da zorunlu bir durumdur. Televizyon ekranında sunulan haberlere, “Elektronik alet unsurları karışmıştır.” diyerek haberde şüphe

¹⁸⁰ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 163.

¹⁸¹ Ahmet Önkal; *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yay., İstanbul, 2000, s. 113.

¹⁸² Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 109.

¹⁸³ Watt, *a.e.*, s. 106-107.

uyandırmaya çalışmak ne derece doğru ise, Kur'an vahyine insan unsuru karışmıştır demek de o kadar gerçekçidir.

İncil için düşünüldüğünde bu doğrudur. Zira Hz. İsa'nın hayatı İncil olduğuna, insanların bu hayattan algıladıklarını çok zaman sonra yazdıklarına, bu yazılanları da kutsal kitap olarak isimlendirdiklerine göre, burada bir insan unsurundan söz etmek gerçeğin ta kendisidir. İslâm mezheplerinin farklı yorumlarını da delil¹⁸⁴ göstererek "Kur'an için de böyle bir vakıa vardır" hükmünü vermek yanlıştır. Zira mezhepler arasındaki farklılık, Kur'an'a yönelik bir farklılık değil, Kur'an'dan anlaşılanlar alanında bir farklılıktır. İnsanların; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve kişisel yönden ayrılık göstermeleri, yorumların da ayrı olmasını getirmiştir. Bu anlayışlar yanlış da olabilir. Bu yorumlar, vahyin asıl yapısına bir etkide bulunamaz. O halde "vahye insan unsuru karışmaktadır" iddiası doğru değildir.

Kur'an'ı Kerimle bugün elde mevcut olan Kitab-ı Mukaddesi, birbirine paralel kitaplar görmek şüphe götürür bir şeydir. Hıristiyanlıktaki ilhamla İslâm'ın vahiy anlayışı arasında oldukça büyük farklılıklar vardır. Watt, Hıristiyanlıktaki vahiy anlayışının bizatihi İsa Mesih'in, baba tanrının kişisel olarak (tecessüm) şeklinde gerçekleşmiş bir vahiy olduğunu da kitabında belirtmeliydi.¹⁸⁵

Yazara göre, vahiy kolektif şuurun bir ürünüdür.¹⁸⁶ Kolektif şuur da müşterek yaşamdan kaynaklanan bir olgudur. Kolektif şuur altında zuhur eden şeylerin kaynağı hayat enerjisine dayanır. Hayat enerjisi de tanrının bir faaliyetidir. Bu faaliyet rızkı tanrının vermesi gibi bir olgudur. İnsanlar rızıklarını kendileri kazanırlar. Ama yinede rızkı veren tanrıdır. Vahiy de buna benzetilebilir.¹⁸⁷ O halde melek tarafından getirilen bir vahiyden söz etmek mümkün değildir diyen Watt, şöyle devam eder: Hıristiyanlıkta da ilk dönemler vahiy melek tarafından getirilen bir emir olarak telakki edilirken daha sonra vahiy tanrının bir faaliyeti olarak açıklanmıştır. Hz. İsa vahyin kendisidir. Allah bu yolla insanlarla münasebet kurar. İslâm'da da durum böyledir. Hz. Muhammed'in

¹⁸⁴ Watt *Günüümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 109.

¹⁸⁵ Watt, *a.e.*, s. 12.

¹⁸⁶ Watt'ın bu ifade ile Jung'un şuuraltı nazariyelerine başvurduğu anlaşılmaktadır. Jung, fertlerin rüya ve hayallerinde veya toplumun dinî mitlerinde bilinçaltından şuur üstüne çıkan şeyin hayat enerjisinden (Libido) ibaret olduğu teorisini ileri sürmektedir. Jung'a göre Libidonun başkaları ile ortak kullanılan bölümüne kolektif şuuraltı denir. Dinlerde ki dogma ve mitler bu türdendir. bkz, Frida Fordham, *Jung Psikolojisinin Anahatları*, Çev., Aslan Yalçiner, Say, Yay., İstanbul, 2004, s.29-30.

¹⁸⁷ Watt, *İslam Nedir?*, s. 286.

peygamber olarak seçilmesi, faaliyetlerinin örnek alınması gerektiğinin vurgulanması Allah'ın kendini bildirmesi olarak anlaşılabilir.

Vahyi kollektif şuurun bir ürünü olarak yorumlamak, özellikle vahyin kalbe ilham şeklindeki tezahürü açısından bir itiraf olarak makul karşılanabilir olsa da problemler içermektedir. Böyle bir izah tarzı her şeyi vahiy kapsamına sokar. Bu şekil de bir açıklama vahyi, ne anlama geldiği anlaşılamayan bir kavram haline koymaktadır. Normal insanların ifadeye yansıyan düşüncelerini vahiyden ayıklama imkânı kalmaz. Zira Jung da kollektif şuur bazı fertlere özel bir durum olarak ifade etmemiştir. Kuşaktan kuşağa geçen ve her insanda aynı şekilde mevcut olan bir özellik olarak ileri sürmüştür.¹⁸⁸ Bu yaklaşımla her insana peygamber gözüyle bakmak gerekebilir. Watt'ın düşüncesi de herkesi peygamber yapmak olmayıp, Hz. Peygamberi diğer insanlarla eş tutmak ve böylece vahiy alma durumunu yok saymaya çalışmanın bir başka formu olarak kollektif şuur açıklamasına pirim vermek olabilir.

Watt, modern insanın İslâm'ın anlattığı vahyi kavramakta zorlandığını¹⁸⁹ ifade ediyor. Ancak asıl kavramakta zorlanılan vahiy kavramı, bizzat Watt'ın anlatmakta zorlandığı vahiy kavramıdır. Ona diyeceğimiz şudur: Â'ma bir insan yeşilin ne olduğunu ne kadar anlarsa kendisi de vahyin ne olduğunu o kadar anlayabilir. A'ma bir insan, renkleri ifade edebilir ama renkler onun zihninde şekillenen kavramla hiçbir zaman aynı değildir. Kör bir insana yapacağı şey görenlerin verdiği habere güvenerek renklerin varlığını kabul etmek olmalıdır. Yine kör bir insana düşen şey, gören birisinin eline sarılarak uçuruma yuvarlanmaktan kendini korumak olmalıdır.¹⁹⁰

“İlim ve teknolojinin başarılarına rağmen, insanoğlunun ruhî hallere ait bilgisi çok sınırlıdır. Bu yüzden en yüksek ruhi hallerden biri olan vahyin hakikatini bütün yönleri ile kavramaya imkân yoktur. Biz Müslümanlara göre vahiy hariçten gelir. Maddecilere göre ise insanın kendi içinden coşar. Ruh âlemimiz sırlarla örtülmüş durumdadır. Anlamıyoruz diye bir şeyi inkâra kalkışmak yahut kendi kafa şablonumuza sokmak için sağını solunu yontmak akıl kârı değildir. Vahyi modern ilim yoluyla anlatmaya çalışmak bizi tehlikeli bir çıkmaza sokar. Çünkü vahyin sahası tecrübî ve

¹⁸⁸ Rasim Adasal; *Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji*, Minnetoğlu Yay., İstanbul, 1997, s. 358.

¹⁸⁹ Watt *İslam Nedir?*, s. 286.

¹⁹⁰ Ömer Ferit Kam; *Dinî Felsefî Sohbetler*, sadeleştiren, Süleyman Hayri Bolay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., no: 158, Ankara, 2003, s. 85.

sosyal ilimlerinkinden tamamen ayrıdır.”¹⁹¹ Modern bilim her şeyi kanıt üzerine inşa eder. Yani doğruluğu kanıtlanamadıkça o şeye inanılmaz diye telkinde bulunur. Watt da vahiy modern bilim tekelinde ele alıyor. İslam’daki vahiy anlayışı modern bilime garip geldiği için bu yolu denemektedirler bu da doğru değildir.

Mekanik sistemle çalışmakta olan çevirmeli telefonlar, cep telefonunun mesaj alma tekniğini yansıtamazlar. Çevirmeli telefonlar cep telefonunun tekniğini yansıtamıyor diye, cep telefonunun mesaj aldığını inkâr mı edeceğiz? Hâlbuki donanımındaki farklılıktan dolayı cep telefonunun, mesaj alma özellikleri ortadadır. Peygamberler de üstün özellikleri olan seçilmiş insanlardır. Diğer insanlardan farklı olarak Allah’tan mesaj alma özelliğine sahiptirler. Bir kısım insanlar bunu anlamakta zorlandıklarını ifade etseler de hakikat değişmez.

Müsteşriklerin genelinde olduğu gibi, Watt da vahiy meselesine sosyal ilimler açısından bakmıştır. Müslüman âlimler gibi teolojik bir konu olarak değerlendirememiştir. Başlangıçta bir anlayış birliği olmayınca neticede de bir anlaşma olmayacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kur’an’ın Allah tarafından Cebrail aracılığı ile gönderilmiş bir vahiy mahsulü olduğu kabul edilmeyince kendince ona bir kaynak arama icap edecektir.¹⁹² Bu sebepten dolayı diğer meslektaşları gibi Watt da Kur’an’a bir kaynak aramaya çalışmış ve bu noktada diğer meslektaşlarından geri kalmamıştır.

2.3.2. Kur’an’ı Kerim’in kaynağına yönelik iddiaları

Kur’an’ın ilâhî, yani Allah tarafından Hz. Peygambere gönderilmiş bir vahiy olduğu gerçeğinin Watt tarafından kabul edildiğini görmek mümkün değildir. Ona göre Kur’an, Hz. Muhammed’in ve Müslümanların, muhataplarına karşı geliştirdikleri bir strateji, Hz. Peygamberin zihnî yoğunluğunun bir ürünü, bir nevi şairlerin aldıklarını söyledikleri ilham benzeri bir tecrübedir. Hz. Peygamberin, ticaretle uğraşan Mekke toplumunun çeşitli yollarla, çevreden topladıkları Yahudi ve Hıristiyan düşüncelerinin kalıntıları üzerine bina ettiği bir kitaptır. Yazarın Kur’an değerlendirmesini en kısa cümleyle özetlemek gerekirse durum bundan ibarettir.

Watt’a göre, Yemen’de bulunan Yahudi varlığı, Arapların ticaret yoluyla Bizans ve Habeşistan’a seyahatleri, Yemen’in bir dönem Habeşistan denetiminde bulunması ve

¹⁹¹ İsmail Cerrahoğlu; *Tefsir Usulü*, TDV., Yay., Ankara, 1995, s. 44.

¹⁹² Cerrahoğlu, a.g.e., s. 44.

Hız. Peygamberin eşi Hz. Hatice'nin amcasının Hıristiyan olması Hıristiyan düşüncelerin Arabistan'daki entelektüel çevrelere yeterince sızma yollarına sahip olduğunu göstermektedir. Hz. Muhammed de bu entelektüel çevre içinde yetiştiğine göre, insanlara sunduğu tebliğini, bu kültürden beslenerek ortaya koymuştur.

Ona göre Kur'an'da ve başka yerlerde Hıristiyanlık ve Yahudiliğin dışında, Sâmi kavimlerinin dinlerinin muhtelif biçimlerine rastlamak da mümkündür. Kur'anî çözümün doğduğu ortamın, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi bir alt zemini vardır.¹⁹³ Mekkeliler, Hıristiyan ve Yahudilerin tek tanrılı bir inanca sahip olduklarının farkındadırlar.¹⁹⁴ Kitabı Mukaddes, İslâmî vizyonun toplandığı zeminin bir parçasıdır. Kur'an, bu ortamdan toplanmıştır.¹⁹⁵ İlk nazil oldukları kabul edilen ayetlerde beş nokta üzerinde durulduğu göze çarpmaktadır.

1. Allah mutlak kudret sahibidir.
2. İnsan Cennete ve Cehenneme gönderilmek üzere yargılanacaktır.
3. İnsan Allah'a şükretmelidir.
4. İnsan cömert ve doğru olmalıdır.

5. Hz. Muhammed Allah'ın tebliğini kendi halkına bildirmekle görevli bir uyarıcıdır. Kur'an'ın ilk ayetlerinin bahsettiği konuları bu şekilde özetleyen Watt'a göre işine gelmediğinden olsa gerek beşinci madde hariç ilk dört noktanın Yahudilik ve Hıristiyanlıktan geldiği söylenebilir.¹⁹⁶

Watt'a göre, Ahdi atikte (Eski Ahit) Ai'ye gidişin yorumu ile Kur'an'daki Uhut Savaşı yorumu birbirine benzemektedir.¹⁹⁷ Sonra Müslümanlar Ahdi Atik'in soy kütüğünü dahi kabul etmişlerdir.¹⁹⁸ Kur'an'daki bazı ayetler Müslümanların karşı koymaları mümkün olmayan bir halde Yahudi ve Hıristiyan izlerini taşımaktadır.¹⁹⁹ Bırakın diğerlerini "Karea" ve "Kur'an" kelimeleri dahi Hıristiyanlığın Arabistan'a soktuğu kelimelerdendir.²⁰⁰ Arabistan'da bir şekilde bilinen hikâyelere Hz. Muhammed'in tecrübeleri ilave edilmiştir ve bazı hikâyeler de daha sonra

¹⁹³ Watt, *İslam Nedir?*, s. 20.

¹⁹⁴ Watt, *a.e.*, s. 13.

¹⁹⁵ Watt, *a.e.*, s. 16.

¹⁹⁶ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 71.

¹⁹⁷ Watt, *a.e.*, s. 76-77.

¹⁹⁸ Watt, *a.e.*, s. 8.

¹⁹⁹ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 33,176.

²⁰⁰ Watt, *a.e.*, s. 91.

genişletilmiştir. ²⁰¹ Arapların belli bir kavmin yükselmesi, yok olması hakkında bir takım fikirleri tecrübeleri vardır. ²⁰² Arabistan'da İncil'de geçen hikâyeler de bir ölçüde bilinmektedir. Kur'an bu hikâyelere atıfta bulununca, ilgi artmıştır. Bu hikâyeler, İncil'den ve başka yerlerden alınarak tamamlanmış ²⁰³ ve giderek daha geniş yer almaya başlamıştır. Kur'an daha önceki kavimlerin ortadan silinmesini, Arapların bildiği bir gerçek olarak ele almakta ve bunu itaatsizlikten dolayı Allah'ın takdir ettiği bir ceza olarak yorumlamaktadır.

Arim Seli ²⁰⁴ Araplar tarafından bilinen bir olaydır. Aynı şekilde Fil Olayı da böyledir. ²⁰⁵ Kur'an'daki teşbihlerin çoğu, İslâm öncesi şiiri anımsatan tarzda Arapların çöldeki hayat tecrübelerini anlatmaktadır. ²⁰⁶ Arap şiirinde bulunan birçok fikir Kur'an'da da mevcuttur. ²⁰⁷ Ona göre, Arapların düşünce oluşumundaki harici etkiler üzerinde durulmalıdır. "Kur'an Arapça bir kitap olarak indirilmiş" mealindeki ayetten kasıt, Arapların kullandığı kavramlarla indirilmiş anlamına da gelir. ²⁰⁸

Yazara göre, temel doktrini bir şekilde elde eden Muhammed, karşılaştığı yeni şartlara göre, bu doktrini değiştirmiş ve de geliştirmiştir. ²⁰⁹ Araplardaki "Üstün Tanrı" anlayışı, "Allah'tan başka ilah yoktur" inancına dönüşmüştür. ²¹⁰ Melek inancı bir şekilde zaten Araplarda varmış, ²¹¹ kader anlayışı yine Arapların "dehr" inancının ²¹² şekil değiştirmesi imiş ve Âhiret inancı, Mekkeli zengin, kibirli tacirlerin kibirlerinin yerinde bir şey olmadığını göstermek ve ferdiyetçi davranıp akrabalarını ihmal etmemeleri için bir müeyyide olarak geliştirilmişti. ²¹³ "Kıyas" fikri çöl hayatının bir sonucu olarak, çölde barışın korunması için etkili bir yoldu ve oradan alınmıştı. Arapların kozmolojik

²⁰¹ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 156.

²⁰² Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 66.

²⁰³ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 11.

²⁰⁴ Zenginlikleri ile kibirlenen sebe halkının başına gelen azaba verilen isim. Sebe halkı, o döneme göre oldukça ileri bir teknoloji ile kurdukları Marib Barajı'yla birlikte büyük bir sulama kapasitesine sahip olmuştu. Bu yöntemle elde ettikleri bol ürünli toprakları ve ticaret yolu üzerindeki kontrolleri, onlara görkemli ve refah dolu bir hayat yaşatıyordu. Ancak, bütün bunlar nedeniyle Kendisine şükretmeleri gereken Allah'tan, Kur'an'ın ifadesiyle "yüz çevirdiler". Bunun üzerine barajları yıkıldı ve "Arim seli" bütün topraklarını yerle bir etti.

²⁰⁵ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 66.

²⁰⁶ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 100.

²⁰⁷ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 112.

²⁰⁸ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 206.

²⁰⁹ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 397; Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 111.

²¹⁰ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 200.

²¹¹ Watt, *a.e.*, s. 176.

²¹² Watt, *İslam Nedir?*, s. 29.

²¹³ Watt, *a.e.*, s. 20.

anlayışı da Kur'an'ın üslubunu etkilemişti.²¹⁴ Bazı ayetlerde geçen “yedi sema” anlayışı da Yunan felsefesinden Araplara geçmiş bir anlayıştı.²¹⁵ Zekât natürel dinlerde görülen ilk ürünlerin putlara adanması uygulamasına benzer özellikler taşımaktaydı. Namazın huşu içinde kılınması Ortadoğu dinlerinden İslâm'a girenlerin etkisiyle olmuştu. Tasavvuf'un birçok hususu Hıristiyanlardan alınmıştı. Tarikatların gelişmesinde Ortadoğu'nun diğer geleneklerinin izlerini sürmek mümkündür.²¹⁶

Hatta yazara göre Cahiliye ile İslâm arasında derin bir uçurum olduğu düşüncesi de nereden çıkmıştır? İslâm toplumu eski Arapların adetlerine tam bir paralellikle bir topluluk birliği oluşturmuştur. Soy ve kabilenin yerini İslâm almış²¹⁷ böylece göçebe Arap anlayışıyla İbrahimi vizyon bir araya gelmesinden İslâmî değerler ortaya çıkmıştır.²¹⁸ Ebû Talib'in vefatının ardından, atalarının Cehennemde olduğu söylemini bahane ederek kabilenin yeni reisi Ebû Lehep; Hz. Muhammed'in üzerinden kabile himayesini kaldırınca, bu olaya karşı Lehep suresi hamlesi yapılmıştı²¹⁹ Mekke ve Arabistan'da mevcut kıssalar ilk dönem ayetlerinde yer almıştı.²²⁰ Daha sonara Medine'ye gidilince yeni şeyler öğrenildi Bu defa Tevrat malzemeleri kullanılmaya başlandı.²²¹ Peygamberin vazifelerinde sebat etmesi ilkeli davranması da Medine de siyasi bir düzen oluşturmasını sağladı.²²² Ona göre Müslümanlar “Kur'an'ın Hz. Muhammed'in eseri olduğu ve kendisinin daha önce duyduğu hikâyeleri tekrar ettiği” şeklindeki iddiaya karşı direnmekte güçlük çekmekteydi.²²³

Watt'ın, bütün bu iddialara gerek başkalarından aktararak ve gerekse kendi düşünceleri ile eserlerinde yer vermiş olması, İslâm'ın beslendiği kaynağı, olduğundan farklı bir membaa götürme gayretinin açık ifadeleridir.

Watt'ın ne yapmak istediğini ve nedenli yanlış tespitte bulunduğunu kanaatimizce şu örnek çok iyi anlatmaktadır. Hz. İsa'nın yaptıklarını, bir mimarın inşa ettiği ancak sonraları yapılan ilavelerle orijinalliğini yitirmiş bir mâbede benzetebiliriz. Buna göre zamanında çok nezih olan bu mabet, Hıristiyanlar tarafından korunamamış,

²¹⁴ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 104.

²¹⁵ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 64.

²¹⁶ Watt, *İslam Nedir?*, s. 142.

²¹⁷ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 90.

²¹⁸ Watt, *İslam Nedir?*, s. 20.

²¹⁹ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 25.

²²⁰ Watt, *a.e.*, s. 155-156.

²²¹ Watt, *a.e.*, s. 155-156.

²²² Watt, *İslam Nedir?*, s. 20.

²²³ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 91.

mimari özellikleri, sağına soluna eklenen yeni binalarla ve altından üstünden oyulmak suretiyle bozulmuş, hatta bina çevresindeki menfaatçi esnafın dükkânlarını genişletmek amacı ile mabedin üstünde durduğu kolonları kesmeleri sonucu temelleri yıkılmış ve dağılmıştır. Mabet yerine artık enkaz kalmıştır. İşte bugünkü Hıristiyanlık da Hz. İsa'nın getirdiğine göre aynı durumdadır.

Mevcut mabet insanların ihtiyacına cevap verme niteliğini kaybettiği için, yenisini inşa etmek üzere Hz. Muhammed Allah tarafından görevlendirilmiştir. Bu yeni binanın taşları da Hz. İsa'nın inşa ettiği binada olduğu gibi aynı ocaktan getirilerek yapılmıştır. Ocak aynı olunca, taşlar birbirine bezemektedir. Gıpta edilecek, insanların ilgisini çeken güzel bir bina, İslâm binası vücut bulmuştur. Şu halde iman esaslarında peygamberler arasında fark yoktur. Fark bir kısım ibadet ve kanunlarda yapılmış olan şekle bağlı değişikliklerdir. Hz. Muhammed'in tebliği ettiği Kur'an, iman ilkelerinde Yahudi Hıristiyan ve diğer din mensuplarınca yapılmış olan tahrifatı düzeltmiş, miadi dolmuş bazı ibadet ve kanunların yerine insanlığın ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olan yenilerini getirerek, mabedi yeniden inşa etmiştir. Şimdi Watt, bu mabede belki kıskançlıkla bakmakta Hz. İsa'nın yıkılmış olan binasının taşlarına benzeyen taşlar görünce, hemen hükmü vermekte ve demektedir ki. "İslâm binasındaki bu taşlar, Hıristiyan enkazından alınan taşlardır." "Bu taşlar, başta Arpların ticaret kervanları olmak üzere, çeşitli yollarla Mekke'ye taşınmıştır." Hz. Muhammed de bunları alarak binanın inşasını gerçekleştirmiştir.

Mekke'de Hz. İbrahim'in binası daha yakında durmaktadır. Müslümanlar, uzaktan taş getireceklerine buradan almaları daha mantıklı değil midir? Hem sonra, ocakta orijinalleri varken ve bunlar, Hz. Peygambere Cebrail aracılığı ile zahmetsiz olarak gelmekte iken, Hz. Muhammed, (s.a.v.) ne diye çapı bozulmuş, gönyeden çıkmış, yıpranmış, su çekmiş, deforme olmuş ve üzeri çizilmiş taşlardan bina yapmaya uğraşsın.

Sonuç olarak diyebiliriz ki İslâm'la, Hıristiyanlığın orijinal hali aynı kaynaktan beslendiği için iman ilkeleri arasında benzerlikler ve hatta aynilikler olması gayet doğaldır. Bu dahi İslâm'ın Hıristiyanlıktan etkilendiği anlamına asla gelmez. İslâm'ın renkleri içerisinde asla Hıristiyanların su kattığı boyanın tonlarına yer yoktur. 2/138²²⁴

²²⁴ el-Bakara, 2/138, "Allah'ın (verdiği) rengiyle boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz (deyin)."

de ifade edildiği gibi İslâm'ın renkleri orijinaldir. Watt'ın ima ve iddia ettiği gibi yan sanayi ürünü değildir.

Kur'an'ın Arapların kullandıkları kavramlarla indiği iddiası içinde diyebiliriz ki bütün ilâhî metinler insanlar tarafından anlaşılın diye vahyedildiğine göre, onlardan her birinin, mesajı ulaştırmakla görevli peygamber hangi kavimdense hitap da ilk ağızda onlara olacağı için, o kavmin diliyle indirilmiş olması zorunludur. Kur'an dahi, evrensel bir mesajı olmasına rağmen, böyledir.²²⁵

Watt'ın, Kur'an'ın Arapların kullandıkları kavramlarla indirildiğine delil olarak gösterdiği ayetlerde verilmek istenen mesaj şudur: Kur'an'ı Kerim, ölü ve esrarengiz bir dille veya muamma ve bilmecelerle dolu bir dille değil; her Arap ve Arapçayı bilen, her Arap olmayanın kolayca anlayabileceği apaçık bir Arapça ile indirilmiş olduğunun ifade edilmesidir. Allah, insanların daveti anlayamama gibi bir bahaneleri olmaması için vahyini, peygamberin gönderildiği kavmin diliyle indirmiştir. O halde, ondan yüz çevirenler, Kur'an'ın mesajını anlayamadıkları özrünü ileri süremezler.²²⁶

2.3.3. Kur'an'ı Kerim'in içeriğine yönelik iddialar

Watt, vahiy kavramına yüklediği anlam ve Kur'an'ı Kerim'in kaynağına yönelik iddialar ile yetinmemiş olup ayet-i kerimelerde yanlışlıklar olduğu tezlerine de sahip çıkmıştır. Adeta sözü; vahiy anlayışımı kabul etmeyebilirsiniz, Kur'an'ın kaynağına yönelik iddialarıma itiraz edebilirsiniz, bu itirazları doğru kabul etsek bile, Kur'an'ın içeriği de onun ilâhî olmadığını göstermektedir, noktasına getirmekte ve eleştiri oklarını ayetlerin taşıdığı manalara yöneltmektedir.

²²⁵ Muhammet Eset; *Kur'an Mesajı*, çev., Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 1999, c: II, s. 499.

²²⁶ el-Mevdudi, a.g.e., c: IV, s. 69.

Watt, bu kapsamda bazı ayetlerde bilimsel aykırılıklar mevcut olduğunu ileri sürmüştür. Onun tarafından 2/22²²⁷, 13/3²²⁸, 15/19²²⁹, 20/53²³⁰, 43/10²³¹, 50/7²³², 51/48²³³, 71/19²³⁴, 78/6²³⁵, 79/30²³⁶, 88/20²³⁷ ve 91/6²³⁸ numaralı ayetler,²³⁹ bu iddiaya örnek verilmiştir. Ona göre, bu ayetlerde, Arapların kozmolojik anlayışının etkisiyle dünya, küre biçiminde değil de geniş bir tepsi biçiminde sunulduğu iddia edilmiştir.²⁴⁰

Bu ayetlere baktığımızda yeryüzünün tepsi biçiminde ifade edildiği sonucuna varmak için yeterli bir delil yoktur. Bu ayetler de özetle yeryüzü “döşeğe”, “beşiğe” ve “sergiye” benzetilmiş, Allah’ın onu döşemesinden yayıp uzatmasından söz edilmiştir. Bu ifadenin aksine on dört asır öncesinden bugünün kozmolojilerini hayran bırakacak şekilde, yeryüzünün küre biçiminde olduğunu açıkça ifade eden ayetler vardır.²⁴¹

Yeryüzünün döşeğe ve beşiğe benzetilmesi, insanoğlunun rahatı için mükemmel bir şekilde yaratıldığını ifade ile Allah’ın kudretine işaret eden ayetlerdir. Allah’ın yeryüzünü döşemesi ise bir fiil olup yeryüzünün ince bir hesapla Allah tarafından yaratıldığına dikkati çekmektedir. Bu ifadelerden, Kur’an’ın, yeryüzünü tepsiye benzettiği ilgisini kurmak zorlama bir yorum olarak karşımıza çıkmaktadır.

²²⁷ el-Bakara, 2/22, “*O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı. Gökten su indirerek onunla, size besin olsun diye (yerden) çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın.*”

²²⁸ er-Rad, 13/3, “*Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çiftler çiftler yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.*”

²²⁹ el-Hicr, 15/19, “*Yeri uzatıp yaydık, orada sabit dağlar yerleştirdik, yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.*”

²³⁰ et-Taha, 20/53, “*O, yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir. Onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.*”

²³¹ ez-Zuhruf, 43/10, “*O, size yeri beşik kılmuş ve doğru gidesiniz diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır.*”

²³² el-Kaf 50/7, “*Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada çiçek açan her türden (bitkiler) yetiştirdik.*”

²³³ ez-Zariyat, 51/48, “*Yeri de döşedik. (Bak) ne güzel döşeyicimiz!*”

²³⁴ Nuh, 71/19, “*Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır.*”

²³⁵ en-Nebe, 78/6, “*Biz yeryüzünü bir döşek, yapmadık mı?*”

²³⁶ en-Naziat, 79/30, “*Ondan sonra da yerküreyi döşedi,*”

²³⁷ el-Ğaşiye, 88/20, “*Yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?*”

²³⁸ eş-Şems, 91/6, “*Yere ve onu yapıp döşeyene,*”

²³⁹ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 104.

²⁴⁰ Watt, *a.e.*, s. 104.

²⁴¹ En-Naziat, 79/30 “*Sonra arzı söbüleştirdi (devekuşu yumurtası şekli verdi.); Bkz., Hâluk Nurbaki; Kur’an’ı Kerimden Ayetler ve İlmi Gerçekler II., Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1984, s. 63.*

Yine yazarın iddiasına göre Bedevî Araplar dünyayı çadıra benzetmekte idiler. Bedevî Araplarda olduğu gibi 21/32²⁴² nolu ayet de aynı düşünceyi aktarmaktadır. Bu ayet-i kerimeden nasıl böyle bir sonuca varılır? Bunu anlamak mümkün değildir.

Yazar burada **“Gökyüzünü korunmuş bir tavan kıldık.”** cümlesini bedevî Arapların dünyayı çadıra benzeten kozmolojik anlayışlarının Kur’an’a yansımalarına delil olarak ileri sürüyor.

Bu ayette kozmolokları hayran bırakacak şekilde atmosferden bahsediyor. Atmosferin, bir tavan gibi yeryüzünü çepeçevre sardığı, bu alana giren meteorların sürtünmenin etkisiyle yanarak zarar verme durumlarının engellenmesi gibi birçok koruyucu görevinin yanında güneşin zehirli ışınlarına karşı bir kalkan vazifesi gördüğünü artık sağır sultan bile biliyor. Günümüz bilimsel gelişmelerinin ulaştığı hakikatleri mucizevî bir şekilde ifade eden ve Watt’ın, “Arap çadırı” dediği ayeti de içine alan ve 20. asrın ödül alan bilimsel gelişmelerine 14 asır önce vurgu yapan küçük bir ayetler grubunu vererek bu bahsi kapatalım.²⁴³ **“O küfre sapanlar görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) göklerle yer, birbiriyle bitişik iken, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık Yine de onlar inanmayacaklar mı? Yer onları sarsmasın diye onun üstünde dağlar yarattık. Ve orada iniş yolları açtık. Ta ki (maksatlarına) ulaşabilsinler. Gökyüzünü korunmuş bir tavan kıldık onlar ise bunun ayetlerinden yüz çevirmektedirler. Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur; her biri bir yörüngede yüzüp gitmektedirler”**²⁴⁴

Yine Kur’an’ı Kerimde yer alan ayetlerin doğru olmadığını îma eden yazarın bir başka iddiası da şöyledir. Ona göre Hz. İsa’nın annesi Meryem’in Harun’un kız kardeşi olarak görülmesi yanlıştır. 19/28,²⁴⁵ nolu ayette geçen “Ey Harun’un kız kardeşi” hitabı Hz. İsa’nın annesi Meryem’e olup burada Meryem ile Musa’nın ve Harun’un kız kardeşi Mirian karıştırılmıştır.²⁴⁶

Hz. Meryem’in Harun’un kız kardeşi Mirian ile karıştırıldığı iddiası doğru değildir. Harun’un kız kardeşi” sözleri, ya Meryem’in Harun adında bir erkek kardeşi

²⁴² el-Enbiya, 21/32, **“Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan gibi yaptık. Onlar ise, gökyüzünün ayetlerinden yüz çevirirler.”**

²⁴³ Bkz., Hâluk Nurbaki; *Kur’an’ı Kerimden Ayetler ve İlmi Gerçekler I*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1984, s. 87.

²⁴⁴ el-Enbiya, 21/30-33.

²⁴⁵ Meryem, 19/21, **“Ey Harun'un kız kardeşi, senin baban kötü bir kişi değildi ve annen de azgün-utanmaz (bir kadın) değildi.”**

²⁴⁶ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 68.

olduğunu ya da onun Harun ailesine mensup olduğunu ifade eder. Birinci anlam Hz. Peygamberin (s.a) "*İsrailoğulları'nun çocuklarına peygamberlerinin ve diğer salih insanların isimlerini vermektedirler.*" hadisiyle desteklenmektedir. İkincisi de makuldür. Çünkü Arapça gramer buna uygundur. Meryem'in baba adının kimi Hıristiyanların iddia ettiği gibi, İmran olmadığını varsaysak bile bu durum ayete zarar vermez. Çünkü Meryem'in doğrudan babasının adı İmran olmasa da meşhur ve şerefinden dolayı uzak ataları arasında yer alan Hz. Musa'nın ve Harun'un babası İmran'a nispet edilmiştir. Nitekim kıyamete kadar gelen bütün insanlara "Âdemoğlu" ve yine bir adı da İsrâîl olan Hz. Yakup'un doğrudan oğlu olmayanlara "İsrâîloğulları" dediği gibi Hz. Meryem'de Hz. Musa ve Harun'a kız kardeşi ve dolayısıyla "*İmran'ın Kızı Meryem*"²⁴⁷ denmiştir. Yine başka bir rivayete göre Hz. Meryem gibi çok ibadet eden Harun adında bir zat bulunduğu ve Meryem'e Harun gibi çok ibadet eden manasında kan kardeşi olarak değil de sıfat kardeşi olarak "Ey Harun'un kız kardeşi" denilmiş olabileceği şeklinde rivayetler bulunmaktadır. Kur'an'ın böyle bir üslubu vardır. Bu meyanda kullanılmış ayetler de mevcuttur. "*Her ne vakit bir ümmet Cehennem'e girerse kardeşine lanet okur*"²⁴⁸ mealindeki ayette kardeş küfürde ona eşit manasına geldiği gibi, "*Onlara hiçbir mucize göstermeyiz ki o, kardeşinden daha büyük olmasın*"²⁴⁹ ayeti kerimesinde ise hakka delalet konusunda eşit anlamında "kardeş" kelimesi kullanılmıştır.²⁵⁰ Hz. Meryem için "*Harun'un Kız kardeşi*" nitelendirmesine -gerek yok ama- böyle de bakılabilir. Hem sonra yazara sormak gerekir? Kur'an'daki bilgi neye göre yanlıştır? Aksinin doğru olduğunun delili nedir? Yine Kur'an'daki bu kullanım yanlış idiyse, yazarın iddia ettiği gibi neden Hz. Peygamber doğrusunu öğrendikten sonra Kur'an'da revizyon yapmamış da öylece bırakmıştır? Çünkü ona göre Müslümanlar bilgili Hıristiyanlarla ve Yahudilerle karşılaştıkça yeni stratejiler oluşturuyor farklı söylemleri benimsiyorlardı. Netice-i kelam yazarın bu iddiası da tutarlı değildir. Kur'an'da yanlış aramak karanlık bir alanda kaybedilen iğneyi gidip aydınlık olduğu için başka bir alanda aramak gibi bir şeydir. Watt da Hıristiyanlarca her geçen gün görüntüsünün bir karesi karartılmış olan İncil'de kaybettiğini, Kur'an'ın aydınlığında aramaya çalışmaktadır. Yanlış arıyorsa kaybettiği

²⁴⁷ et-Tahrîm, 66/12, "*İffetini korumuş olan, İmran kızı Meryem'i de (Allah örnek gösterdi). Biz, ona ruhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O gönülden itaat edenlerdendi.*"

²⁴⁸ el-Araf, 7/38.

²⁴⁹ ez-Zuhuf, 43/48.

²⁵⁰ Arif Yıldırım; *Kelamî Münakaşalara Giriş I*, Salkım Söğüt Yay., Erzurum, 2006 s. 170-173.

yerde İncil’de aramalıdır. Kur’an’da bir şey bulamaz. Çünkü orada kaybedilmiş bir şey yoktur.

Watt’ın bir diğer iddiası da Peygamber kıssalarına yöneliktir. Kıssaların geçtiği ayetlerde de yanlışlıklar olduğunu bilimin verileri ile çelişen açıklamalar içerdiğini ifade etmektedir. Bu iddia ile ilgili değerlendirmeler “Peygamber İnançına Bakışı” başlığı altında ileride ele alınacaktır.

Yine yazara göre, Arapların birçok kadınla evlendiği ve Kur’an’ı Kerim’in bu sayıyı dört ile sınırladığı açıklaması doğru değildir. Bunu destekleyecek hakiki bir delil yoktur. Bir veya iki hanımı olan kimselerin dörde kadar evlenmesi yolunda teşvik vardır.²⁵¹ Evlilik sistemi Uhut’da ölen erkeklerden geriye kalan kadınlara bir çözüm getirmek ve çocukların babasının belli olmasını sağlamak içindir. Dört kadınla evlilik çok evliliğe bir sınırlama getirmek için değildir.²⁵²

Yazarın bu iddiasının da tutarlı bir yönü yoktur. “Zira İslâm’dan önceki günlerde evlenen kadınların sayısında bir sınırlama yoktu. Bazıları bir düzine kadın ile dahi evlenebiliyorlardı. Fıkıh âlimlerinin ortak fikri şudur: Bu ayet, evlenen kadınların sayısını sınırlar. Bir anda dörtten fazla kadınla evli olmayı yasaklar.²⁵³ Çok evliliğin geçici bir durum olduğu ve çok ağır şartlara bağlandığı zikredilmektedir. Ayette geçen şartlardan birisi adalettir. Adaletsizlik yapmamak için de en uygun olanın tek evlilik olduğu açıkça anlaşılmaktadır.²⁵⁴ Ayrıca bu düzenlemenin yalnızca Uhut Savaşı sonrası durumla açıklanması, İslâm’ın hükümlerinin bir dönem geçerli olduğu ve artık hükmünün kalmadığı anlamına gelir. Zaten yazarın sürekli vurgulamak istediği şeylerden birisi de budur. Birden fazla kadınla evlenmenin teşvik edildiği cümlesi de tamamen mesnetsizdir. Birden fazla kadınla evlenmek sadece ruhsattır. Şartların bunu gerekli kılmayacağını kimse ileri süremez. Bu ruhsatla birlikte asıl teşvik edilenin tek kadınla evlilik olduğu gayet açıktır. Çünkü ayette “**Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın**”²⁵⁵ buyrulmuştur.

Bir başka iddiaya geçecek olursak Yazarın Kur’an’ı Kerim’in içeriğine yönelik ithamlarından birisi de Garanik konusudur. İslâm düşmanlarının uydurdukları gerçekte alakası olmayan bu uydurma hikâyeye çeşitli iddialarına mesnet göstermek üzere sıkı

²⁵¹ Watt, *İslam Nedir?*, s. 138.

²⁵² Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 186.

²⁵³ el-Mevdudi, a.g.e., c: I, s. 328.

²⁵⁴ Rıza Savaş; “*Hız. Muhammet Devrinde Kadın*”, Ravza Yay., İstanbul, 1991, s. 163.

²⁵⁵ en-Nisa, 4/3.

sıkıya sarıldığını görmekteyiz. Bu konuda Watt'ın düşünceleri şöyledir: Kur'an putlara hücumu aşırı değildir.²⁵⁶ Şeytan ayetlerini inceleyebiliriz. Bu hikâye aslında doğru olmalıdır. Hz. Muhammed Kâbe'de oturur ve Mekke liderlerinin İslâm'ı kabul etmesi için ne yapılabileceğini düşünürken bu anda bir vahiy geldi. "**Lat Uzza ve bundan başka üçüncüleri olan Manat'ın ne olduğunu söyler misiniz?**" (53/19, 20)²⁵⁷ Bunlardan hemen sonra Kur'an'ı Kerim'deki şimdiki ayetlerin yerine Şeytan yanlış şeyleri ortaya soktu. "Bunlar en yüksek olan ve şefaati umulanlardır."²⁵⁸ Daha sonra zamanı bilinmeyen bir vakitte "Bunlar en yüksek olan ve şefaati umulanlardır." Cümlesi çıkarılarak Yerine "**Erkek sizin dışı Onun mu Öyle ise bu hileli bölüşüm**"²⁵⁹ ayeti konulmuştur. Bu gerçektir. Ayrıca 22/52²⁶⁰ de bunun doğru olduğunu göstermektedir.²⁶¹ İslâm'da da bu değişikliklerin fark edildiği ve düzeltildiği düşüncesi hâkimdir.²⁶² Şeytan ayetleri yerine gelen ayette 53/23²⁶³ bu üçü hiçbir şey değildir. Fakat insanların verdiği isimlerdir denilmiştir. Yazara göre Kur'an'ın genel ifadesi bu değildir.²⁶⁴ Hz. Muhammed Şeytan ayetlerini açıkça okumuş olmalıdır. Ona göre, bu hikâyeyi daha sonra Müslümanların uydurmuş olabilecekleri ya da Hristiyanların kurnazlıkla sokuşturmuş olabilecekleri düşünülemez.²⁶⁵

"Garanikle ilgili iddialar asılsızdır. Bu konuyla ilgili rivayetlerin hiçbiri muttasıl isnatla Hz. Peygambere ulaşmamakta ve dolayısıyla hiçbir sahabe tarafından ona böyle bir olay isnat edilmemektedir. Garanik olarak ifade edilen rivayetler birbiriyle farklılıklar gösteren on beş metin şeklindedir. Fesahat ve belagat açısından Necm suresinin diğer ayetlerine nispeten son derece sönük kalmaktadır. Her şeyden önce Kur'an'ın İlâhî koruma altında olduğu bildirilmiş olmasıyla çelişmektedir.²⁶⁶ Bu olay Kur'an'ın nüzülü ile ilgili bilgilerle de çelişmektedir. Zira iddia edildiği gibi bu Hac

²⁵⁶ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 111.

²⁵⁷ en-Necm, 53/19, "**Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı? "Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı."**

²⁵⁸ Watt, *İslam Nedir?*, s. 52.

²⁵⁹ en-Necm, 53/21.

²⁶⁰ el-Hacc, 22/52, "**(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğu anda, şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi âyetlerini (lafız ve mana bakımından) sağlam olarak yerleştirir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."**

²⁶¹ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 70.

²⁶² Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 111.

²⁶³ en-Necm, 53/23 "**Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir."**

²⁶⁴ Watt, *İslam Nedir?*, s. 55.

²⁶⁵ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 138.

²⁶⁶ el-Hicr, 15/9, "**Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız."**

suresinin 52.²⁶⁷ ayetinin bu konuyla bağlantısı yoktur. Necm Suresinin ilgili bölümü ile Hac Suresinin bu ayeti arasında altı sekiz yıl kadar zaman vardır. Necm Suresi Mekke döneminde Hac suresi ise Medine döneminde inmiştir. Ayrıca böyle bir durum peygamberlerde bulunması gereken sıfatlarla da çelişmektedir.²⁶⁸

Bazı İslâm âlimlerinin de bunu kabul ettiği iddiasına gelince İslâm âlimleri ölçü değildir. Onlar da insan olması hasebiyle yanılmış olabilirler. İddia edildiği gibi İslâm âlimlerinin bu konuyu kabul ettiği de tamamen doğru değildir. Ayrıca kabul edenlerin bakışı da Watt'ın bakışı gibi değildir. "Hz. Peygamberin bunu Müslümanları denemek için söylemiş olabileceğini, Genellikle Garanik kelimesinin geçtiği cümleyi şeytanın söylemiş olabileceği ve müşriklerin de bu söylenenleri Hz. Peygamberin söylediğini zannetmiş olabilecekleri, Garanik kelimesinin geçtiği cümlelerin başında soru vurgusu bulanabileceği bunu da müşriklerin ihmal ederek okumuş olabilecekleri²⁶⁹ şeklindedir.

Garanik rivayetini kitabında ilk nakleden müellif İbnü'l-Kelbî(204/819)'dir. Daha sonra diğer bazı İslâm âlimleri bu rivayeti eserlerine almışlardır. İbnü'l-Kelbî'nin naklettiği rivayetlerde hiçbir hassasiyet göstermeyen ve nakillerine güvenilmeyen bir kişi olduğu bilinen bir gerçektir.²⁷⁰ Watt'ın iddia ettiği şekilden çok farklı olsa da sözde Garanik sözlerinin bazı İslâmî eserlerde yer almasının sebebi, ilk dönem İslâm âlimlerinin tüm rivayetleri tenkit süzgecinden geçirmeksizin olduğu gibi aktarma ve değerlendirmeyi okuyucuya bırakma alışkanlığındandır. Yoksa bu olayı kabul ettiklerinden değildir.²⁷¹ Hacc suresinin bu konuya delil olarak gösterilen 52. ayetine gelince. "***Biz senden önce hiç bir Resul ve Nebi göndermiş olmayalım ki, o bir dilekte bulunduğu zaman, şeytan, onun dileğine (bir kuşku veya sapma unsuru) katıp-bırakmış olmasın. Ama Allah, şeytanın katıp-bırakmalarını giderir, sonra kendi ayetlerini sağlamlaştırıp-pekiştirir. Allah, gerçekten bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.***" Bu ayetin –sözde- Garanik ifadesinin geçtiği ayetten sekiz sene sonra nazil olması bu konuyla ilişkilendirilemeyeceğine yeterli bir sebep olmakla birlikte "Temenna kelimesi Arapçada hem "arzu" hem de "bir şey okumak" anlamına gelir. Eğer

²⁶⁷ el-Hacc, 22/52, "Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğu anda, şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi ayetlerini (lafız ve mana bakımından) sağlam olarak yerleştirir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

²⁶⁸ İsmail Cerrahoğlu; *Garanik Md*, TDVİA., İstanbul, 1989, c; XIII, s. 366.

²⁶⁹ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 363.

²⁷⁰ ŞİA; *Garanik Md*, ŞİA., İstanbul, 2000, c:III, s. 21.

²⁷¹ ŞİA; a.e., c:III, s. 22.

birinci anlam alınırsa ayet: "Şeytan onun (Hz. Muhammed'in) arzusunu yerine getirmesini engellemeye çalıştığı" anlamına gelir. Eğer ikinci anlam alınırsa bu durumda da şu anlama gelir: "Peygamber ayetleri okuduğu sırada, şeytan insanların kafasında onların doğruluğu ve anlamı hakkında şüpheler oluşturmaya çalışır."²⁷² Netice-i kelam bu iddianın hem akıl yönünden hem de nakil yönünden doğru olması mümkün değildir.

Watt'ın Kur'an'ı Kerim'in Allah tarafından gönderilmiş bir vahiy olduğu gerçeğini örtmek için, kırk yamalı örtüsüne çürük bir parça daha eklemek üzere "hanif" kelimesinin Kur'an'ı örgüsünü söküp Hıristiyan şişleriyle yeni bir parça dokumaya çalıştığını görüyoruz.

Ona göre "Mekke'nin Hıristiyan çevre ile diyalogu Hz. Muhammed'in uzun bir peygamberlik inancını takip etmekte olduğunu pekiştirdi. Doğal olarak bu durum Müslümanların Hıristiyanları kardeş telakki ettikleri de olmuştur. (5/82²⁷³) Hz. Muhammed Medine'ye gidince Yahudilerle karşılaştı. Ve şaşırıldı. Yahudiler, O'nun peygamberliğini eleştiriyorlardı. Hayatının sonuna doğru benzeri eleştiriler Hıristiyanlardan da geldi. Bu durum Müslümanlarda tavır değişikliğine yol açtı. Temelde Kur'an; İslâm, Musevilik ve Hıristiyanlığın devamı ve onları teyit eden bir din olarak anlatılmıştı. Böyle iken sonra bir savunma hattı oluşturuldu. İslâm Hanif dininin devamı dendi. Hıristiyanlar ve Yahudiler kendilerine gelen vahiyden yüz çevirmişlerdi."²⁷⁴

Kur'an öğretisinin Haniflikle ilgi bölümü Medine de Müslümanlar ile Hıristiyanların arası bozulunca kendini gösterdi. Daha önce Hz. Muhammed kendini bu şekilde takdim etmiyordu. Yahudiler ve Hıristiyanlar Hz. İbrahim'in dinini değiştirdikleri halde Müslümanların onu büsbütün sadeliğiyle korumuş olduğu ileri sürülmüştür."²⁷⁵

Evvela bu iddialar Watt'ın bulduğu iddialar değildir. Müsteşriklerin çok eskiden beri tekrarladığı bayatlaşmış iddialardır. Yazar burada bir çelişki aramaya çalışıyor. Hz. Peygamberi tavır değişikliği ile itham ediyor. Hz. Muhammed, Kur'an mesajını

²⁷² el-Mevdudi, a.g.e., c: III, s. 328.

²⁷³ el-Maide, 5/82, "*İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak Yahudiler ile, şirk koşanları bulacaksınız. Onlar içinde iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da "Biz Hıristiyanlarız" diyenleri bulacaksınız. Çünkü onların içinde keşişler ve râhipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.*"

²⁷⁴ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 18.

²⁷⁵ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 171.

insanlığa duyurmaya başladığı sırada ilk muhalif grup Mekkeli müşriklerdir. Daha sonra onları Yahudiler ve Hıristiyanlar takip etmişlerdir. Hâlbuki her iki dinin aslı da İslâm'dı. Bu yüzden Hz. Muhammed inkârcılardan ve müşriklerden gördüğü mukavemet karşısında bu iki dinin mensuplarından destek beklerken tam tersi oldu.²⁷⁶ Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe karşı başlangıçtaki tutumun nedeni bu olabilir.

Kur'an'ı Kerim'de Haniflikten söz eden ayetler; geçmişteki oryantalistleri taassupla taklit etmekten başka bir şey yapmayan yazara göre onun tarif ettiği vahiy kapsamında değerlendirmeyi dahi hak etmemiştir. Ona göre ilmi metotlarla çalışan günümüz tarihçisi -kimse bu tarihçi- Hz. İbrahim hakkındaki Kur'an ifadelerinin çoğunun bir hayal ürünü dolayısıyla değersiz sayarak dikkate almamaya yönelmektedir. Ona göre, 624 den sonra Hz. Muhammed, Yahudilerden ayrılmasını haklı göstermek için İbrahim'in dini kavramını icat etmiş olabilir.²⁷⁷ Bu kadar açık ifadelerle Kur'an'a hücum eden bir yazarın bazı Müslüman âlimler tarafından "objektif bir âlim", "ömrünü İslâmî araştırmalar için harcamıştır" "Kur'an dostudur" gibi sözlerle övülmesi ne kadar rahatsız edici bir durumdur.

Watt'a göre, Tevrat ve İncil'in tahrif edildiği gerçeğini ileri süren ayetler de Müslümanların geliştirdikleri bir stratejidir. Müslüman âlimler İncil'e aşına olmaya başlayınca Tevrat ve İncil'in tahrif edildiği nazariyesini geliştirmeye başladılar.²⁷⁸

"Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İslâm coğrafyası genişledi. Bu genişlemeyle iyi eğitim görmüş Hıristiyanlarla karşılaşıldı. İkinci bir savunma hattı doğdu. Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerinin tahrif edildiği tarzında bir akide oluşturuldu."²⁷⁹ Ona göre, 2 /75²⁸⁰ nolu ayette ki tahrif ifadesinin Kur'an'da yer almasının nedeni budur.

Watt, Kutsal kitapların tahrifiyle ilgili olan Kur'an ayetlerine Müslümanların Yahudi ve Hıristiyanlara karşı geliştirdikleri bir savunma stratejisi olarak bakmasıyla birlikte tahrif ifadesini de farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Bu konuda söylenenler şöylece özetlenebilir. W. Montgomery Watt'a göre Muhammed, Medine devrinin başlarında kendisinin Hz. İbrahim'in dininin mirasçısı olduğu iddiasındaydı. Yahudi ve

²⁷⁶ Yıldırım, *Kelamî Münakaşalara Giriş I*, s. 5.

²⁷⁷ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 123.

²⁷⁸ Watt, *a.e.*, s. 8.

²⁷⁹ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 397.

²⁸⁰ el-Bakara, 2/75, "**Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysaki onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi**".

Hıristiyanlar bu dinden sapmışlardı. Bu, Kitab-ı Mukaddeste Hz. Muhammed'in önceden bildirilen bölümlerin gizlenmesine, Kitab'ı Mukaddesteki bölümlerin tahrif edilmesine ve birçok isyan etme durumlarına işaret eder. Kur'an'ın gösterdiği kadarıyla tahrif, İslam'la ve Müslümanlarla alay etmek için Yahudilerin çeşitli kelime oyunları yapmasından başka bir anlam taşımaz. Görülüyor ki Watt, tahrifi, sadece Yahudilerin Müslümanlarla yaptığı alay anlamında yorumlamaktadır. Hâlbuki Kur'an'da gerek Yahudilerin gerekse Hıristiyanların ellerindeki kutsal metinleri tahrif ettiklerini, onları orijinalliklerinden çıkardıklarını doğrudan tahrif kelimesini kullanarak beyan etmekle kalmamış, tahrif kelimesini kullanmadan da bu durumu ifade etmiştir. Kur'an'ı Kerim'de 2/73²⁸¹, 86²⁸², 101²⁸³; 3/72²⁸⁴; 4/46²⁸⁵, 161²⁸⁶; 5/13²⁸⁷, 15²⁸⁸, 44²⁸⁹, 57²⁹⁰ numaralı ayetler de açıkça bu durumu araya koymaktadır.²⁹¹

Ona göre bu ayetler vahiy değil Müslümanların tavır değişikliğinin sonucu olarak Kur'an'da yer bulmuştur. Aynı iddiayı çok önemli bir tespit yapmış edasıyla hemen hemen bütün kitaplarında tekrar eden yazar İslâm Nedir? İsimli eserinde de bu

²⁸¹ el-Bakara, 2/73, *"Bunun için de: "Ona (ölü cesede, kestiğiniz ineğin) bir parçasıyla vurun" demiştik. Böylece, Allah ölüleri diriltir ve size ayetlerini gösterir; belki akıllanırsınız."*

²⁸² el-Bakara, 2/86, *"İşte bunlar, ahirete karşılık dünya hayatını satın alanlardır; bundan dolayı azabları hafifletilmez ve kendilerine yardım edilmez."*

²⁸³ el-Bakara, 2/101, *"Ne zaman onlara Allah katından yanlarındakini doğrulayan bir peygamber gelse, kendilerine kitap verilenlerden bir takımı, sanki kendileri hiç bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitabını arkalarına attılar..."*

²⁸⁴ Al-i İmran, 3/72, *"Kitap Ehlinden bir bölümü, dedi ki: "İman edenlerin üzerine inene, gündüzün başlangıcında inanın, bitiminde ise inkâr edin. Belki onlar da dönerler."*

²⁸⁵ en-Nisa, 4/46, *"Kimi yahudiler, kelimeleri 'konuldukları yerlerden' saptırırlar ve dillerini de eğip bükerek ve dine bir kin ve hınç besleyerek: "Dinledik ve karşı geldik. İşit, -işitmez olası ve 'Raina'76 bizi gütt, bize bak" derler. Eğer onlar: "İşittik ve itaat ettik, sen de işit ve 'Bizi gözet' deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah, onları küfürleri dolayısıyla lanetlemiştir. Böylece onlar, az bir bölümü dışında, inanmazlar."*

²⁸⁶ en-Nisa, 4/161, *"Ondan nehyedildikleri halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri nedeniyle (öyle yaptık.) Onlardan kâfir olanlara pek acıklı bir azab hazırlamışızdır."*

²⁸⁷ el-Maide, 5/13, *"Sözlerini bozmaları nedeniyle, onları lanetledik ve kalplerini kaskatı kıldık. Onlar, kelimeleri konuldukları yerlerden saptırırlar. (Sık sık) Kendilerine hatırlatılan şeyden (yararlanıp) pay almayı unuttular. İçlerinden birazı dışında, onlardan sürekliliğe ihanet görür durursun. Yine de onları affet, aldırış etme. Şüphesiz Allah, iyilik yapanları sever."*

²⁸⁸ el-Maide, 5/15, *"Ey Kitap Ehli, Kitaptan gizlemekte olduklarınızın çoğunu size açıklayan ve bir çoğundan geçiveren elçimiz geldi. Size Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap da geldi."*

²⁸⁹ el-Maide, 5/44, *"Gerçek şu ki, biz Tevratı, içinde bir hidayet ve nur olarak indirdik. Teslim olmuş peygamberler, Yahudilere onunla hümederlerdi. Bilgin-yöneticiler (Rabbaniyyun) ve yüksek bilginler de (Ahbar), Allah'ın kitabını korumakla görevli kıldıklarından ve onun üzerine şahidler olduklarından (onunla hükmederlerdi.) Öyleyse insanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir değere karşılık satmayın. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, kâfir olanlardır."*

²⁹⁰ el-Maide, 5/57, *"Ey iman edenler, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi, alay ve oyun (konusu) edinilenleri ve kâfirleri dostlar (veliler) edinmeyiniz. Ve eğer inanıyorsanız, Allah'tan korkup-sakının."*

²⁹¹ Watt; *"Kur'an'da Eleştirilen Hıristiyanlık,"* s. 214.

iddiasını yeniliyor ve diyor ki “Hıristiyanlar fetihlerle bir araya geldikleri Müslümanları, başlangıçta kurtarıcı olarak karşıladılar. Münasebetler iyiydi zaman geçtikçe Hıristiyanların üstün eğitimlerinden ve İslâm’ın öğretisini tehdit eden önerilerde bulunmalarından dolayı zorluklar yaşandı. Arapların Yahudi ve Hıristiyanların iddialarına karşı daha etkili bir savunma doktrini geliştirmelerini gerekli kıldı. Bu gereksinim neticesinde “Kitab-ı Mukaddes tahrif edilmiştir.” şeklinde bir dışlayıcı tavır geliştirildi.²⁹² Bir başka eserinde aynı mantık şöyle dile getirilmiştir: Mısır Suriye ve Irak fethedildikten sonra bilgili Hıristiyanların sıradan Müslümanların inancını tehlikeye düşürdüğünü hissettiler ve bunun sonucu olarak da onları korumak için Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitaplarının değiştirildiği nazariyesini geliştirdiler.²⁹³

Yazar, Hz. Peygamberin peygamberliğinin Kitabı Mukaddes’de yer aldığını beyan etmesi, diğer taraftan onun vahiy diye ileri sürdüklerinin Kitabı Mukaddesi tekzip etmesinin bir çelişki olduğunu ifade ediyor²⁹⁴ ve diyor ki Müslümanlıktaki tahrif edilmiş Hıristiyanlık anlayışı bir dinin kendini savunma gereksiniminin bir neticesi olarak diğer dinleri dışlamasının bir göstergesidir.” Hıristiyanlar çarpıtılmış İslâm imajını ileri sürerek Müslümanlar da tahrif nazariyesini geliştirerek kendilerini savunma girişiminde bulunmuşlardır.²⁹⁵ Yani ona göre Kur’an’ın tahrif ifadesi doğru değildir.

Yazar bu değerlendirmesi ile açıkça Kur’an’a hücum ediyor. Eleştirilerine biraz da objektiflik süsü vermek için Hıristiyanlıkta da çarpıtılmış İslâm imajı olduğu yanlışını araya sokarak, Hıristiyanları yaklaşımları dolayısıyla eleştirir gibi gözüküyor. Çarpıtılmış İslâm imajının bazı Hıristiyanlar tarafından dile getirildiği doğru. Bunu eleştirmek Hıristiyanlık açısından bir kayıp sayılmaz. Çünkü bu eleştiri İncil’e yönelik bir eleştiri değildir. Hıristiyan Misyonerlerinin üslubuna yönelik bir eleştiridir. İslâm’daki “Tahrif edilmiş Hıristiyanlık” imajına gelince bu yargı Müslümanlara ait bir yargı değil bizzat Kur’an’ın ortaya koyduğu bir tespittir. O açıdan yazarın Hıristiyanlık ve İslâm’a eşit yaklaştığını söylemek mümkün değildir. Bir dinin hükümleri ile din mensuplarının yorumlarını aynı kefeye koymuş Kur’an’da yer alan ayetleri Müslümanların geliştirdikleri yeni strateji olarak ileri sürmüştür. Hatta yazarın bir teklifi

²⁹² Watt, *İslam Nedir?*, s. 258-259.

²⁹³ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 111.

²⁹⁴ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 101.

²⁹⁵ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 23.

var Müslümanlar bu düşüncelerinden vazgeçsinler Avrupalı Hıristiyanlar da Ortaçağın İslâm'ı karalama anlayışından vazgeçsinler böylece arada bir problem kalmasın.

Bu, teklif Watt'ın İslâm'ın iman esaslarını hiç anlamadığını gösteriyor. Hıristiyanlar yanlış bakışlarından vazgeçecekler Müslümanlar ne yapacak? Onlar da Kur'an'ın hükmünü inkâr edecekler. Daha sonra Hıristiyanlığı rahatsız eden diğer ayetlere sıra gelecek. Böylece Hıristiyan törpüsüyle yontulmuş bir İslâm anlayışı ve Hıristiyanlık diyalog halinde kol kola gezecekler. Dosta düşmana karşı arzı endam edecekler.

Yazarın Kur'an'ı Allah'ın vahyi olmaktan uzak tutmaya çalışan iddiaları sürüp gitmektedir. Ona göre Namaz vakitleri Kur'anda açıkça beş vakit olarak yer almamaktadır. Namazın fiziki şekli standart halini aldıktan sonra Müslümanların bu ibadeti günde beş vakit olarak ifa etmeleri kural haline gelmiştir. Kiblenin değiştirilmesi Yahudilerle Müslümanların arasının bozulması sebebiyledir. Zekât muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu hale gelmiştir. Oruç emri Yahudilerin Muharrem orucu iken daha sonra dostluk bozulunca bu da kiblenin değişmesi gibi Ramazan ayıyla değiştirilmiştir.²⁹⁶ Hacc, İslâm'dan önce de vardı. Bedir'den sonra can tehlikesi nedeni ile ara verilmiş. Daha sonra yeniden başlamıştır.²⁹⁷ Miras sistemi cemaate ait malın güçlü bir kimsenin eline geçmesini sağlamak için oluşturulmuştur.²⁹⁸ Yahudilerin İslâm'a katılacakları umulduğu için önce kitap ehline helal olan şeylerin Müslümanlara da helal olduğu söylenmiş daha sonra Yahudilerle gerilimin artması üzerine yiyecek kurallarının isyankârlıkları nedeni ile Allah'ın Yahudilere bir azabı olduğu bunun Müslümanlar için geçerli olmadığı hükmü getirilmiştir.²⁹⁹ Ona göre, Kur'an'ın faiz uygulaması Mekkelilerden ziyade Yahudilere yöneliktir. Yahudiler Hz. Muhammed'in çağrısına rağmen maddi yardımı reddetmişler faizle borç para vermeyi teklif etmişlerdi bu sebeple faiz yasaklanmıştır.³⁰⁰ Hülâsa Kur'an, önceki geleneklerin uygulanamadığı yerlerde büyümekte olan bir toplumun pratik zorluklarının çözümünü en azından kabataslak olarak ortaya koymaktadır.³⁰¹

Bütün bu ifadeler Kur'an'ın mevcut şartlara göre Hz. Peygamber ve Müslümanlar tarafından üretilen, değiştirilen ve geliştirilen bir kitap olduğunun

²⁹⁶ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 181-185.

²⁹⁷ Watt, *a.e.*, s. 186.

²⁹⁸ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 186.

²⁹⁹ Watt, *a.e.*, s. 187.

³⁰⁰ Watt, *a.e.*, s. 187.

³⁰¹ Watt, *a.e.*, s. 188.

iddiasıdır. Bütün bu iddialara ayrıntılı olarak cevap vermek çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Öteden beri müsteşriklerin var olagelen benzer iddiaları tekrar edilmiştir. Gerekli cevaplar da hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde verilmiştir. Bu iddialar, Watt'ın İslâm'a bakışının iddia edildiği gibi farklı olmadığını göstermektedir. O da diğer meslektaşları gibi İslâm'a şaşkı bakmıştır. Zaten böyle bir bakışa sahip olmasa idi, Avrupa ve Amerika'nın Hıristiyanlıkla yoğrulmuş çeşitli kurumlarından ödüle layık görülmez, üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak taltif edilmez, kendine özel akademik kürsüler verilmez, fahri doktora unvanlarıyla onurlandırılmazdı. Birçok dernekte aktif görevlere getirilmez, "İngiliz Oryantalistler Derneği" gibi bir derneğe başkan yapılmaz kilise de papaz olarak görevlendirilmez, Kudüs gibi önemli bir merkezin Hıristiyan din adamlarına uzman bir danışman olarak kabul edilmezdi.

Watt'ın sürüp giden iddialarından birisi de şudur: Ona göre, son dönem İslâm Âlimleri İslâm Hukuk sistemini ortaya koyarken Kur'an yeterli olmadığı için Hz. Muhammed'in uygulamalarını da dikkate olmak zorunda kalmışlardır.³⁰²

Ne kadar gerçek dışı bir beyandır. İslâm fakihleri sonradan değil ta Hz. Peygamber hayatta iken onun sünnetini dikkate alarak içtihatla bulunmuşlardır. Bütün müçtehitlerin içtihat sisteminde takip ettikleri yolda birinci adım Kur'an, ikinci adım sünnettir. Hz. Peygamber hayatta iken, Muaz b. Cebeli Yemen'e vali olarak görevlendirmiş. Ona, "Ne ile hüküm vereceksin"? diye sormuş. Muaz: "Allah'ın kitabına göre onda aradığımı bulamazsam Resulünün sünnetine göre orda da bulamazsam kendi reyime göre içtihat ederim" diyerek cevap vermiştir.³⁰³ Bu cevabından dolayı da Rasulüllahtan iltifat görmüştür. Bu ciddiyet ve bu yöntem Raulüllahtan itibaren böyledir. Bütün fakihler bu kapıdan geçmiş ve bu yolu takip etmişlerdir. İslâm'ın birinci kaynağı Kur'an, ikinci kaynağı sünnettir. Hiçbir İslâm âlimi sünneti bir kenara koyamaz. Sünnete uymayı bizzat Kur'an emretmiştir. Sünneti göz ardı etmek, Kur'an'ı da göz ardı etmek manasına gelir. Hz. Peygamber Kur'an'ın hayata yansıyan şeklidir. Fıkıh ilmi bir disiplin olarak sonradan gelişmiş ve gelişimini de sürdürmektedir. Peygamberimiz döneminde bir fakih vardır. O da Hz. Muhammed'dir. Onun uygulamaları bizzat sünnettir. Daha sonra sahabe ve tabiin fakihler silsilesinin ilk halkalarıdır. Onlar da Hz. Peygamberin en hararetli takipçileri ve sünneti uygulama da Müslümanların en önde gelen rehberleridir. İctihat kurumu bu şekilde başlamış ve

³⁰² Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 188.

³⁰³ Erdoğan, a.g.e., s. 62.

günümüze kadar gelmiştir. Kıyamete kadar da devam edecektir. Bu kurumda Hz. Peygamberin sünnetini ikinci sıraya koymayan hiçbir kimseye yer yoktur. İctihat üniversitesinde birinci kürsü Kur'an'ın ikinci kürsü Sünnetidir. Bu tablo tarih boyunca böyledir.

Watt'ın Mekkeli Müşriklerin, Kur'an'ı Kerim için ileri attıkları "O bir kâhin sözüdür." Tarzındaki iftiralarına da arka çıktığını görüyoruz. Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in bir kâhin olmadığını ve vahiylerinde bir kâhin sözü olmadığını vurguladığını 52/29 69/42 ifade ettikten sonra, "Kur'an'ın büyük bölümü için bu doğrudur."demekte bir başka ifadesinde de "İlk pasajlardan bazılarının kâhin sözleriyle arasında benzerlik olduğunu akla getirmektedir."³⁰⁴ beyanında bulanmaktadır ve bu şekilde Kur'an'da en az beş pasajın varlığını iddia etmektedir. Ona göre, 37/1-4, 51/1-6, 77/1,79, 79/1-14, 100/1-6 ve 79. surede böyledir Burada ilk beş ayetin anlamı belirsizdir. Kâhinlerin sözleri secilidir. Kur'an'ın da tamamı secilidir. Kuşkusuz Kur'an'ın büyük bölümü kâhinlerin sözlerinden çok farklıdır.³⁰⁵

Kâhinlerin sözlerinden çok farklı olduğunu söylediği diğer bölüm herhalde Müslümanların Hıristiyanlardan öğrenerek Kur'an'a aldıkları ya da çeşitli sebeplerle Arapların kültürünü etkileyip böylece Kur'an'a Misafir olmayı başaran Yahudi ve Hıristiyan orijinli bölümdür!

"(O), bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!" Bu ayette "Kur'an'nın büyük bölümü kâhin sözü değildir". demiyor. "Kur'an'ın tamamı kâhin sözü değildir." diyor.

Yazara göre "kitap" ile "Kur'an" kelimesi arasında zıtlık vardır. Bu kelime ilk dönem ayetlerinde kullanılmamıştır. Daha sonraları kullanılmaya başlamıştır. Bunun sebebi de Yahudilerle ihtilaftan kaynaklanmaktadır. Giderek İslâm'ın Yahudilikten farklı bir din olduğu iddiası Müslümanların da diğer tek tanrıcılar gibi bir kitaplarının olmasını zorunlu hale getirdiğinden bu kavram kullanılmaya başlandı.³⁰⁶

³⁰⁴ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 93.

³⁰⁵ Watt, *a.e.*, s. 96.

³⁰⁶ Watt, *a.e.*, s. 165.

“Kitap”³⁰⁷ kelimesi Kur’an’ı kerime verilmiş isimlerden biridir. Bunun dışında “Zikir”³⁰⁸, “Ruh”³⁰⁹, “Şifa”³¹⁰, “Furkan”³¹¹, “Ümmü’l-kitap”³¹² vb. birçok isim Kur’an’ı Kerim’e verilmiştir.³¹³ Bu isimlerin her biri Kur’an’ın bir yönünü vafeder. Her birinin ayrı ayrı ve de manidar mesajları vardır. Bu isimler peyderpey tedricen verilmiştir. Elbette bazı isimler önce bazıları da daha sonra kullanılmıştır. Bundan daha doğal bir şey yoktur. İsimlerin kullanım tarihlerine göre bir anlam çıkarılacaksa şu söylenebilir. İlk dönemler vahiylerin hacmi bir kitap görüntüsü oluşturacak derecede olmadığından, daha çok Kur’an ismi kullanılmış, hacim genişledikçe kitap hüviyetine büründüğü için son dönemlerde de “kitap” ismine ağırlık verilmiş olabilir. Yoksa bunun Yahudilerle Müslümanların arasının bozulmasına bağlamak doğru değildir.

Yazara göre Kitabın hiçbir zaman tamamlanmadığı rahatlıkla belirtilebilir. Ayrıca Kur’an’ı Kerim hiçbir zaman Müslümanlara kitap ehli olarak hitap etmemiştir. Buna rağmen Hz. Muhammed’e gelen vahiylerin külliyatını bir kitap olduğu kabul edilmiştir.³¹⁴

Kur’an’ı Kerim’in vahiy süreci 610 yılında *“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşlanmış yumurtadan yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmedikleri şeyi öğretti.”*³¹⁵ ayeti ile başlamış yirmi üç yıl devam eden sürecin ardından *“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim.”*³¹⁶ ayeti ile de tamamlanmıştır.

Müslümanların kitap ehli olarak isimlendirilmediği iddiasına gelince kendine kitap gönderilen topluluklar kitap ehli olarak vafedilmiştir. Fıkıh ve tefsir usulünde anlama delalet biçimi açısından söz ve ifadeler “Nassın İbaresı” “Nassın İşareti”, “Nassın Delaleti” ve “Nassın İktizası”³¹⁷ gibi sınıflara ayrılmıştır. Yahudi ve Hıristiyanların kitap ehli olmaları nassın ibaresi ile Müslümanların kitap sahibi olduğu da nassın iktizası ile ortaya konmuştur. Yahudi ve Hıristiyanlar niçin kitap ehli olarak

³⁰⁷ el-Bakara, 2/1.

³⁰⁸ el-Hicr, 15/9.

³⁰⁹ eş-Şuara, 42/52.

³¹⁰ el-İsra, 17/82.

³¹¹ el-Furkan, 25/1.

³¹² el-Buruc, 85/21-22.

³¹³ Hamdi Döndüren, Naci Yengin; *Kur’an’ı Kerim md*, ŞİA., İstanbul, 2000, c:5, s.16.

³¹⁴ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 165.

³¹⁵ el-Alak, 91/1-5.

³¹⁶ el-Maide, 5/3.

³¹⁷ Erdoğan, a.g.e., s. 79.

isimlendirilmiş? Kendilerine kitap verildiği için. Müslümanlara bir kitap verilmesi de onların kitap ehli olduğunu iktiza eder.

2.3.4. Kur'an'ı Kerim'in mevcut şekline yönelik iddiaları

Yazar'ın iddialarının bir kısmı da Kur'an'ın şekli yapısına yöneliktir. Ayetlerin sonlarında yer alan kafiyelerin bazı sürelerde uyumsuz olduğu görüşlerine eserlerinde yer vererek Kur'an'da bir revizyon olduğuna insanları ikna etmeye çalıştığını görmekteyiz. Ona göre, bazı yerlerde surenin genel yapısına aykırı kafiye yer bulunmaktadır³¹⁸ ve ayetlerin sonlarında ki secilerin kasıtlı olarak yapıp yapılmadığı şüphelidir.³¹⁹ Kafiye uyumsuzluklarına verilen çeşitli örneklerin kitaplarında sıralandığını görmekteyiz.

Diyeceğimiz şudur: Kur'an'ı Kerim bir şiir kitabı değildir ki kafiye uyma zorunluluğu olsun. Eğer yazarın dediği gibi Kur'an da bir kafiye düzenlemesi olsa idi, yazarın mantığından hareketle Müslümanlar, birbirine uyan ayetleri bir araya getirirler sureleri uzundan kısaya doğru, ayetleri uzundan kısaya doğru dizerlerdi. En uzun sure başta olur en uzun ayet birinci ayet olur zengin kafiyeden yarım kafiyeye doğru sıralanır kafiyeyi bozan kafiyesiz ayetler atılır ve kafiye sağlayacak şekilde düzeltilirdi böyle olmaması Kur'an'ın aslına uygun olarak korunduğunun toplatıldığının bir delilidir.

Yazar, Kur'an'da düzeltme olduğu yolundaki iddialara bir delil olarak konu açısından da yaklaşmaktadır. Ona göre pasajlar ele aldıkları konu yönüyle incelenirse Kur'an'da düzeltme olduğuna, daha fazla delilin mevcut olduğu görülür. Bu iddialara da çeşitli örnekler verildiğini görmekteyiz.

Bu noktada yazar şunu iyi bilmelidir. Kur'an'ı Kerim'de bir kısım süreler baştan sona bir konu etrafında ilerlerken genel yapı itibariyle birçok sure birden fazla konuyu ele almaktadır. Bu da Kur'an'a has bir üsluptur. Ayetlerin sürelerde aldığı yerler tevkifi olup, Hz. Peygamber tarafından ilâhî işaretle yerleştirilmiştir. Bazı konular önemine binaen tekrar tekrar ele alınmıştır.

Yazarın kitaplarına konu olan bir diğer iddia da Kur'an'ın asıl metnine haşiyelerin karışmış olabileceğidir. İddiaya göre, haşiye eski Yunan ve Latin el yazmalarının temel özelliğidir. Daha sonraki bir müstensih tarafından haşiyelerin asıl

³¹⁸ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 114.

³¹⁹ Watt, *a.e.*, s. 87.

metinden zannedilerek metne karıştırıldığı bir gerçektir. Ona göre kuşkulu da olsa Kur'an da bir anlamda bu karışımı ihtiva etmektedir. Bunu gösteren örnekler vardır.

Kur'an'da karışıklıklar olduğu iddiasına bir başka neden olarak ileri sürülen iddialardan birisi de Kur'an metinleri yazılırken kâğıtların arkasına yazılanlarla karıştırılmış olduğu varsayımdır. Richard Bell'e ait olan bu iddianın sunumunu yapan yazar, Kur'an'ı Kerim'in ilk dönemler de yazıldığını da gösterdiğinden Merd-i Kıptî'nin, şecaat arzederken sirkatini söyleme durumuna düşmekten korktuğu için bu değerlendirmeye pek rağbet ettiğini söyleyemeyiz. Bu iddiaya göre, 75/16-19 nolu ayetler kısmen kafiye kısmen de uzunlukları ile önceki ve sonraki ayetlerden ayırt edilmektedir. 84. surede 13-15. ayetler önceki ayetlerin 7-12 nin dengesini bozmaktadır. O halde her halükarda bir ekleme yapılmıştır. 88/17-20 arasındaki ayetlerin öncesi ile ve sonrası ile bir ilişkisinin olmadığı ortadadır. 17. ayeti 19 ve 20. ayetler takip etmeli idi 18. ayet daha sonra gelmeliydi. 163-165 arasındaki ayetler 21, 22, 28, 29. ayetlerin devamıdır.³²⁰ 2. surenin 285 ile 286. ayeti bir ayet olmalıdır. 285'in sonu ve 286 arada bir kopukluk meydana getirmektedir. Konu ile ilgisi yoktur.³²¹ Bu örnekler sürüp gitmektedir. Watt, Richard Bell'in bu hipotezine "hemen reddedilecek gibi değil" "Şu hemencecik ileri sürülmelidir ki onun bahsettiği husus zaman zaman meydana gelmiş olabilir."³²² diyerek destek olduğunu görüyoruz. Yazarın nezaket dediği şeylerden birisi de gerçekten sınırları bozan bir tarz haline gelen "olabilir" yollu açıklamalarıdır. Güya bu şekil bir söylemle nazik davranmış oluyor.

Yazar, Bell'in bu tutumunu, Kur'an'ın yazıldığına kanıt olması ve ayetlerin yerleri değişik olsa da aslını koruduğunu göstermesi nedeni ile eleştiriyor. Bu durum da Watt'ın ne kadar ince ayar yaptığını göstermektedir. O hedefe attığı kurşunların zayi olmasına tahammülü olmayan birisidir. Atışların iyi etüt edildikten sonra yapılmasından yanadır. Aksi takdirde kendilerini ele verme tehlikesi söz konusudur. Onun için Bell'in bu değerlendirmesine "Böyle bir şey vuku bulmuş olsa dahi revizyon ve değiştirmeyi gösterecek delillere zıttır."³²³ diyerek karşı çıkmaktadır. Yani demek istemektedir ki "Bu tezin bize bir faydası yoktur. Sadece pasajların yerinin değiştirildiğini gösterir. Öte yandan Kur'an'ın tamamının Hz. Muhammed zamanında yazıldığına da delil olur."³²⁴

³²⁰ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 124.

³²¹ Watt, *a.e.*, s. 121.

³²² Watt, *a.e.*, s. 127.

³²³ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 53.

³²⁴ Watt, *a.e.*, s. 128.

Hem sonra bu durum masum da karşılanabilir. Nitekim vahiy aktarılırken ve metinler elle çoğaltılırken araya giren insan unsurunun dikkatsizliğinden hatalar da olabilir. Günümüzde de çok modern baskılı seküler kitaplarda dahi hatalar bulunmaktadır. Ona göre, İncil ve Kur'an'la ilgili olarak değişikliklerin hiç birisinin bizim vahyin hakikatine ilişkin anlayışımızı dikkate değer ölçüde değiştirmedini düşünmek mümkündür.³²⁵ Bu açıklamalarla güya Kur'an'ı savunuyor. Satır aralarında bizzat Kur'an'da hatalar bulunduğu kabul edilmesi gerektiğini empoze etmeye çalıştığının dikkatten kaçacağını sanıyor.

Bu cümleyi bir an için doğru kabul etsek Kur'an için artı bir şey söylemiş olur muyuz? Hayır. İncil için? Evet. Hz. İsa'dan yıllar sonra farklı şekillerde yazılmış bir kitap olan İncil'i Hz. Peygamber hayatta iken yazılmış bir kitap olan Kur'an'la bir tutmak mümkün mü? Elbette mümkün değildir. Zaten yazarın vahiyden ne anladığını da bir önceki bölümde aktarmıştık. Tekrar o bölüme müracaat edilebilir. Yazarın olumlu gibi gözükken bu yaklaşımında da açıkça "değişikliklerin hiçbirisi" terkihiyle ve "insan unsurunun dikkatsizliğinden Kur'an'da değişiklik olduğu varsayımını kabul ettirmek istediği anlaşılmaktadır. (İncil bura da anlam bütünlüğünü bozan bir kelimedir. Haşiyeden karışmışta olabilir! Çünkü baştan beri eleştirilen Kur'an'dır. İncil'in aniden ortaya çıkması bunu göstermektedir.) Bu iddialar herhangi bir delile dayanmaktan yoksun birer yorumdan ve iftiradan ibarettir. "Ayetlerin tertibi, şeksiz ve ihtilafsız tevkihi olup vahye dayanmaktadır. Bu vacip bir emir ve lazım bir hükümdür"³²⁶

Kur'an'ın mevcut şekline yönelik iddialarına verilecek çok sayıda örnekten biriside, 3/144, 3/185, 21/35, 29/57 39/30 ayetleri ile ilgili uydurulmuş olabileceği yönündeki Silvestre de Sacy'nin iddialarına bakışıdır. Silvestre de Sacy'nin iddialarına karşı çıkıyor olsa da bu iddiaları yazmak üzere kalemine komut vermesi ve adı geçen araştırmacıdan büyük âlim diye söz etmesi, Watt'ın bu düşünceye destek olduğunu düşündürmektedir. İsrâ Suresinin 1. ayeti ile ilgili Well'in, "Kur'an'da bu tür bir gece yolculuğuna atıf yoktur. Ayrıca Hz. Peygamberin, "ben sadece bir resulüm harikalar yaratan birisi değilim" sözüyle de bu olay çelişmektedir. Ayrıca bu ayetin sonrası ile irtibatı yoktur. Muhtemelen Muhammed' bir rüya veya bir görüntü görmüştür" şeklindeki iddiasına, yazar: "Bu iddialar doğrudur." Sözüyle destek çıkmaktadır.

³²⁵ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 104.

³²⁶ Ahmet Cevdet Paşa Ali Muhammed ed-Debba; *Kur'an Tarihi ve Kur'an Okumanın Edepleri*, terc., Ali Osman Yüksel, İstanbul, 1989, s. 73.

Desteğinin ardından Well'in, "Bu ayet, sonrası ile ilgisizdir. Onun için doğru değildir." tarzındaki dayanağını makul bulmadığını ifade ediyor. Yani ayet yanlış olmasına yanı sıra, yanlış olduğunu ispat için ileri sürülen delil sağlam değildir diyor ve "Kur'an'da birbiriyle irtibatsız o kadar çok ayet var ki" cümlesini ekliyor.³²⁷ Bu söz, Bell'e karşı söylenmiş bir söz değildir. Kur'an'ın birbiriyle irtibatsız ayetlerle dolu düzensiz bir kitap olduğunu ima etmektedir.

Watt, Kur'an'ı Kerim'in Hz. Peygamber hayatta iken tam olarak yazıldığını da kabul etmemektedir. Ona göre "Kur'an'ın bazı bölümlerinin yazıya geçirildiği kabul edilebilir."³²⁸ Fakat bu yazma işi Hz. Muhammed'in Medine'ye gittiğinde başlamıştır.³²⁹ Hayatının son dönemlerinde Kur'an'ı yazmakla görevlendirilen kâtipler bulunduğu dair hadisler mevcuttur.³³⁰ Mekke döneminde Kur'an'ın yazılmış olabileceğini gösteren delillerden biri olarak Hz. Ömer'in Müslüman oluş hikâyesi için tümüyle kesin değildir.³³¹ ifadesine yer vermektedir.

Yine ona göre Hz. Ebubekir döneminde Kur'an'ı kerim'in yalnızca hafızlardan değil, aynı zamanda parşömen veya papirüs parçalarından, taşlardan, hurma yapraklarından, hayvanların kürek kemiklerinden ve tahta parçalarından toplanmış olduğu şeklindeki rivayette sahih değildir. Bu rivayet, Emeviler dönemi ile Abbasiler dönemindeki maddi lükse karşı Hz. Muhammed ve ashabının görece yoksulluğunu vurgulamak isteyen kişilerce yayılmış olması muhtemeldir.³³² 87/6 da Hz. Muhammed'in hafızasına güvenmediği onları yazıp ezberlediği sonucu çıkarılabilir. 25/5 Mekkelilerin kendisinin yazmış olduğu eskilerin masalları türlü alayları da Hz. Muhammed'in bazı yazılı belgelere sahip olduğundan kuşkulandığını göstermektedir. Kur'an'ın çoğunluğunun Hz. Muhammed'in sağlığında yazılmış olduğu muhtemeldir.³³³

Bu noktada bir başka cümlesi de "Muhammed'in Medine'deki görevinin ilk aşamasında kâtipler olup olmadığı belli değildir."³³⁴ şeklindedir. Yine yazara göre, Hz.

³²⁷ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 67.

³²⁸ Watt *Kur'an'a Giriş*, s. 52.

³²⁹ Watt, *a.e.*, s. 53.

³³⁰ Watt, *a.e.*, s. 127.

³³¹ Watt, *a.e.*, s. 52.

³³² Watt, *a.e.*, s. 47.

³³³ Watt, *a.e.*, s. 127.

³³⁴ Watt, *a.e.*, s. 51.

Peygamber vefat ettiği zaman Kur'an'ı Kerim'in bazı bölümleri birkaç kişi tarafından ezberlenmişti ama hiçbir kişi bütün olarak ezberleyemezdi.³³⁵

Kanaatimizce yazar Kur'an'ı Kerim'in tamamen Hz. Peygamber hayatta iken yazılmadığını ileri sürecek fakat bu durumda bazı iddiaları mesnetsiz kalacaktır. Bir kısım iddiaların zemininin kaymaması için Kur'an'ın birazının yazıldığını kabul etmek daha tutarlı gözükmektedir. Örneğin: Vahiy Kâtibi Abdullah İbni ebi Serh, kendisine Hz. Peygamber tarafından 23/12 nolu ayet, dikte ettirilirken insanın yaratılmasının tasviri karşısında coşmuş ve kendiliğinden “Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne güzeldir” diye haykırmıştır. Hz. Muhammed de bunu vahyin devamı olarak kabul etmiştir. Hikâyenin devamı Vahiy kâtibinin şüphelenmesi ve dinden dönmesi ile sonuçlanıyor. Bu Hikâye için uydurulması zor bir rivayettir. Değerlendirmesinde bulunuyor. Eğer Kur'an'ın tamamen yazılmadığını ileri sürülseydi. Bu hikâye anlamını yitirecekti. Buradan çıkan sonuç şudur Kur'an gelişi güzel keyfemayeşa ilâhî kaynaktan gelmiş olmaktan uzak cümlelerle doldurulmuş bir kitap oluyor.

Watt'a sormak gerekiyor. Neden kendisine uygun gelen hadis rivayetlerini kabul ediyor da Kur'an'ın bizzat Hz. Peygamber döneminde yazıldığını şüphe götürmeyecek derecede kuvvetle anlatan rivayetleri görmezden geliyor. Bu bir çelişki değil midir?

Hz. Peygamber Kur'an'ı muhafaza etmek için hemen ilk yıllardan itibaren gerekli tedbirleri almıştı. Onu yazdırıyordu. Yazdırdıklarını tekrar tekrar okutarak düzelttiriyordu.³³⁶ Bu yazma ameliyesi zamanın şartlarına göre değişik yazı aletleriyle değişik yazı organlarına yazdırılarak yapılıyordu.³³⁷ Ayrıca Hz. Peygamber, Kur'an'ın ezberlenmesini ve bilmeyenlerin bilenlerden Kur'an'ı öğrenmelerini, teşvik ediyordu. Yazılma, ezberlenme ve öğretme dışında her yıl Ramazan ayında o zamana kadar inen ayetleri Müslümanların huzurunda okuyordu. Sahabeler, şahsi nüshalarıyla gelip Hz. Peygamberi dinliyordu. İslâm tarihinde “arda” olarak ifade edilen bu duruma Hz. Cebrail de eşlik ediyor yanılma olursa düzeltiyordu.³³⁸

Richard Bell'den aktarılan ve Kur'an'da değişiklikler olduğu iddiasına bir yorum olarak sunulan “Pasajlardan birisi için kullanılan kâğıdın arkasına yazılmış notlar sureden olmadığı halde sureye karışmıştır” ifadesi de Müsteşriklerin ağzından Kur'an'ın

³³⁵ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 54.

³³⁶ Toprak, a.g.e., s. 312-313.

³³⁷ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 121-122.

³³⁸ Toprak, a.g.e., s. 312-313.

indiği dönemde yazıldığını göstermektedir. Öyle ki Bell'in bu iddiaya verdiği örnekler Kur'an'ın tamamına yayılmış örneklerdir. Örnekler içerisinde Mekkî sureler de yer almaktadır. Yazara göre buradaki kâğıt kelimesi ifadede kolaylık olsun diye kullanmıştır.³³⁹

Asrı Sadette Yazı Ve Vahiy Kâtipleri isimli bir eser kaleme alan Mustafa el-Azami bu konuda ayrıntılı bilgi vermektedir. Hz. Peygamberin kâtiplerine ait bir büro olduğunu, vahiy kâtiplerinin, devletin resmi işlerini yazmakla görevli kâtiplerden farklı çalıştığını ifade etmiştir.³⁴⁰ Tam altmış bir tane kâtibinin hayatını da geniş bir şekilde kaleme almıştır.³⁴¹

Kur'an'ı Kerim'in tamamının Hz. Peygamber döneminde ezberlenmediği ve ezberleyenlerinde birkaç kişi olduğu iddiası da tutarlı değildir. Yazarın bizzat kendine ait olan ve Kur'an'ın başlangıçta yazılmadığını iddia ederken ileri sürdüğü "Kur'an ilk yıllar ezbere korunmuştur."³⁴² cümlesi ile tezat teşkil etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin vefatının ardından Hz. Ebubekir döneminde meydana gelen Yemame Savaşında şehit olanlardan yetmiş tanesinin hafız olması³⁴³ Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı ezberleyenlerin ne kadar çok olduğunu göstermektedir.

Watt, Kur'an'ı Kerim'in toplanması noktasında da farklı düşünmektedir. Ona göre, Hz. Muhammed döneminde pasajların çoğu şu veya bu şekilde rast gele yazılmış olsa bile Kur'an'ın bu günkü forma nasıl geldiği problemi ortada durmaktadır. Hz. Muhammed kendisi Kur'an'ın bir nüshasının yapamamıştır. Eğer sahabe Kur'an'ı toplamış olsaydı ondan sonra Kur'an'ı toplamaya gerek kalmazdı. Toplama olayı Hz. Ebubekir döneminde de olmamıştır Hz. Ebubekir'in Kur'an'ı topladığı rivayeti zayıftır. Eğer toplanmış olsaydı Hz. Osman döneminde Kur'an'ın yeniden yazılma işleminin olmaması gerekirdi. "Hz. Osman'ın revizyonu daha önceki yazmalara dayanıyordu. Görüldüğü gibi Ebubekir'in toplaması şüphelidir"³⁴⁴ Hz. Ebubekir döneminde Kur'an'ın tam bir koleksiyonunun yapılmadığı kesin olarak anlaşılmaktadır.³⁴⁵ Hz. Osman'ın revizyonunda görevli kişiler, dürüstçe bu işi yaptılar ve olabildiğince Hz.

³³⁹ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 121.

³⁴⁰ Abdullah el-Azzam; *Asrı Sadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri*, terc. Durak Puzmaz, Bütün Yönleriyle Asrı Sadette İslam, İstanbul, 1994 c:I, s. 372.

³⁴¹ el-Azzam, s. 381-462.

³⁴² Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 47.

³⁴³ Döndüren, a.g.e., c: V, s. 307.

³⁴⁴ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 64.

³⁴⁵ Watt, *a.e.*, s. 53.

Muhammed'in tebliğ ettiğine yakın olarak 650 yıllarında Zeyd b. Sabit ve üç arkadaşı tarafından Kur'an'ı toplamış oldular.³⁴⁶ Ona göre Kur'an'ın toplanması konusunda hangi görüş benimsenirse benimsensin bazı bölümlerin kaybolmuş olması ihtimali mevcuttur.

Kur'an'ı Kerimin toplanması iki şekildedir. tilaveten ve kitabeten. Birincisi Hz. Peygamber hayatta iken tam ve mükemmel bir halde gerçekleşmiştir. Peygamberimiz hayatta iken vahiy devam etmektedir. Vahiy devam ettiği için, belki de ihtiyaç duyulmadığı için Kur'an'ı Kerim bir kitap halinde bir araya getirilmemiştir. Bu işlem Hz. Ebubekir döneminde Hz. Ömer'in teklifi ile Zeyd b. Sabit başkanlığında kurulmuş olan bir heyet tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁴⁷

Hz. Osman zamanında yapılan revizyona gelince. Bir defa Kur'an'ı Kerim için revizyon kelimesini kullanmak doğru değildir. Revizyon yenileme demektir. Kur'an'ı Kerim için asla kabul edilemez. Bunu bir defa belirtelim. Hz. Osman döneminde yapılan Kur'an'ı Kerim'in çoğaltılmasıdır. Hz. Ebubekir döneminde bir araya toplanıp Mushaf ismini alan bu çalışma Hz. Ömer'e Hz. Ömer vefatından sonra da Halife Hz. Osman iş başına gelinceye kadar Hz. Ömer'in kızı Hz. Peygamber'inde eşi olan Hz. Hafza'ya intikal etmiş. Ermenistan ve Azarbeycanın Hz. Osman döneminde fethi esnasında Iraklı ve Şamlı askerler arasında okuyuş farklılıklarından meydana gelen tartışma üzerine Huzeyfe b. Yeman'ın isteği üzerine Hz. Osman döneminde Kur'an'ı Kerim çoğaltılmıştır.³⁴⁸ Bu esnada meydana gelen ihtilaf Kur'an ayetleri ile ilgili olmayıp farklı kıraatlerin zeminini de oluşturan imla ile alakalıdır. Metinlerle ilgili değildir. İmladaki ihtilaf da önemli değildir. Hatta Mushaf'ın yazılmasında o kadar titiz davranılmıştır ki imla açısından eksiklik bulunan bazı kelimeler dahi düzeltilmemiş olduğu gibi yazılmıştır.³⁴⁹

Müellif, surelerle ilgili bazı değerlendirmelere de eserlerinde yer vermiştir. Sure isimlerinin ele aldıkları konulardan en çarpıcı olanına göre insanlar tarafından verildiğini ifade etmiştir.³⁵⁰ Surelerin sıralanışı için uzundan kısaya doğru bir sıralamanın olduğunu, zaman zaman bu kuralın bozulduğunu söylemektedir. Ona göre

³⁴⁶ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 112. ; Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 64.

³⁴⁷ Osman Keskiöglü; *Kur'an'ı Kerim Bilgileri*, Ankara, 1989, s. 91-92.

³⁴⁸ Keskiöglü, a.g.e., s. 96-97.

³⁴⁹ Keskiöglü, a.e., s. 98-99.

³⁵⁰ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 75.

bu günkü sureler Hz. Peygamber zamanındaki­lerden daha fazladır. En azından beşte bir oranında bir ekleme yapılmış olmalıdır.³⁵¹

Abdullah ibni Mesut'a ait Mushafın, sureler açısından Hz. Osman Mushafından farklı olduğunu iddia eder ve derki Hz. Muhammed ayetleri surelerin içinde derliyordu. Fakat son düzenleme Hz. Osman zamanında bir âlimler komitesine yapıldı³⁵² Ayetlerde "Yeseluneke" kelimesi gibi "Kul" kelimesi gibi bazı klişe kelimelerde yer almıştır. Başlangıçta surelerin veya uzun pasajların parçaları olmadıkları anlaşılmaktadır. Bunlar genel kullanım için hazırlanmış sözlerdir. Ancak sonraları surelere girebilmişlerdir.³⁵³

şunu hemen belirtelim ki Watt, Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilen ve Hz. Muhammed'in kendisine Allah tarafından indirildiğine inandığı Kur'an'ın sahihliğini tartışıyor. Yoksa Kur'an'ın ilâhî vahiy olduğunu kabul ederek eleştiriler yneltmiyor. Bu kaydı koyduktan sonra tekrar itirazlara bakalım.

Surelerin isimleri ile ilgili değerlendirmesi isabetlidir. Yine de her surenin bahsettiği konuya göre isimlendirilmesi tamamen doğru değildir. Örneğin Kur'an'ı Kerim'de en çok bahsedilen peygamber Hz. Musa olmasına rağmen Musa suresi diye bir sure yoktur.³⁵⁴

Surelerin sıralanışı ile ilgili "Hz. Peygamber belirlemiştir." "Sahabe belirlemiştir." "İkisi birlikte belirlemiştir." şeklinde üç ayrı görüş vardır. Hz. Peygamber döneminden itibaren Kur'an'ı toplayan sahabelerin Mushaflarındaki farklılıklar.³⁵⁵ Surelerin dizilişinin bir içtihat konusu olduğunu göstermektedir.³⁵⁶

Watt'ın surelerin dizilişi ile ilgili ifadeleri İslâm'ın bakışına uymaktadır. Bununla birlikte Sahabenin Kur'an'ı ezberlemiş olması ve Ramazan'da gerçekleşen "arz" olayının bir sıralamaya göre olması gerektiğini ileri sürerek dizilişin Hz. Peygamber tarafından yapıldığının kesin olduğu da ifade edilmiştir.³⁵⁷ Rivayetlerin tamamını vermemiş olması Watt için bir eksiklik­tir.

Yeni surelere yeni sureler, ayetlere klişe kelimeler eklendiği ve ayetlerin de Hz. Osman zamanda bu günkü haliyle sıralandığı anlayışına gelince bu asılsız bir yakıştırmadır. Kur'an'ı Kerim de herhangi bir ekleme yoktur. Ayrıca ayetler Hz.

³⁵¹ Watt, *a.e.*, s. 54.

³⁵² Watt, *İslam Nedir?*, s. 21.

³⁵³ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 93.

³⁵⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 59.

³⁵⁵ Cerrahoğlu, *a.e.*, s. 79-88.

³⁵⁶ Mehmet Paçacı; *Tefsir*, Ankara, 2003, s. 16.

³⁵⁷ Keskiğlu, *a.g.e.*, s. 110.

Peygamberin Allah'tan aldığı işaretle dizilmiştir. Tevkifidir. Ayetlerin yerleri ve sıralaması Hz. Peygamber hayatta iken yapılmıştır.³⁵⁸

Watt, Huruf'i Mukatta harflerine "Muamma", sıfatını uygun görmüş ve bu konuda tatmin edici bir açıklama olmadığını iddia etmiştir. Ona göre Hz. Peygamberden sonra sureleri topladığı varsayılırsa Zeyd veya Abdullah b. Mesud, sureleri toplarken bu sureleri kendilerine temin edenlerin isimlerinin baş harflerinin not olarak almış olabilecekleri gibi, Hz. Muhammed de tasnif işaretlemesi yapmış olabilir. Mistik semboller olması da muhtemeldir. Müfessirlerin birbirleriyle tutarsız yorumları konunun çetrefilli olduğunu göstermektedir. En ağır iddia da "Hz. Peygamberin bilinçli olarak önceki tek tanrıcuların ellerindeki benzer bir vahyi topladığı dönemdeki kutsal metinlerde yer alan yazıları taklit etmiş olabilir." iddiasıdır.

Bu iddialar tamamıyla asılsızdır. Bir defa muamma olduğu tamamen doğru değildir. Çünkü Müfessirler bu ayetlere "Bunların birer şifredir". "İnen vahye dikkat çekmek için bir ikazdır.", "Allah'ın esrarıdır." "Allah'ın isimlerine delalet eder." "Kur'an'ı Kerim'in Arapların kullandıkları harflerden meydana geldiğine işaret eder." şeklinde bazı açıklamalar getirmişlerdir.³⁵⁹ Müfessirlerin birbirinden farklı yorumlar getirmesi de gayet doğaldır. Her insanın dış görünüşü gibi iç dünyası düşünce ve anlayışı da farklıdır. Haliyle meselelerden çıkardıkları sonuçlarda farklı olabilir. Buradaki farklılıklara da bu yönlü bakmak gerekir. Diğer yorumlara gelince İslâmî düşünceye tamamen aykırıdır. Kur'an Allah tarafından vahyedilmiş bir kitaptır. Ona dışardan bir şey karıştığını kabul etmek mümkün değildir. Kur'an, Müslüman'ı en ideal insan olarak tanımlar. Allah'ın mesajlarına söz katanı da lanetler. Hiçbir gerçek Müslüman Allah'ın lanetini üstlenme küstahlığını göstermez ve göstermemiştir. Tarih böyle bir olaya şahitlik yapamaz. Bu tür davranışlar, Yahudiler, Hıristiyanlar ve onların uzantıları olan misyonerlere has davranışlardır.

Watt'ın nesh ile ilgili değerlendirmeleri de İslâm âlimleri ile paralellik arzetmiyor. Nesh konusundaki değerlendirmelere yeteri kadar yer ayırmayan yazar, bu durumu Kur'an'da değişiklik yapıldığının bir delili olarak ele alıyor.³⁶⁰ Garanik olarak ileri sürülen malum olayı burada da -düşüncesini temellendirmek için- tekrar gündeme

³⁵⁸ Mehmet Paçacı; *Tefsir*, s. 17.

³⁵⁹ Sait Şimşek; *Huruf-u Muakatta*, md., ŞİA., İstanbul, 2000, c, III, s. 331.

³⁶⁰ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 109.

getiriyor.³⁶¹ Neshten maksadın önceki şeriatların neshedilmesi yorumunu da kabul etmiyor. Etmez çünkü Watt'ın amacı İslam'ı etkisizleştirerek Avrupa Hıristiyanlığını dünya dini olarak lanse etmektir.

Nesihle ilgili ciltler tutacak çalışmalardan söz eden yazar değerlendirmelere yer vermiyor. Nesih anlayışında çok önemli bir görüş olan tedricilikten söz etmek ne hikmetse hiç akılına gelmiyor. Bu durum sarhoşluk veya yaşlılık dolayısıyla oluşmuş unutkanlıktan değilse bilimsellik dışı ve bir maraz olan taassuptan kaynaklanmaktadır.

Watt'a göre Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilen Kur'an'ın hiçbir parçasının kaybolmadığından ve tebliğ edileni tamamen mündemiç bulunduğundan emin olmak mümkün değildir.³⁶²

Ona diyeceğimiz şudur: Zaten emin olsaydınız, Müslüman olurdunuz. Esasen kimsenin emin olmak gibi bir zorunluluğu da yoktur. Allahü Teâlâ: ***“Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir Cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepe çevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri!”***³⁶³ buyurmaktadır. Watt da emin olup olmamakta serbesttir. İsterse emin olur isterse olmaz. Onu kimse emin olsun diye zorlamıyor. Ama ne hikmetse Watt ve onun gibiler İslam'ın aydınlığından rahatsızlık duyuyorlar. Bu durumu anlamakta zorlanan bizlerin imdadına Ziya Paşa'nın şu beyti yetişiyor.

...

Erbâb-ı kemâli çekemez nakıs olanlar

Rencide olur dîde-i huffâş ziyâdan³⁶⁴

...³⁶⁵

Hıristiyanlığın karanlığında kalmış bu insanların bütün tedirginlikleri İslam'ın aydınlığıdır.

Elhamdülillah bizler Kur'an'ın Hz. Peygambere indirilenin tamamını mündemiç bulunduğundan eminiz. Kur'an'ın başka hiçbir kitaba nasip olmayan özelliklerinden

³⁶¹ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 109

³⁶² Watt, *a.e.*, s. 68.

³⁶³ El-Kehf, 17/29.

³⁶⁴ Noksan olanlar kemal sahiplerini çekemezler. Çünkü yarasanın gözü ışıktan rahtsız olur. Yani tıpkı gözü ışıktan rahatsız olan yarasa gibi basit ve seviyesiz kimseler de olgun ve faziletli zâtları hiçbir zaman çekemezler.

³⁶⁵ Göçgün, *a.g.e.*, s. 27.

birisi de Yahudilerin, Hıristiyanların ve daha birçok batıl din ve ideoloji mensuplarının saldırılarına rağmen her cihetle masun kalmasıdır.³⁶⁶ Çünkü O, el-Hafız ve el-Emin olan Allah'ın koruması ve emniyeti altındadır ve Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. **“Şüphesiz ki o zikri biz indirdik biz. Herhalde biz onu muhafaza da edeceğiz”**³⁶⁷ Biz, Kur'an'ın Hz. Peygambere indirildiği haliyle elimize kadar ulaştığına bütün kalbimizle inanmaktayız. Zerre kadar şüphe götürmeyecek şekilde bundan eminiz. Emin olduğumuz bir şey daha var o da A'raf suresinin **“Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu Cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkıncıdır. İşte asıl gafiller onlardır.”** ayeti kerimesidir. Emin olduklarımız yanında bir de emniyette olmak istediklerimiz bulunmaktadır. O da bu ayeti kerimenin tavsif ettiği insanların kötülüklerinden kendimizi korumaktır.

2.3.5. Kur'an'ı Kerim'in evrensel oluşuna yönelik iddiaları

Watt, İnsanlara İslâm'ın ilâhî vahiy eseri olduğunu düşündürebilecek bütün olguların üzerini örtmeye karardır. Kur'an'a bu defa bir başka cepheden yönelmektedir. Dünyayı muhatap aldığını ifade eden bir dinin evrensel özellikler taşıması gerektiği ortadadır. Bu gerçeğin İslâm için imkânsız olduğu kabullendirilebilirse veya en azından şüphe uyandırılabilirse amaca ulaşılmış olacaktır.

Ona göre İslâm'ın değişmezliğinin bir erdem olarak öne sürülmesi tarih bilgisizliğinden başka bir şey değildir³⁶⁸. Bir abartıdır. Müslümanlar ahlak ilkelerine evrensel gerçeklik atfetmektedirler. Bu durum günümüz şartlarına uyum sağlama da problem doğurabilir.³⁶⁹ Bu tür dinler haddizatında gelişmiş ve değişmişlerdir.³⁷⁰ Dini bir cemaat canlı organizmanın kimi özelliklerine sahiptir. Namaz, Oruç Hac, Zekât Kelime-i Şehadet bunlar dahi değişmeyen şeyler olarak ifade edilemez.³⁷¹ İslâm'ın değişmesi mümkün olmayan bir mutlaklığı ifade ettiği anlayışı geçmişte Müslümanlar arasında çok yaygındı. Bazıları tarafından hala sürdürülen bu anlayış çöldeki Arap

³⁶⁶ Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır; *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, c:V, s. 15.

³⁶⁷ el-Hicr, 15/9.

³⁶⁸ Watt, *İslam Nedir?*, s. 266.

³⁶⁹ Watt, *a.e.*, s. 293.

³⁷⁰ Watt, *a.e.*, s. 266.

³⁷¹ Watt, *a.e.*, s. 196.

anlayışından kaynaklanmaktadır. Bedeviler atalarının anlayışını taklit ettiklerinden kendilerini güvende hissediyorlardı. Yenilik bir felaket olarak düşünülüyordu. Hz. Muhammed bundan dolayı ideal bir örnek olarak kabulleniliyordu. Bunun sonucunda da her bir yenilik bidat olarak reddediyordu.³⁷² Bir erkeğin dört karısının olabilmesi, İslâm'ın temel esaslarından birisi midir? İslâm'ın miras sisteminin bütün kültürlere uygulanabileceğinden ne derece söz edilebilir.³⁷³ Kur'an yedinci yüzyılın insanlarına o çağın ihtiyaçlarına uygun bir aşkınlık anlayışı sunduğu kabul edilebilir. 7. yüzyılın şartlarına uygun şeyin 20. yüzyılın ihtiyaçlarına uymadığı da iddia edilebilir. Bilhassa Kur'an'ın modası geçmiş bir kozmolojiye sahip olduğu da söylenebilir.³⁷⁴ Müslümanların kendi dinlerinin evrensel olduğunu gösteren somut delillere ihtiyaçları vardır. 400 milyon üzerinde birçok farklı ırk ve statüden insanın Müslüman olması yeterli değildir.³⁷⁵

Bu cümlelerden çıkan ortak sonuç şu olsa gerektir. İslâm'ın ortaya koyduğu ilkeler zamanla geçerliliğini yitirmektedir. Gelişen ve değişen toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek için İslâmî prensipler de değişmelidir. Hatta değişmiştir. Ayrıca İslâm'ın ortaya koyduğu sistem bütün toplumlara uygulanabilir olmaktan uzaktır ve miadını doldurmuş hükümler ihtiva etmektedir.

Watt'ın İslâm'ın değişen ve değişmeyen yüzlerini karıştırdığını görmekteyiz. İslâm'ın farklı tezahürlerini iç içe geçmiş üç halkaya benzetebiliriz.

En içte Kur'an ve Sünnet metninden anlaşılan öz bulunur. Bu öz Allah'a ve Allah'tan destek alan, Allah'ın Resulüne dayanmaktadır. İslâm'ın da ana unsurudur. Bu unsur değişmez. Sabittir. İslâm için bir erdem olarak ileri sürülmesi de yanlış değildir. İkinci halka birinci halkanın izdüşümüdür. Bu izdüşüm, akli istidlale, muhakemelere ve bakış açılarına göre naslara yorum getirmekle naslardan hüküm çıkarmakla oluşur. Bu özelliğinden ötürü kısmi farklılıklar gösterir. Dinamik bir süreçtir. Değişebilir. İctihat müessesesinin çalıştığı alandır. Zaman ilerledikçe insanlığın bakış açısına katkıda bulunacak gelişmeler ortaya çıktıkça bu alanda büyüüp zenginleşecektir. En dışta ise Müslüman fert ve toplumun dinin rehberliği ve yönlendirmesi sonucu belli bir kıvama gelmiş kendi öz inisiyatifleri bilgi ve birikimleri, kültür ve geleneklerinden kaynaklanan

³⁷² Watt, *İslam Nedir?*, s. 196.

³⁷³ Watt, *a.e.*, s. 293.

³⁷⁴ Watt, *a.e.*, s. 289.

³⁷⁵ Watt, *a.e.*, s. 263.

tercihleri ile dolduracakları fakat ilk iki halkayla da çelişmemeye özen gösterecekleri üçüncü halka yer alır.³⁷⁶ Bu halkaları, güneşe, güneşin ışınlarını süzgecinden geçirip yeryüzüne ulaştıran atmosfere son olarak da ışınların sirayet ettiği alanın ve bu alandaki insanların kendi hamurlarıyla birlikte değişik renk ve tonda güneşten yararlanmasına neşvü nema bulmasına benzetebiliriz.

Netice-i Kelam, İslâm'ın özü olan birinci halkanın değiştiğini veya değişmesi gerektiğini ileri sürmek doğru değildir. Bu öz; temeldir, çekirdektir ve tohumdur. Bu tohumda ıslah yapılamaz. Genleri ile uğraşamaz. Çünkü bu tohumun kodları ilâhîdir. Şifrelenmiştir ve bu şifre kırılmaz. Ancak tohumun atıldığı alanda ıslah yapılabilir. Zamanın ilerlemesi, bu alanı ne kadar geliştirirse tohumdan alınacak verim de o kadar gelişip büyüyebilir. Bu ürün yani hâsılat bizim ikinci halkamızı oluşturmaktadır. Bu halka içtihat halkasıdır. Bu halkanın sabit olduğunu söylemek doğru değildir. Bu halka gelişen ve değişen toplumun ihtiyaçlarına göre tatmin edici, ufuk açıcı ve ikna edici hükümler ve yorumlar ortaya koyan dinamik bir özelliktedir. Üçüncü halkaya gelince bu halka öz, ve özün izdüşümü olarak açıkladığımız ürüne insanların ilgi göstermeleri ve kendi kültürleriyle yoğurarak bu izdüşümü hazmetmeleri ile alakalıdır. Bu gün yeryüzünde Hıristiyanlıktan altı asır sonra tebliğ sahasına çıkmış bir din olmasına rağmen İslâm dini, neredeyse Hıristiyan mensupları kadar bir kemiyete ulaşmıştır. Keyfiyet itibari ile zaten mukayese dahi edilemez. Çünkü Hıristiyanlık ismi ile birlikte ilâhî olma keyfiyetini kaybetmiştir. Yeryüzünün bütün kıt'alarına yayılmış her kültürden insan topluluklarında makes bulmuş olan İslâm dinine olan rağbet, yüzyılımızda da bütün karalamalara, Hıristiyan ve Yahudî dünyasının haksız muamelelerine, zulümlerine, insan hak ve hürriyetlerini yok eden saldırılarına, kan ve gözyaşı üzerine kurdukları sömürgelerine rağmen, artan bir hızla devam etmektedir. Asya'dan Avrupa'ya, Afrika'ya kadar 53 ülke İslâm ülkesidir. Avrupa, Amerika ve diğer kıt'alarda azınlık statüsünde 56 ülkede Müslüman topluluğu bulunmaktadır. Bu topluluk, %1-%50 arasında değişen oranda bu ülkelerin nüfusunu oluşturmaktadır.³⁷⁷ Bu kadar geniş bir coğrafyanın İslâm'ı seçmesi hayatının bir parçası olarak özümsemesi, kendi kültürüyle mecz etmesi İslâm dininin evrensel olduğuna yeterli bir delildir.

³⁷⁶ Karaman, *İlmihal: İman ve İbadetler*, c: I, s. 20.

³⁷⁷ Azmi Özcan; *İslam Md.*, TDVİA, İstanbul, 1989, c: XXIII, s. 41-42.

Ahlak ilkelerinin evrensel olarak kabul edilmesinin problem doğuracağı varsayımına gelecek olursak;³⁷⁸ Bunu anlamak her izan sahibi için güç bir durumdur. Ahlak ilkeleri nelerdir? Bunları sayacak değiliz. Ama bir iki sırlama yapalım. Vefa, dürüstlük digergamlık, temizlik, edep, hayâ, yardımsever olmak, sözünde durmak, hilm, rıfk, cömertlik, çalışkanlık, cesaret, vb. bunların hangisi evrensel değildir. Hangisi bir toplum için geçerli değildir. Elbette bu ilkeler zamanı ve mekânı kapsayan evrensel ilkelerdir.

“İslâm’ın yeniliğe karşı çıktığı ve her bir yeniliğin “bid’at” oluşu ifadesine gelince, İslâm’ın karşı çıktığı “bid’at,” lügat manasıyla ele alınan “bidat” değildir. Bundan dolayı kavramın sözlük manasına bakarak ortaya çıkan ve icat edilen her yeni şeyi “bid’at” kapsamında düşünmek ve dinen gayr-ı meşru saymak gerçek dışıdır. İslâm’ın temel esprisi ve hayatın gerçekleri ile bağdaşmaz. İslâm yeniliği değil, dinin temel esaslarına ve ruhuna aykırı olan şeyler bid’at”³⁷⁹ olarak nitelendirmiştir. İslâm’ın karşı çıktığı da budur. Bu sebepten ötürü İslâm âlimleri bid’atı güzel ve çirkin olarak iki kısma ayırmışlardır ama Watt, nedense bunu görmek istememiştir. Hem her bir yeniliğin bid’at olarak reddedildiğini ileri sürmek hem de kimi şartlara göre Kur’an’da dahi değişiklik yapma ilkesi bulunduğunu³⁸⁰ ifade etmek bir çelişki midir? Yoksa yazar, insanları iki yanlış sunumdan birini kabul etmeye mi zorlamaktadır?

Dört kadınla evlilik konusuna daha önce değinmiştik İslâm’ın miras sistemine yönelik sorularına bakacak olursak, şunu diyebiliriz. Hâlihazırda mevcut miras sistemlerini üç grupta toplayabiliriz. Bu sistemler, hısımları gruplara ayıran “Sınıf Sitemi”, karı kocayı esas kabul eden “Zümre Sitemi”, ve hısımlardan her birinin ölene yakınlığını esas alan “Ferdî Sistem” İslâm miras hukuku ferdi sisteme dayanmaktadır. Bu sistemlerden ilk ikisi bazı yakınları mirastan mahrum bırakmak yönüyle eleştirilmiştir. İslâm’ın ortaya koyduğu sistem için zor denilmiştir. Zor olmuş olsa bile haksızlığın olmasından iyidir.³⁸¹ Adaletli olan zor diye terkedilemez.³⁸² Dünyada mevcut üç sistemden birisi olarak İslâm’ın ortaya koyduğu miras sisteminin her topluluk tarafından uygulanamayacağını kimse söyleyemez. Uygularsın ve uygulanıp

³⁷⁸ Watt, *İslam Nedir?*, s. 293.

³⁷⁹ Mevlüt Özler; *İslam Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Ehl-i bid’at adlandırmaları*, Kültür Eğitim Vakfı Yay., Erzurum, 2001, s. 61-62.

³⁸⁰ Watt, *İslam Nedir?*, s. 293.

³⁸¹ Hayrettin Karaman; *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yay., İstanbul, 1991, c: I, s. 356.

³⁸² Mustafa Uzunpostalcı; *Hukuk ve İslam Hukuku*, Konya, 1990, c: II, s. 10.

uygulanamayacağını görürsün. Uygulanamaz olduğunu gösteren bir örnek var mıdır? Matematik işlemleri var oldukça ve bu işlemleri anlayabilen insan zekâsı kaybolmadığı sürece, İslâm'ın miras sistemi de uygulanmaya devam edecektir. İslâm dini erbabını hayran bırakacak bir mülkiyet hakkı ve servet dağılımı getirmiştir.³⁸³

Kaldı ki 1937 de toplanan La Haye Konferansında sadece Miras Hukuku değil, topyekûn İslâm Hukuku, nev'i şahsına münhasır bir muhtevaya sahip, müstakil ve binaenaleyh mukayeseli hukukta hususi bir mevki bulunan bir hukuk sistemi olduğuna karar verilmiştir.³⁸⁴

Kur'an'ın modası geçmiş bir kozmolojiye sahip olduğu³⁸⁵ iddiası üzerine değerlendirmeler yapmıştık. Gündemde olan bir konu olması hasebiyle bilim adamlarının Büyük Hadron Çarpıştırıcısı deneyine atıfta bulunabiliriz. Enbiya Suresinin *“İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?”*³⁸⁶ ayetinde geçen yer ve göğün bir parça iken ayrılmasının evrenin oluşumuyla alakalı ileri sürülen “Büyük Patlama” teziyle paralellik arzettiği şeklinde yorumlar vardır. 09.09.2008 tarihi itibari ile bu gün dahi bu konu üzerinde Avrupa nükleer araştırma merkezi CERN’de deney yapılmakta dünyanın en büyük deneyi olarak ifade edilmektedir.

Bu nokta da söylenecek çok söz ve verilecek bir hayli örnek bulunmaktadır. Bu örneklerle yetinmiş olalım. Son söz olarak iki cümle ile bu bahse nokta koyalım. İslâm evrenseldir. Zaman ilerledikçe Kur'an daha iyi anlaşılacaktır. Kur'an'ın en büyük müfessiri zamandır. Evren yaşlandıkça Kur'an gençleşmektedir ve Watt gibilerin çoğunu da yola vurmuştur, vurmaya da devam edecektir.

2.4. İslâm'ın Peygamber İnançına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler.

İslâm'ın peygamberlik anlayışı ile Watt'ın bakışı paralellik göstermez. Hz. İsa ile ilgili anlayış farklılığı en belirgin örneklerden birisidir. Kefaret anlayışı, Çarmıhta öldürülme olayı ve Hz. İsa'ya ulûhiyet atfedilmesi Kur'an'ın reddettiği ayrılık noktalarının başında gelmektedir.

³⁸³ Bkz., Fahri Demir; *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Doktora tezi, Ankara, 1984, s. 8.

³⁸⁴ A. Refik Gür; *“Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle”*, İstanbul, 1977, s. 44.

³⁸⁵ Watt, *İslam Nedir?*, s. 289.

³⁸⁶ el-Enbiya, 21/30.

Watt'ın İslâm'ın Allah inancına bakışını ele alırken de değindiğimiz gibi O, Hz. İsa'yı teslis doktrinin bir parçası ve Allah'ın bedene bürünmüş kelimesi olarak görmektedir. Bu anlayış Kur'an'ın nübüvvet anlayışı ile tamamen zıtlık göstermektedir. Kur'an'ı Kerim bunun şirk ve küfür olarak ifade etmektedir. Kur'an'a göre Hz. İsa Allah'ın kulu ve peygamberidir. Kur'an'ı Kerim'in en çok bahsettiği peygamberlerden birsidir. Ulu'l-Azam peygamberlerin dördüncüsüdür. Hz. İsa'nın hayatından çeşitli kesitler ve mucizeler Kur'an'da 2/87³⁸⁷; 3/45, 84³⁸⁸; 4/156,171³⁸⁹; 5/17, 46, 72, 114, 116³⁹⁰; 19/30-34³⁹¹ de ve benzeri ayetlerde bütün berraklığı ile inanan insanın idrakine sunulmuştur.³⁹²

Diğer taraftan mevcut İncil metninde yer alan bazı cümleleri dahi delil göstererek Hz. İsa'nın kul olduğunu ispat eden Taberi, (240/855) Kasım b. İbrahim,

³⁸⁷ el-Bakara, 2/87, "Andolsun biz Musa'ya Kitab'ı verdik. Ondan sonra ardı ardına peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da mucizeler verdik. Ve onu, Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. (Ne var ki) gönlünüzün arzulamadığı şeyleri söyleyen bir elçi geldikçe ona karşı büyüklük tasladınız. (Size gelen) peygamberlerden bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz."

³⁸⁸ Ali-İmran, 3/45, 84, "Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır. Mesih'tir; dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kuldıklarındandır" "De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve Ya'kub oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onları birbirinden ayırdetmeyiz. Biz ancak O'na teslim oluruz."

³⁸⁹ en-Nisa, 4/156,171, "Ne Mesih ve ne de Allah'a yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan geri dururlar. O'na kulluktan geri durup büyüklenen kimselerin hepsini (Allah) yakında huzuruna toplayacaktır."

³⁹⁰ el-Maide, 5/17, 46, 72, 114, 116, "Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih'dir" diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır. De ki: Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah'a kim bir şey yapabilecektir (O'na kim bir şeyle engel olabilecektir)! Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam manasıyla kadirdir. Kendinden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerine, Meryem oğlu İsa'yı arkalarından gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nûr bulunmak, önündeki Tevrat'ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidayet ve öğüt olmak üzere İncil'i verdik. Andolsun ki "Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kâfir olmuşlardır. Hâlbuki Mesih "Ey İsrail oğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona Cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimler için yardımcı yoktur" demişti. Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandırdı; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın. Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, "Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin" diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, "Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin."

³⁹¹ Meryem, 19/30-45, "Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti." "Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı." "Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır." "İşte, hakkında şüphe ettikleri Meryem oğlu İsa -hak söz olarak- budur"

³⁹² Toprak, a.g.e., s. 350.

Hasan b. Eyyûb, (377/987) Gazali, Salih b. İsa el-Caferi (618/221), Rahmetullah Efendi, İzzettin Efendi, İshak Efendi (1310/1892), gibi birçok İslâm âlimi vardır.³⁹³

Bu konuda bir diğer çelişki, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği inancı ile alakalıdır. Watt'a göre 4/157³⁹⁴ de Hz. İsa'nın ölümünün çarmıhta olduğunu inkâr etmek olmayıp ölümün Yahudilerin elinde olmasının onlar için bir başarı olduğunun inkâr edilmesidir.³⁹⁵ Watt, Kur'an'ın Hz. İsa'nın öldürülmediğine yönelik olan bu ayetini kendince böyle yorumlamıştır. Bu yorum da önemli bir fark olarak ortadadır.

“Bu ayetten, Hz. İsa Mesih'in (a.s) çarmıha gerilmekten kurtarıldığı ve onun çarmıhta öldüğüne inanan Yahudi ve Hıristiyanların yanlış bir zanda buldukları apaçık anlaşılır. İsa'nın haça gerilişi üzerinde ısrarla ve özel bir şekilde duran ilk kişi Pavlus'tur. Çünkü Pavlus'un teolojisinde haç fikri en mühim yeri işgal etmektedir.³⁹⁶ Kefaret doktrini bu temel üzerine bina edilmiştir. Kur'an'ı Kerim'de doğrudan doğruya Hıristiyanlara hitap edilerek “Asli Suç” doktrini tenkit edilmemiştir fakat İslâm'ın yerleştirmek istediği iman ilkesinin muhtevası içinde, ferdî mesûliyeteye çok fazla önem verilmiştir. “*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*”³⁹⁷ şeklindeki açık emri ile ve “*De ki: Allah her şeyin Rabbi iken ben ondan başka Rab mı arayacağım? Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez. Sonunda dönüşünüz Rabbinizedir. Ve O, uyuşmazlığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir.*”³⁹⁸ beyanı ile Hıristiyan teolojisinin “Asli Suç” nazariyesini kökünden kurutmuştur.³⁹⁹ Bu açık beyandan sonra yazarın çarmıh olayı ile ilgili tevilleri tamamen havada kalmaktadır. Bu reddediş Hıristiyanlık binasını temelden sarsmıştır. Watt'ın yaptığı da depremden etkilenmiş insanların geçirdiği beyin travmasının getirdiği şaşkınlıkla ne yaptıklarını bilmez halde sağa sola koşuşturmalarını hatıra getirmektedir. Kur'an'ın ve Kitab-ı Mukaddes'in karşılaşmalı bir tahkiki, Pontius Platus'un mahkemesinde sorguya çekilenin, Hz. İsa'nın (a.s) kendisi olduğu tahminini destekler. Fakat onu ne öldürebilmişler, ne de çarmıha

³⁹³ Aydın, a.g.e., s. 149-156.

³⁹⁴ en-Nisa, 4/157, “*Ve: Biz, Allah'ın Resülü Meryem oğlu Mesih İsa'yı gerçekten öldürdük" demeleri nedeniyle de (onlara böyle bir ceza verdik.) Oysa onu öldürmediler ve onu asmadılar. Ama onlara (onun) benzeri gösterildi. Gerçekten onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, kesin bir şüphe içindedirler. Onların bir zanna uymaktan başka buna ilişkin hiç bir bilgileri yoktur.(194) Onu kesin olarak öldürmediler.*”

³⁹⁵ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 103.

³⁹⁶ Ahmet Güç; *Haç*, md, ŞİA., İstanbul, 2000, c: III, s. 90.

³⁹⁷ ez-Zilzal, 7/8.

³⁹⁸ el-En'am, 6/164.

³⁹⁹ Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, s. 129.

gerebilmişlerdir. Çünkü Allah onu kendisine yükseltmiştir. Olay budur; Platus, Hz. İsa'nın (a.s) suçsuz olduğunu ve sadece kıskançlık nedeniyle kendi mahkemesine getirdiğini biliyordu. Bu nedenle kalabalığa Festival'de, "İsa'yı mı yoksa meşhur hırsız Barabbas'ı mı serbest bırakmak istediklerini" sordu. Fakat rahipler ve büyükler, kalabalığı, Barabbas'ın serbest bırakılıp, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini istemeye halkı razı ettiler. Bundan sonra dilediği her şeyi yapmaya kadir olan Allah, Hz. İsa'yı (a.s) kendisine yükseltti ve onu çarmıha gerilmekten kurtardı. Ondan sonra çarmıha gerilen kişi şu veya bu şekilde Hz. İsa'nın yerine çarmıha gerildi.⁴⁰⁰ Barnaba incilinde de Hz. İsa'nın yerine başkasının çarmıha gerildiği ifade edilmiştir.⁴⁰¹ Kur'an'ı Kerim'e göre Hz. İsa'nın çarmıhta öldürülmediği kesindir. Herhangi bir tevile meydan vermeyecek derecede nettir.

Yazarın bir başka iddiası da Kur'an'ı Kerim'de geçen peygamber kıssaları ile ilgilidir. Ona göre Kur'an'daki kıssalar şairlerin şiirlerindeki üslupla anlatılmıştır. Şairler dinleyenlerine kabilelerin zaferlerini anlatır. Ve bu kişileri böylece asil hareketler yapmaya teşvik ederlerdi. Buna benzer olarak önceki peygamberlere işaretler, Hz. Muhammed'i ve Müslümanları kötü şartlara kahramanca tahammüle teşvik ediyordu. Hz. Muhammed de bir çeşit manevi silsilenin ucuna yerleştiriyordu.⁴⁰² Peygamber kıssaları ile ilgili bir diğer iddiası da kronolojik olarak yanlışlıklar olduğu şeklindedir. Ona göre Kur'an Hıristiyanlara ait kronolojik olaylarda Arapların bilgisi ile hareket etmiştir. Arapların Hıristiyanlıkla ilgili bilgileri şifahi kültüre dayanmaktadır. Bilimsel değildir.⁴⁰³ Yani Kur'an'da yer alan kıssalar bilimsel olarak doğru değildir. Hatta ona göre Hz. Âdem kıssası insan tabiatının eksikliğini, tüm insanların kardeşliğini, evrenin bazı özelliklerini anlatmaya yönelik sembolik bir anlatımdır. Evrimsel bir aşamayla hiçbir şekilde uyum göstermez. Tarihsel bir anı da olamaz.⁴⁰⁴

Kur'an'ın bu anlatımı sembolik bir anlatım değil gerçek bir anlatımdır. Kur'an, sahih hadisler ve diğer güvenilir kaynaklardan elde edilen sonuca göre Âdem topraktan yaratılmıştır. Konuyla ilgili ayetlerden, bu yaratılışın belli bir gelişme seyri takip ettiği ve süresi bilinmemekle birlikte belli bir zaman içinde tamamlandığı sonucu da çıkarılabilir. Ancak bu gelişme hiçbir zaman, ilâhî irade ve kudretin tesiri olmaksızın

⁴⁰⁰ el-Mevdudi, a.g.e., c:1, s. 428.

⁴⁰¹ Güç, a.g.e., c: III, s. 90.

⁴⁰² Watt, *İslam Nedir?*, s. 101.

⁴⁰³ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 68.

⁴⁰⁴ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 152.

tabii bir tekâmül şeklinde anlaşılmalıdır. Bütün ilgili ayetlerde Âdem'in yaratılması olayında Allah'ı irade ve kudretinin etkisine özellikle dikkat çekilmiştir. Ayrıca Âdem'in herhangi bir başka canlıdan tekâmül suretiyle değil, topraktan ve tamamıyla bağımsız bir canlı türün ilk atası, yeryüzünde, öteki bütün canlı ve cansız varlıkların aksine yükümlü ve sorumlu tutulan ve bunu için gerekli manevî, ahlakî, zihni ve psikolojik kaabiliyetlerle donatılmış bir varlık olarak yaratıldığı tartışmaya yer vermeyecek şekilde açıklanmıştır.⁴⁰⁵ Watt'ın Hz. Âdem kıssası için "Evrimsel bir aşamayla hiçbir şekilde uyum göstermez." sözü tamamen doğrudur. Fakat bu söz, bu teoriye kaşı söylenmemiş, teoriye destek olarak dile getirilmiştir. Bu da dikkatten kaçmamalıdır. Watt'ın evrim teorisine yakın durduğunu göstermektedir.

Kıssaların Kur'an'da yer almasının nedenini çok basite indirgemıştır. Ayrıca alayvari bir üslup da kullanmıştır diyebiliriz. Kıssanın eğitim açısından önemi inkâr edilemez bir gerçektir. Hz. Peygamber'in kısa sürede İslâm tebliğini başarılmasında bu kıssalarında etkisi vardır. Kur'an'ı Kerim'de peygamber kıssalarının anlatılmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Onları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Vahyin ve nübüvvetin ilâhî kaynaklı oluşunu göstermek
2. Semavi dinlerin temellerinin bir oluşuna işaret etmek
3. Peygamberlerin davetinin bir ve tek olduğu açıklamak
4. Peygamberlere karşı ümmetlerin durumunu izah etmek
5. Peygamberler daima Allah'ın yardımını düşmanlara ise Helâkin ve felâketin olduğunu bildirmek
6. Harikulâde olayların, mucizelerin Allah'ın fiil ve yaratması olduğunu ifade etmek
7. Ders ve ibret alınması gereken olaylar olarak insanlara tablolar aktarmak⁴⁰⁶

Watt'ın vahiy kavramına yüklediği anlam ve Kur'an'ı Kerim'in kaynağına yönelik iddiaları üzerinde bir önceki konu kapsamında gerekli değerlendirmeler yapılmıştı. Bu iddialar, Kur'an'ı Kerim'i vahiy olmaktan ve ilâhi kaynaktan beslenir olmaktan uzaklaştırmayı amaçlayan iddialardır. Hal böyle olunca Hz. Muhammed'in peygamberliği de havada kalmaktadır.

Buna rağmen yazar, Hz. Muhammed'in peygamberliğine yönelik değerlendirmelerde bulunmayı ihmal etmemiştir. Mademki Hz. Muhammed kendinse Allah tarafından vahyedildiğine inanmakta ve Müslümanlar da onu peygamber olarak

⁴⁰⁵ Süleyman Hayri Bolay; *Âdem md.*, TDVİA., İstanbul 1989 c: I, s. 363.

⁴⁰⁶ Toprak, a.g.e., s. 325-326.

kabul etmektedirler, o halde bu kabulün değerlendirmeye tabi tutulması Hıristiyanlık açısından da faydasız değildir. Zira bazı Hıristiyanlar, her ne kadar ilâhî kaynaktan beslenmediği ifade edilse de “Muhammed ne diyor?” diyerek onun getirdiği mesaja bakmayı düşünebilirler. Öyleyse bu kişilere “zaten söyledikleri de doğru değilmiş”, “Peygamber olma niteliği yokmuş” dedirtebilmek ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine inanan zihinlerde şüphe oluşturmak için böyle yapılması gerekli görülmüştür.

Watt’a göre Hz. Muhammed, ne yaptığının farkında değildir. Galiba reşit olmadığı için geleneksel Arap hukukunun bir sonucu olarak mirastan pay alamamıştır. İçine düştüğü yoksulluk, Mekke’deki maddi refaha kavuşan toplumu saran manevî sıkıntının farkına varmış olmasına sebep olmuş ve bu tür konularda derin düşüncelere dalmış olabilir. Bu derin düşüncelerin neticesinde de bazı garip tecrübeler yaşamaya başlamış ve Mekke halkına ulaştırmak üzere Allah’tan mesaj aldığı kanaatine varmıştır.⁴⁰⁷ Ona göre, Hz. Peygamberin durumu psikolojiktir. Yaşadığı ruhi derinliğin neticesinde ulaştığı hali, kendine haricen vahyediliyor diye yorumlamıştır. Halini ifade etmekte zorlanmış, kelimeler bulmaya çalışmış ve bunun için de geceleri seçmiştir.⁴⁰⁸ Yazara göre bu hal şairlerin aldığı ilham ve din adamlarının derin düşünceleri ardından oluşan duygu gibi bir şeydir.⁴⁰⁹ İlk vahiy tecrübelerinin ardından bunları ne yapacağını bilememiş olmalıdır. Kur’an’da yer almamasına karşın hadislerde yer alan rivayete göre Varaka b. Nevfel tarafından yaşadığı tecrübenin önceki peygamberlerin tecrübesinin aynısı olduğuna inanması teşvik edilmiştir.⁴¹⁰ Böylece peygamber olduğu kanaati kuvvet kazanmış ve Kureyşin başları ile kendisini ciddiye almaları için yeteri kadar gayret göstermiştir. Komşu tapınaklarda yapıları kabul etmeye dahi meylederek şeytan ayetlerini okumuş.⁴¹¹ Sonra Allah’ı putlar seviyesine indirdiğini, kendini de onların din adamları ile özdeşleştirdiğini anlamış⁴¹² bunun inandığı ilâhî rehberlik açısından tehlikeli bir anlaşma olduğunu fark ederek bu

⁴⁰⁷ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 24.

⁴⁰⁸ Watt, *Muhammed Mekke’de*, s. 65.

⁴⁰⁹ el-Mevdudi, **a.g.e.**, c: 6, s. 503.

⁴¹⁰ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 40.

⁴¹¹ Bkz., “Watt’ın İslam’ı Kitap İnancına Bakışı” s. 45.

⁴¹² Watt, *Muhammed Mekke’de*, s. 113.

yanlıştan vazgeçmiştir.⁴¹³ Başlangıçta kime karşı görev yapacağını dâhi tam olarak bilememektedir.⁴¹⁴ Hatta korkulara kapılmış, intihar etmeyi dâhi düşünmüştür.⁴¹⁵

Müellif bir taraftan Hz. Peygamberin ne yaptığını bilmediğini ileri sürerken diğer yandan planlı bir hareket başlattığını ortaya atmakta ve çelişkili bir tavır sergilemektedir.

Watt'a göre, Muhammed yüksek seviyedeki işlerle, uluslararası siyasetin, içinden çıkılmaz bir şekilde karışmış olduğu bir dünyada olgunluk çağına geldi. Zamanın ve ülkenin iktisadi, içtimai ve dini hastalıklarının farkında idi. Dini yönünü temel olarak görüp onun üzerine eğildi. Bu yeni topluluğun özelliklerini belirledi.⁴¹⁶

Ona göre Muhammed'in peygamberlik iddiası, içinde bulunduğu şartlara verilmiş bir cevaptır. Tanrının kavmi Mısırda tehdit altında idi. Onu kurtaracak bir kişi olarak Hz. Musa uygundu. Hz. Muhammed'in tanrının elçisi olduğu şeklindeki çağrısının ardında da beşeri etkenlerin izine rastlamak mümkündür. Bunlar acımasız çöl hayatının ardından birdenbire ticari bolluğa geçişin bir sonucu olarak Mekke'deki sosyal ve zihni durgunluk olarak ifade edilebilir.⁴¹⁷ Watt, peygamberlik iddiası için uygun bir ortamın olduğunu belirtmiş hatta "Bu ortamda Hanife oğullarından Müseyleme Hz. Muhammed'den önce bir peygamber olarak ortaya çıkmış olsaydı bu peygamberlik fikrinin nasıl kökleştiğini açıklayacaktı. Hz. Muhammed'in gördüğü alakayı dahi görecekti." ifadelerine kitabında yer vermekten geri durmamıştır.⁴¹⁸

Bu cümlelerde zaman zaman konjüktürel bazı gelişmeleri takip eden kimselerin harekete geçmenin tam zamanı diyerek pozisyon aldıkları gibi "Hz. Peygamber de ortam iyi etüt etmiş ve var olan liderlik ihtiyacını keşfederek kendini ortaya sürmüştür." şeklinde bir imada bulunuluyor. Bütün bu açıklamalar gösteriyor ki Watt, Hz. Muhammed'i peygamber olarak görmemektedir. Bu husus vahiy ile de ilişkili olduğundan "Vahiy Kavramına Yönelik İddialar" başlığı altında irdelenmiştir. Bu sebeple ayrıca değerlendirme yapmak tekrar olacaktır.

Watt'a göre Muhammed kendini diğer peygamberlerin bir devamı olarak sunuyordu. Getirdiği mesajın öncekilerle aynı olduğunu ifade ediyordu. Bu eylem tarzı

⁴¹³ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 116

⁴¹⁴ Watt, *a.e.*, s. 146.

⁴¹⁵ Watt, *a.e.*, s. 57.

⁴¹⁶ Watt, *a.e.*, s. 23.

⁴¹⁷ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 163.

⁴¹⁸ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 65.

Ahdi Atik ve Ahdi Cedit ile ilgili bilgileri sınırlı olan Mekke çevresinde bir noktaya kadar inandırıcılığını korudu. Daha sonra Müslümanların Medine Yahudileri ile ilişkileri arttıkça İslâm toplumunda sorunlar ortaya çıktı. Yahudilerin Kur'an ile kendi kitapları arasında benzerlikleri inkâr ettiklerini işittiler. Hz. Muhammed'in ömrünün son bir iki yılında da hâkimiyet alanı kuzeye doğru genişledi. Bu defa Müslümanlar Hıristiyanların benzer bir düşmanlığı ile karşılaştılar.⁴¹⁹”

Yazarın sözü getirmek istediği sonuç şu olsa gerektir. Bilenlerin olmadığı yerde Hz. Muhammed çevresindekilere ben diğer peygamberlerin devamıym diye kendini takdim ediyordu. Daha sonra bilgili Hıristiyan ve Yahudilerle karşılaşılınca gerçeğin böyle olmadığı anlaşıldı. Bu defa da Müslümanlar Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin tahrif edildiğini ve kendilerinin Hz. İbrahim'in devamı oldukları stratejisini uygulamaya başladılar.

Watt'a göre, Arabistan'ın küçük bir toplumuna Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesi bir abartıdır.⁴²⁰ Hz. Muhammed, şartları yönlendirmek üzere ilâhî direktiflerle hareket eden bir peygamber değildir. Mevcut şartlara göre eylemini ve söylemini belirleyen ve şartların kendisini besleyip büyüttüğü bir şahsiyettir. Gerçek bir peygamber olsa idi işlevinin ne olduğunu fark etmesini sağlayan ve onu yönlendiren Kur'an olurdu.⁴²¹

Ona göre çevrenin etkisi ile Kur'an'da değişiklikler olmuştur. Araplarda şair, kâhin şeklinde bilinen anlayış ve bir liderlik vizyonu elde etme üstünlüğü vardı. Hz. Muhammed de bu, “resul” ve “nebiye “dönüşmüştür.⁴²² “Değişen şartlara göre resul'de değişmiştir. Peygamber önce “uyarıcı”, “haber verici”, “hatırlatıcı”, güçlendikçe daha sonra otoriter bir karar verme mercii haline gelmiştir.⁴²³ Önce “Mekke vaizi,” ardından “devlet adamı”, son olarak “Arabistan'ın büyük bölümünün yöneticisi” konumuna yükselmiştir.⁴²⁴ Hatta Hz. Peygamberin başarısının ardında yatan nedenler de incelenmelidir. Konjoktürel gelişmelerin etkisi vardır. Örneğin Arabistan'daki son dönem başarılarının bir bölümü Pers İmparatorluğunun 628'de çöküşüyle birlikte Pers

⁴¹⁹ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 179.

⁴²⁰ Watt, *İslam Nedir?*, s. 261.

⁴²¹ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 41.

⁴²² Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 79-80.

⁴²³ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 110.

⁴²⁴ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 41.

grupların birçoğunun Hz. Muhammed'i desteklemesi ve Müslüman olması olgusuna bağlanabilir.”⁴²⁵

Diyeceğimiz şu ki “Resul” kavramının iddia edildiği gibi bir değişiminden, gelişiminden ve şartlara göre Hz. Peygambere getirilmiş bir tariften ve ona yüklenmiş yeni bir misyondan söz etmek mümkün değildir. Burada ifade edilen görevlerin her biri Hz. Peygamberin yerine getirmesi gereken hususlardır. Dolayısıyla değişen şartlara göre şekillenmiş bir resul kavramı yoktur. Söylenenlerin hepsi resul kavramının kapsamında mütalaa edilmesi gereken özelliklerdir. Hz. Peygamberin başarısı ortamdan değil bizzat tebliğ ettiği dinin insan fitratına uygun olana muhtevastır.

Bu iddialar dışında ortaya atılmış başka istifhamlar da bulunmaktadır. Ona göre ikinci emre kadar geçen fetret dönemi halka açık olmayan dönemdir. Muhammed'in hazırlık safhasıdır. Muhtemelen bu dönemde Kur'an'da yer almayan vahiylerde almış olabilir. Bu dönemde Hz. Muhammed'in açıkça Allah'ın elçisi olduğunu söylememesine rağmen ihtidaların olması garip karşılanabilir.⁴²⁶

Fetret döneminin Hz. Peygamberin hazırlık safhası olarak değerlendirilmesi isabetli bir değerlendirmedir. Fakat bu dönemde ihtidaların olmasının garip karşılanacak bir tarafı yoktur. Hz. Peygambere, “Rabbin seni unuttu” yollu sataşmalar onun vahiy aldığından çevrenin haberdar olduğunu göstermektedir.⁴²⁷ Bu haberi duyan bazı insanların İslâm'ı kabul etmesi normaldir. Bu dönem de başka vahiyler aldığı iddiası ise gerçeklerden uzaktır. Vahiy almış olsa idi kendine yönelik sataşmalara karşı sessiz kalmazdı. Ayrıca bu dönemin “Fetret Dönemi” diye isimlendirilmesinin anlamı olmazdı.

Watt'a göre Kureyşin, Hz. Peygambere bazı teklifler götürmesi ile ilgili haberler Hz. Peygamberi yüceltmek için yapılmış uydurmalarıdır. O, daha o zamanlar Mekke'nin ileri gelenleri ile eşit muamele görece kadar önemli birisi değildir.⁴²⁸

Birçok Mekke ileri gelenin teklifini geri çeviren Hz. Hatice'nin onunla evlenmesi, Kâbe hakemliği olayında Mekke'nin ileri gelenlerinin onun çözümünü kabul etmesi, Mekke halkının O'na “Muhammedü'l-Emin” ismini vermesi, vb. diğer olaylar, Hz. Muhammed'in o toplumda saygın bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Mekke

⁴²⁵ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 17.

⁴²⁶ Watt, *Muhammet Mekke'de*, s. 57.

⁴²⁷ Muhammed Hamidullah; *İslam Peygamberi*, Çev., Salih Tuğ, İrfan yay., İstanbul, 1993, c: I s. 84.

⁴²⁸ Watt, *Muhammet Mekke'de*, s. 112.

ileri gelenlerinin Hz. Muhammed'i yolundan döndürmek için son çarelerden birisi olarak çeşitli tekliflerle onun karşısına çıkmaları bütün İslâm kaynakları tarafından ifade edilen bir gerçektir. Diğerlerinde olduğu gibi yazarın bu değerlendirmesi de isabetsizdir.

Yine Watt'a göre Hicretin bütün hikâyesi hayali şeylerle bezenmiştir.⁴²⁹ Medineliler de Onu peygamber olarak kabul ettiklerinden değil bir kâhin olarak iç barışı sağlayacağına inandıklarından şehirlerine davet etmişlerdir.⁴³⁰

Hiçbir hakikat hayalidir demekle hayali olmaz. İslâm tarihi kaynaklarında berrak bir şekilde Akabe Bey'atları bütün ayrıntıları ile yer almaktadır. Bey'atlara katılanların sayıları ve hatta isimleri dahi net bir şekilde ortadadır. Konuşulanlar dahi tamamıyla günümüze kadar ulaşmıştır.⁴³¹ Bu bey'atların ardından Hz. Peygamber, Medine'ye davet edilmiştir. Bu davette Hz. Peygamberin amcası Abbas da hazır bulunmuştur. Bu daveti müteakip de Hicret olayı gerçekleşmiştir. Hicrette vuku bulan olayları ve Hicreti herhangi bir ayrıma tabi tutmaksızın tamamını hayali olarak nitelendirmek kabul edilmesi mümkün olmayan iddialardır. Hicrette geçen olaylar İslâm Tarihi kitaplarında, Hz. Peygamberin hayatını anlatan siyer kitaplarında bütün teferruatı ile yer almaktadır. Geniş bilgi için İslâm Ansiklopedisinin Hicret maddesine bakılabilir.⁴³²

Yazara göre, Hz. Peygamberin insan olduğuna vurgu yapılması o dönem insanların Allah'tan gelenin bir melek ya da yarı ilah olması gerektiği şeklindeki yanlış anlayışı düzeltmek içindir.⁴³³ Bu düşünce isabetlidir. Fakat eksiktir. Zira düzeltilen husus sadece o dönemdeki insanların Allah'tan gelenin yarı ilah veya melek olması gerektiği anlayışı ile sınırlı değildir. Aynı zamanda Hıristiyan dünyanın Hz. İsa'ya yükledikleri insanüstü özellikler de bu ayeti kerime ile reddedilmiştir.

Yine Watt'a göre, Hz. Muhammed'in çağrısını kuşatan durumlarla ilgili kesinlik kazanmayan çok şey vardır.⁴³⁴ Öyle ise Hz. Muhammed'in başlattığı hareketin dini ideolojik yönleri küçümsenmeden iktisadi toplumsal ve siyasi zemin hakkında geçmişte sorulmayan birçok soruyla cevap vermeye çalışılarak yeniden yazılmalıdır.⁴³⁵

⁴²⁹ Watt, *Muhammet Mekke'de*, s. 159.

⁴³⁰ Watt, *a.e.*, s. 157.

⁴³¹ Ahmet Ağırakça; *Akabe Beyatları md.*, ŞİA., İstanbul, 2000, c: I, s. 126.

⁴³² Ahmet Önkal; *Hicret, md.*, TDVİA., İstanbul 1989, c: XVII, s. 458-462.

⁴³³ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 43.

⁴³⁴ Watt, *Muhammet Mekke'de*, s. 59.

⁴³⁵ Watt, *a.e.*, s. 2.

Hız. Peygamberin hayatı en ince ayrıntısına kadar bütün berraklığı ile ortadadır. Kapalı kalan, gün yüzüne çıkmamış bir tarafı yoktur. Hız. Peygamberin hayatına farklı bakışlarla yeni yorumlar getirilebilir. Ama yeniden yazılmayı gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Biz Müslümanlar olarak peygamberimizden ve hayatından eminiz.

Watt'ın Hız. Peygamberin sözlerine yönelik ağır sayılabilecek ithamlarda bulunduğunu da görmekteyiz. Hadis tarihi açısından gerçeklerle örtüşmeyen beyanlarına şahit olmaktadır.

Ona göre İlk zamanlarda bir takım zahit kimselerin hadisleri ravileri ile birlikte nakletmeleri hayalidir.⁴³⁶ 850 den önce, şekil devrinde hadisçiler hadis sahasında pek o kadar mütehasşis şahıslar olarak gerçek bir doktrin açısından çalışan kimseler değillerdi⁴³⁷

Bu iddianın gerçekte uzaktan yakından ilgisi yoktur. Ta ilk devirlerden itibaren sahabe Hadis üzerinde titizlikle durmuş hadis ezberlemek bir yana yazıp muhafaza edenlerde olmuştur. Yazılı hadis belgelerine verilecek çok sayıda örnek vardır. "Hız. Peygamberin Diplomatik Mektupları,"⁴³⁸ "Ebubekir ve Ömer'in Denemeleri"⁴³⁹, "Abdullah İbni Amr İbnü'l-As'ın sahifesi"⁴⁴⁰, "Cabir İbni Abdullah'ın Sahifesi"⁴⁴¹, "Sad İbni Übade'nin Sahifesi"⁴⁴² "Ali bin ebi Talib'in Sahifesi"⁴⁴³, "Samura İbni Cundeb'in Sahifesi"⁴⁴⁴, "Abdullah İbni Abbas'ın Sahifesi"⁴⁴⁵, "Ebu Hureyre'nin Sahifesi"⁴⁴⁶, Hammam İbni Münebbih'in Sahifesi"⁴⁴⁷ bunlardandır. Bu sahifelerin dışında sahabe-i Kiramın büyük kısmı hadis rivayeti ile meşgul olmuştur. Hız. Peygamberin vefatı esnasında yüzbinin üzerinde sahabe olduğu muhakkaktır. Tabii ki her sahabe hadis rivayet etmiş değildir. Her toplumda olduğu gibi, sahabe içerisinde de her fert, yapabileceği işe yönelmiştir. Ebu Abdurrahman Bakıy İbni Mahled takriben 1300 civarında hadis rivayet eden sahabe ismi vermiştir. Her biri binin üzerinde hadis rivayet

⁴³⁶ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 37.

⁴³⁷ Watt, *a.e.*, s. 74.

⁴³⁸ Koçyiğit, Talat, "Hadis tarihi", AÜİF., Yay., No: 184, Sayı: 2 Ankara, 1988, s. 32.

⁴³⁹ Koçyiğit, a.g.e., s. 41.

⁴⁴⁰ Koçyiğit, a.g.e., s. 44.

⁴⁴¹ Koçyiğit, a.g.e., s. 48.

⁴⁴² Koçyiğit, a.g.e., s. 67.

⁴⁴³ Koçyiğit, a.g.e., s. 51.

⁴⁴⁴ Koçyiğit, a.g.e., s. 54.

⁴⁴⁵ Koçyiğit, a.g.e., s. 62.

⁴⁴⁶ Koçyiğit, a.g.e., s. 56.

⁴⁴⁷ Koçyiğit, a.g.e., s. 60.

eden yedi sahabe mevcuttur. Diğerleri de farklı sayılarda hadis rivayet etmişlerdir.⁴⁴⁸ Bütün bu bilgiler ta ilk dönemlerden itibaren hadis naklinin önemle ve ciddiyetle ele alınan bir konu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu kadar bariz bir konunun aksini söyleyen Watt'ın diğer konularda ne söyleyeceğini kestirmek güç değildir.

Watt iddialarını sürdürmekte ve şöyle demektedir: Şifahi bir kültürde yayılmış bir hikâyeyi ortadan kaldırmak güçtür. Bundan dolayı onu tadil etmek tevil etmek veya ondan daha geniş bir değere sahip başka bir hikâyeyi ileri sürmekle mümkün olabilir. Onun için hadisleri ve ravileri çeşitli derecelere ayırmak adet olmuştu. Hadisleri zayıf yahut değersiz olarak tasvir edebilirlerdi. Ama doğrudan doğruya sahte olduklarını söyleyemezlerdi.⁴⁴⁹

Bu fikir tamamen yanlıştır. Çünkü sahte hadis kitapları olarak Mevzu hadisleri içeren birçok çalışma, İslâm âlimleri tarafından kaleme alınmıştır. Bu eserlerde hadis uydurmanın sebepleri, uydurma hadisleri tanıma yolları ve hadis uyduran gruplar ayrı ayrı ele alınmıştır. Uydurma hadisler, hadis alanında yazılmış bütün eserlerde bir başlık olarak ele alınmasından öte, bu konuda müstakil eserlerde mevcuttur. Watt'ın bu eserlerden habersiz olması mümkün değildir. Bu eserlerden bir kaçının ismini vererek bu bahsi kapatalım. İbnu'l-Cevzi: *Kitabü'l-Mevzuat mine'l-Ehadisi'l-Merfuat*, Mecdüüd-Din el-Firuz-Abadi: *Hatimetü Sifri's-Saade*, Celalü'd-Din es-Suyuti: *el-Leal-Masnua fi'l-Ehadisi'l-Mevzua*, İbnü Arak el-Hicazi: *tenzihü's-Şeriatü'l-Merfuani'l-Ahbari's-Şeriatü'l-Mevzua*, Ali b. Sultan el-Kari: *el-Mevzuat*, Muhammed b. Ali eş-Şvakni: *el-Fevaidü'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l-Mevzua*, Ebü'l-Hasenat Abdu'l-Hayy el-Leknevi: *el-Asaru'l-Merfuda i'l-Ahbari'l-Mevzua*, M. Yaşar Kandemir: *Mevzu Hadisler Menşei ve Tanıma Yolları*⁴⁵⁰

Watt'a göre hadisci temayül, kıyas hareketine, rey ekolüne tepki olarak gelişmiştir. Bir grup kimseler peygamberden gelen bir hadisin şer'i mevzularda amel hususunda bir takım akli terkiplerden, şahsi görüş ve kanaatlerden daha sağlam olduğuna inanarak hadislere yönelmişlerdir.⁴⁵¹

Bu değerlendirmeye de katılmak mümkün değildir. Hadis Ekolüne karşı rey ekolu doğmuş deseydi bir ölçüde kabul görebilirdi. Hadis ekolünün bir tepki olarak

⁴⁴⁸ Koçyiğit, a.g.e., s. 76-77.

⁴⁴⁹ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 72.

⁴⁵⁰ Sabahattin Yıldız İsmail Kaya; *Mevzû Hadis md. ŞİA.*, İstanbul, 2000, c: V, s. 234.

⁴⁵¹ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 37.

doğması doğru değildir. Medine de zaten bu akım Hz. peygamberle birlikte başlamış ve devam ediyordu. Problemlere Hz. peygamber çözümler getirmişti. Peygamberimizin vefatından sonra ortaya çıkan Medine halkının problemleri, hemen hemen birbirine benzerlik taşıdığı için hadisler, yani Hz. Peygamberin çözümleri genellikle çözüm için yeteli oluyordu. O münasebetle Medine’de hadis ekolu devam etti. Bu demek değil ki hadisler akli değerlendirmelere zıttı. Onlar bizzat Hz. Peygamberin çözümleri idi. Hz. Peygamber de bir noktada aklıyla hareket ediyordu. İnsanların en akıllısı idi.

Rey ekolünün doğduğu Kûfe ise farklı kültürlerden oluşan bir yapıya sahipti. Hâliyle problemler de Hz. Peygamber dönemindeki problemlerden farklılık taşıdığı için, Hz. Peygamberin çözümleri ile çözüm yapmak çoğu kere mümkün olmuyordu. Müçtehitler hadis ve ayetleri temel alarak içtihatla bulunuyorlardı. Böylece yeni bir ekol, “rey ekolu” doğmuştu. Bu ekole dahi hadis ekolu demek mümkündür. Zira bu çözüm tarzını teşvik eden yine peygamberin bizzat kendisidir. Muaz b. Cebel olayı ve **“Doğruya isabet eden müçtehide iki, yanlış kanaat belirten müçtehide bir sevap verilmesi sözü”** Hz. Peygamberin kendisine aitti.⁴⁵²

Bir diğer iddiaya geçecek olursak; o da şudur: “Kur’an ilk zamanlarda İslâm’ın yegâne esası değildir.”⁴⁵³ İmam Şafii’nin Hukuk üzerine yazdığı metodolojik eseri genellikle meşhur oldu. Bütün hukukçular kendi talimatlarının Kur’an ve hadise dayandığını iddia etmeye başladılar.⁴⁵⁴

Önceden Kur’an ve Hadise dayanmıyordu da sonradan mı dayanmaya başladı? Bütün Hukukçular, meselelerin çözümünü ilk adım olarak Kur’an’da ikinci adım olarak Sünnette araştırmadan, Ayet ve Hadise bakmadan, başka kapıya müracaat etmezler. Ayet ve Hadisin dışındaki çözüm şekilleri de yine ayetlerden ve hadislerden kopuk olmamasına dikkat edilerek ortaya konulur. Netice-i kelim bütün müçtehitler çözümlerini bu iki temele dayandırır. Yazarın bu düşüncesine katılmak mümkün değildir. Zira İslâm’ın ilk yıllarında olduğu gibi, sonraki yıllarında da, günümüzde de, kıyamete kadar da, Kur’an birinci Hadis İslâm’ın ikinci temel kaynağı olmaya devam edecektir.

⁴⁵² Erdoğan, a.g.e., s. 18-19.

⁴⁵³ Watt: *İslam’ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, s. 21.

⁴⁵⁴ Watt: *a.e.*, s. 71.

Yazar, “İçine giremediğim husus Kur’an ve Hadisin münakaşasıdır⁴⁵⁵” sözüyle açıkça hadislerle ayetlerin birbiriyle çeliştiğini de ifade etmektedir. Kur’an ve Hadisin münakaşa ettiğini kabul etmek mümkün müdür? Fen bilimlerinde bileşke kuvveti almak diye bilimsel bir konu vardır. Ayet ve Hadis iki kuvvettir. Bu iki kuvvetin bileşkesini alabilme yeteneğinden mahrum olanlar burada çelişki var demeden önce kendi kaabiliyetlerini, ehliyet ve istidaatını kontrol etmelidirler. Ayrıca metin yönünden Hadislerin Kur’an’la çelişmesi mümkün değildir. Zîra Hz. Peygamberin sözleri ve fiilleri Kur’an’ın açıklaması niteliğindedir. İslâm âlimleri tarafından sıkı bir tetkike tabi tutulan hadisler senet ve metin yönünden incelenmiş birçok uydurma hadisler farklı kitaplarda bir araya getirilmiştir. Hadis metinleri akla tarihi verilere ve Kur’an’a uygunluk yönünden de incelenmeye tabi tutulmuş olup aykırılık içerenlerin sahih hadisler topluluğu arsından seçilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte Hadis ilmi içerisinde “Müşkil’ül-Hadis” diye bir ilim gelişmiş birbiriyle çelişen hadisleri cem etme yoluna gidilmiştir. Bu mümkün olmamışsa İslâm’ın temel ilkelerine aykırılık içeren sözler hadis olarak değerlendirilmemiştir.

Görülüyor ki Watt, hadisler hakkında nazik üslubunu kullanmayı dahi unutmuş diğer meslektaşları gibi karalama kampanyasını sürdürmüştür. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nin hadis maddesini yazan M. Yaşar Kandemir’in W. Fueck’e atfen söyledikleri ile konuyu tamamlamış olalım. W. Fueck’e göre “İslâmî tekit sistemi hadise ilave edilmek istenen sahte unsurları ayıklamada başarılı olmuştur. Bu sebeple sünnetin dayandığı malzeme sahihtir. Müsteşriklerin, her hukuki sünneti, ispatlanıncaya kadar uydurma kabul etmeleri hiçbir sınır tanımayan ve tamamen şahsi arzuya dayanan bir şüpheciliği beslemektedir.”⁴⁵⁶

Yazar, Hz. Peygamberin okuma yazma bilmediği şeklindeki Müslümanlar arasında ki görüşe de karşı çıkıyor. Yazara göre Hz. Peygamberin okuma yazma bilmiyor olması doğru değil. Zira bu ihtiyaç haline gelmiş mucize gereksinimini karşılamak için Müslümanlarca sonradan ileri sürülmüş bir kanaattir. Ona göre, bu

⁴⁵⁵ Watt, *İslam’ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader.*, s. 9.

⁴⁵⁶ Yaşar Kandemir; *Hadis md.*, TDVİA., s.s. (27-64), İstanbul, 1989, c: 15, s. 44.

konuya delil olarak ileri sürülen 7/157–158⁴⁵⁷ 2/78⁴⁵⁸ ayetlerinde geçen “ümmi” kelimesi için yazarın iddiası şöyledir: Ayetler ön yargısız olarak incelendiğinde 2/78⁴⁵⁹ deki ümmiyyun okuma yazma bilmeyen kavimleri değil yazılı bir kutsal kitabı bulunmayan toplulukları ifade etmektedir. Öyleyse ümmi peygamberden maksadın, “okuma yazma bilmeyen peygamber” olduğunu ifade için, bu ayette geçen ümmi kelimesi delil olamaz. Yazılı kitabı olmayan şeklindeki anlam Kur’an’da çoğul olarak geçen diğer ümmiyyun kelimeleri ile de uyumludur. 3/20, 75⁴⁶⁰; 62/2⁴⁶¹ son ayette Hz. peygamberden ümmiyyun arasından çıkarılan bir elçi olarak söz edilmektedir. Ümmînin Yahudi olmayan anlamına geldiği de ifade edilmiştir. Ümmî kelimesi Arapça ümmet şeklinde cemaati ifade eden anlamında kullanılmış olabilir. Bu da Araplardan olan bir peygamber manasına gelir. Burada Hz. Muhammed’in tümüyle okuma yazma bilmediği şeklinde bir iddia söz konusu değildir. Olsa olsa O’nun Yahudi ve Hıristiyan kitaplarını bilmediği ileri sürülmektedir.

Ona göre, Hz. Peygamberin okuma yazma bilmediğine delil olarak gösterilen hadisler de sadra şifa olmaz. İlk vahiy ile ilgili olarak “maekrau” kelimesini mucize ihtiyacını karşılamak isteyen Müslümanlar ben okuma bilmem şeklinde tercüme etmişlerdir. Bu kelime “Ne okuyayım?” diye tercüme edilmelidir. Daha sonra “maene bikarin” kelimeleri ikame edilmiştir. O da ben okuyucu değilim anlamındadır. Diğer taraftan hadisin “maza ekrau” şeklinde versiyonları da vardır ki ne okuyayım anlamına

⁴⁵⁷ el-Araf, 7/157-158, “*Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber’e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağrılıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber’e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr’a (Kur’an’a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.*” “*De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın elçisiyim. Ondan başka tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah’a ve ümmî Peygamber olan Resulüne -ki o, Allah’a ve onun sözlerine inanır iman edin ve O’na uyun ki doğru yolu bulasınız.*”

⁴⁵⁸ el-Bakara, 2/78, “*İçlerinde bir takım ümmîler vardır ki, Kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar.*”

⁴⁵⁹ el-Bakara, 2/78, “*İçlerinde bir takım ümmîler vardır ki, Kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar.*”

⁴⁶⁰ Ali İmran, 3/20,75, “*Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah’a teslim ettim." Ehl-i kitaba ve ümmîlere de: "Siz de Allah’a teslim oldunuz mu?" de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok, eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir. Ehl-i kütaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur" demelerindedir. Allah adına bile bile yalan söylüyorlar.*”

⁴⁶¹ el-Cuma, 62/2, “*Çünkü ümmîlere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab’ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O’dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.*”

gelir. Esas anlam budur. Dolayısıyla buradan, Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmediği sonucuna varılamaz.

Şimdi yazara sormak gerekir hadisler madem sonradan uydurulmuştur. Bu hadisi mucizesi olmayan peygambere mucize bulmak için uyduranlar öyle bir uydururlardı ki kelime sadece okuma bilmiyorum anlamına gelirdi. Yoksa yazar kadar Arapçaya mı vakıf değillerdi? Kelime mi bulamadılar da hem “ne okuyayım” hem de “okuma bilmem” anlamlarına gelebilecek çürük bir kelimeyi seçtiler?

Watt'a göre, Muhammed'in, Hudeybiye antlaşmasında “Allah'ın elçisi” sözünü itiraz üzerine silmesi, yerine “Abdullah'ın oğlu” yazması rivayeti, Bedirden önce Nahle Seferi komutanına gizli tutulan bir talimat mektubunun verilmesi, Hz. Hatice ile ortaklığında bir tüccar olarak hesapları tutabilmesinin gerekliliği, O'nun en azından bir tüccara lazım olacak düzeyde okuma yazma bildiğini ortaya koymaktadır. Ümmi kelimesinin anlamı 2/78 de ifade edildiği gibi daha önce Kitab-ı Mukaddesi asla okumadığı ve kendisine okunmadığı şeklindedir.

İleri sürülen bu deliller çok zayıftır. Ticaret yapmak için okuma yazma bir zorunluluk değildir günümüzde daha nice okuryazar olmayan insanlar büyük ticari işler yürütmektedirler. Nahle Seferi komutanına verilen mektubu başkasına yazdırmak hiçte zor değildir. Hatta okuryazar yöneticiler dahi yazma işlerini başkasına havale etmektedirler. Hudeybiye deki silme olayı ile ilgili olarak itiraz üzerine Hz. Peygamber Hz. Ali'ye “sil” demiş Hz. Ali'nin eli varmayınca, “göster ben söyleyim buyurmuştur.” şeklinde de rivayet bulunmaktadır. Bu da okuma yazma bildiğine değil bilmediğine delil gösterilebilecek özelliktedir.⁴⁶²

Yazara göre Hz. Muhammed'in mucizesi yoktur. Peygamberlik iddiasını ispatlamak için herhangi bir mucizeye başvurduğu bilinmemektedir.⁴⁶³ Müslümanlar Hıristiyanlarla birlikte yaşamağa başlayınca onlara karşı, Hz. Peygamber için mucizeler üretmeye başladılar.⁴⁶⁴ Hz. Muhammed'in ümmi oluşunu da uydurdıkları mucizeleri temellendirmek için ileri sürdüler.⁴⁶⁵

Ümmîlikle ilgili değerlendirmelere geçmeden önce Hz. Peygamberin' mucizesi yoktu iddiasına bir bakalım.

⁴⁶² Said Ramazan el-Buti; *Fıkhu's-Sîre; Peygamberimiz (sav.)'in Uygulaması ile İslam*, terc., Ali Nar, Orhan Aktepe, Gonca yayınevi, İstanbul,1992, s.334.

⁴⁶³ Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 90.

⁴⁶⁴ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 102.

⁴⁶⁵ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 47.

Mucize: Peygamberin elinde, nübüvvet davasında doğruluğunu ispat için Allah tarafından tabiat kanunlarına aykırı olarak yaratılan harikulade olay olup başkaları tarafından benzeri getirilemeyen şeylerdir. Müslüman kelamcılar İslam'ın mucize anlayışı ve Hz Peygamberin mucizeleri ile ilgili benzer bazı sınıflandırmaları vardır. Bu sınıflandırmalardan birisi şu şekildedir.

a) Akli Mucizeler: Manevi mucizeler denilir. Akılla kavranılan düşünmekle mucize olduğu anlaşılabilen mucizelerdir. Bu mucizelere şunlar örnek verilebilir.

1. Hz. peygamber ilim ve kültürden yoksun bir çevrede yetişmesine ve ilmi bir tahsili olmamasına rağmen harikulade üstünlüklere ve yüceliklere sahip bir dini tebliğ etmiştir. İslam toplumunu yapısı ve özellikleri ortadadır. Eser akıllara durgunluk verecek niteliktedir.

2. Hz. Muhammet daha önce ilahiyat ve nübüvvetle meşgul olmadığı halde bu konuda en sağlam ve en doğru bilgileri ihtiva eden Kur'an'ı, İslam'ın İman ibadet ve ahlak ilkelerini ortaya koymuştur.

3. Hz. Muhammet risaletini insanlığa ulaştırma yolunda her türlü sıkıntıya katlanmış, daha sonra kendisine teveccüh eden dünya izzet ve ikbaline teveccüh etmemiştir. Yaşayış şeklinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Dünyaya teveccühü ölçülü olmuş, asla bir imparator kral melik şatafat ve saltanatına iltifat etmemiştir.

4. Hz. Muhammet gaybdan haber vermiş ve bu haberle doğru çıkmıştır.

5. Hz. Peygamberin risaleti geçmiş peygamberler tarafından bildirildiği ve bu bilgilerin tahrif edildiği halde yinede bu meyanda işaretlerin olması akli mucizelere örnek olarak verilebilir.

b) Hissi Mucizeler: Gözle görülebilen ve duyu organları ile hissedilen mucizelerdir bunlara maddi mucizeler de denir. Hissi mucizeleri de kendi içinde guruplara ayırabiliriz.

1. Hz Peygamberin zatıyla ilgili olanlar: Hz. Peygamberin zatı ile ilgili olanlar: Nübüvvet nurunun Hz. Âdem'den itibaren Hz. Muhammaed'e kadar babadan oğla intikali, nübüvvet mührü, Hz. Muhammed'in yaratılışındaki mükemmellik, vücut ve çehre güzelliği gibi özelliklerdir.

2. Hz. Peygamberin sıfatları ile ilgili olanlar: Hz. Peygamberin sıfatlarıyla ilgili olarak: fitraten ve ahlaken yüceliği, fesahat ve belagat sahibi oluşu, şefkat ve

merhametin en üstünüyle muttasıf bulunuşu, şecaat ve metanete malik bulunuşu, sadakat ve istikametın mümtaz örneği oluşu vb. vasıflar sayılabilir.

Hız. Peygamberin zatı ve sıfatlarından ayrı olanlar: Bu konuda da “Ayın ikiye bölünmesi,” “Tebük seferinde parmaklarından suların akması,” “Hurma kütüğünün inlemesi,” “Miraç ve İsrá olayı,”⁴⁶⁶ “Eşyanın kendine selam vermesi”, “Putperest birinin ölü kızını mezarda diriltmesi”, “Dilsiz bir çocuğu konuşturması”, “Ağaçların hareket etmesi” gibi mucizeleri vardır.

c) Hidayet ve Helak Mucizeleri: Kur’an geçmiş peygamberlerin mucizelerinin bazılarında bahseder. Söz konusu mucizelerin mucizeliği ancak Kur’an’ın hüccet oluşuyla, Kur’an’da o mucizelerden bahsedilmekle isbat edilmektedir.⁴⁶⁷

d) Kur’an Mucizesi

Kısaca özetlemeye çalıştığımız diğer mucizeler yanında Kur’an’ı Kerim mucizesi diğer mucizeleri gölgede bırakmaktadır.

Kur’an’ı Kerim, hem içerdiği konular ve hem de lafız ve üslubu itibari ile bir mucizedir. Önceki peygamberler, belli bir döneme ve sınırlı bir topluluğa gönderilmiştir. Gösterdikleri mucizelerde o dönemle sınırlı kalmıştır. Oysa Hz. Muhammed kıyamete kadar bütün insanlara gönderildiğinden ona diğer mucizelerinden farklı olarak süreklilik arzedən, her yere ve her nesile taşınabilir, muhatap aldđı her insanın müşahade edebileceği cinsten bir mucizeye ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçtan dolayı, Kur’an’ı Kerim devam eden bir mucize olarak verilmiştir. Onun, üç aşamalı meydan okuması⁴⁶⁸ ve bu meydan okumanın hala cevapsız kalmasından daha açık bir mucize gösterilebilir mi? Beşeri ihtiyaçları karşılama yönünden mükemmelliğini her asırda sürdürüyor olması ve önceden verdiği haberlerin bir bir gerçekleşmesinden⁴⁶⁹ daha güzel mucize olabilir mi? Bilim ve tekniğin sonradan ulaştığı gerçekleri asırlar önce haber vermesi ve hiçbir buluş ve bilimsel gelişmenin onun içeriği ile ters düşmemesi⁴⁷⁰ en çarpıcı bir mucize olarak önümüzde durmaktadır. Hatta ben bu satırları kaleme aldığım saatte dahi Kur’an mucizesi gerçekleşiyor diyebiliriz.

Dünya piyasalarında deprem etkisi meydana getiren şu habere bakalım: Amerikanın 158 yıllık dördüncü büyük yatırım bankası Lehman Brothers’in iflası ve

⁴⁶⁶Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 120.

⁴⁶⁷Toprak; a.g.e., s. 322.

⁴⁶⁸17/88, 11/13, 10/38, 2/23.

⁴⁶⁹54/45; 8/85.

⁴⁷⁰Karaman, *İlmihal: İman ve İbadetler*, c: I, s. 116.

diğer yatırım bankası Merrill Lynch'in son anda kurtulur gibi olması, Bakara suresinde yer alan "*Allah, faizi tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez.*"⁴⁷¹ "Ekonomi faizsiz olmaz." diyenlerin kör gözüne parmağını sokarcasına bir ikaz şimşegi gibi çakıp duran bu ayetin, mucizevî bir tezahürü değil midir?

*"Faiz yiyenler şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "Alım-satım tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır."*⁴⁷² ayetinin işaret ettiği manzara bir kez daha bütün berraklığı ile gerçekleşmiştir. Lehman kardeşlerin, yıkılması akla hayale gelmeyen, dünyanın en muhkem ekonomik yapısı olarak bilinen bankalarının, hallaç pamuğu gibi atılmasını ve sahiplerinin şeytan çarpmışa dönen hallerini bütün dünya bu gün şaşkın şaşkın izlemekte ve "Finans piyasasının anayasası değişmedikçe dünya bu krizlerden kurtulamaz" gerçeği birçok ekonomist tarafından dile getirilmektedir.⁴⁷³ Bu noktada şu hususun altını çizmek de gerekebilir. Elbette Kur'an'ı Kerim bir bilim kitabı değildir. Bilimsel sonuçlarla birebir örtüşme gibi zorunluluğu da yoktur. Fakat Kur'an ayetlerinin yorumunda bilimsel verilerden yararlanmanın da bir sakıncası olmasa gerektir.

Görüldüğü gibi Müslümanlar peygamberimiz için mucize uydurmamışlardır. Diğer peygamberlere verilen mucizelerin benzerlerinin peygamberimize de fazlasıyla verilmiş olmasıyla birlikte O'nun en büyük mucizesi Kur'an'dır. Hz. Peygamberin, Kur'an mucizesine ilaveten ismini verdiklerimizden başka mucizeleri de mevcuttur. Bu arada bazı uydurma mucizelerde zuhur etmemiş değildir. Sahih kritikler bunları ayırdetmiştir. Müslümanların peygambere mucize bulmak için onun okuma yazma bilmediği gibi bir olay kurgulamalarına asal ihtiyaç yoktur.

Peygamberimizin okuma yazma bilip bilmediği tarih boyunca münakaşa olmuştur. İslâm âlimleri Vahiy gelmeden önce Hz. Peygamberin okuma yazma bilmediği konusunda ittifak halindedirler. Hz. Peygamberin, peygamberlikten önce okuma yazma bilmediği nass ile sabittir. Daha sonra okuma yazmayı öğrenmiş olması üzerinde ihtilaf vardır.⁴⁷⁴ Okuma yazma öğrendiğini iddia edenlerin yanında

⁴⁷¹ el-Bakara, 2/276.

⁴⁷² el-Bakara, 2/275.

⁴⁷³ İhsan Işık; *Finans Anayasası Değişmedikçe Krizler Bitmeyecek*, Zaman Gazetesi 16.09.2008 sayılı baskısı, s. 11.

⁴⁷⁴ Sait Şimşek; *Ümmi md.*, ŞİA., İstanbul, 2000, c, VIII, s. 146.

öğrenmememe durumunun devam ettiğini ileri süren âlimler bulunmaktadır. Her iki tarafta haklı olduklarını çeşitli delillerle ispat etmek istemişlerdir. Kanaatimizce Hz. Peygamberin; ilme önem veren bir dinin peygamberi olması, akıllılık ve zekilik gibi bir sifata haiz olması, göz önünde bulundurulursa okuma yazma öğrenmek için ayrıca bir zaman ayırmamış olsa bile inen ayetleri yazdırmak ve takip etmekle meşgul olduğu zamanlarda dahi okuma yazmayı öğrenmiş olması daha makul gözükmektedir. Hz. Peygamberin okuma yazmayı hayatının sonraki aşamalarında öğrendiği görüşü daha isabetlidir. Watt'ın iddia ettiği gibi peygamberlikten önce okuma yazmayı bildiği iddiası doğru değildir. Kur'an'ın yazıdan bahsetmesi de bir mucize olarak ileri sürülmemiştir. Bu durum, Kur'an'ın ilme verdiği önemi göstermektedir. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'in mucize oluşu Hz. Peygamberin ümmiliği üzerine de bina edilmemiştir. Hz. Peygamberin okuma yazmayı bildiği varsayılsa dahi Kur'an icaz'ından bir şey kaybetmez.

Bütün bu söylenenlerin ardından ve ya önünden Watt, Kur'an'ın bir anlamda vahiy olduğuna inandığını ifade etmektedir.⁴⁷⁵ Hz. Muhammed'in ilettiği mesajın milyonlara ulaşması ve zor koşullarda dahi temiz orta halli ve mutlu bir hayat sürmüş olmaları Kur'an da ortaya konan gerçeklik görüşünün doğru ve tanrıdan olduğu sonucuna iletmektedir. Öyleyse Hz. Muhammed gerçek bir peygamberdir."⁴⁷⁶ Watt'ın olumlu gözükken bu cümleye "bir anlamda" kaydını ekleyerek olaya farklı bir keyfiyet kazandırmakta ve her şeyi silip götürmektedir. Bu kayıt olmasa dahi bu cümlenin bir anlamı var mı? Bana göre yok. Sonradan söylendiğini kabul etsek eksi bakiyeyi dahi kapatmaz. Önceden söylenmiş olduğunu varsaysak bu da Watt'ın, sağ eliyle verdiğini sol eliyle çoktan aldığını göstermektedir. Verirken kaşık alırken kepçe kullandığı da zaten ortadadır. "İslam nedir?" adlı kitabından tezimizin 84. sayfasında da yer verdiğimiz "Arabistan'ın küçük bir toplumuna Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesi bir abartıdır." cümlesi ile bunun tam aksini söylediğini de burada tekrar ifade etmek gerekir. Kişilerin söylediklerinden öte yaptıkları daha önemlidir. Bu çelişkiyi vuzuha kavuşturmak için, yine Ziya Paşa'ya müracaat etmek durumundayız;

...

Âyinesi işidir kişinin lâfa bakılmaz

Sahsın görünür rütbe-i aklı eserinde

⁴⁷⁵ Alıcı, a.g.e., s.49.

⁴⁷⁶ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s. 99.

....⁴⁷⁷

Bu gibi sözler, insanın aklına dolandırıcı bazı müşterilerin plânlarını getiriyor. Çünkü onlar önceden peşin peşin alış veriş yaparlar. Hatta paranın kalanını dahi almazlar. Daha sonra ne kadar götüreceklerinin hesabını yaptıklarından önce dürüst gözükmeleri gerekmektedir. Muhatabın güvenini sağlamak için böyle davranmak, gerekir. Şimdi Watt, bunu yapıyor galiba. Bu kadar zamandır eserlerini okuduğumuz bu kişiden, başka türlü söz etmeye, kanaatimiz izin vermiyor. Hatta 63. surenin ilk ayetlerini düşünmekten de geri duramıyoruz.⁴⁷⁸

2.5. İslâm'ın Ahiret İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler

Watt, Kur'an'ı Kerim'i esas alarak Ahiret menzillerini özetle aktarmaya çalışmış, malum özelliği gereği bazı aykırı fikirleri aralara serpiştirmiştir. Ona göre, ilk sureler Allah'ın keremi, kudreti ve yargılanmak için yeniden ona dönüşle ilgilidir.⁴⁷⁹ Allah'ın birliği doktrininden sonra üzerinde önemle durulan hüküm günü doktrini, Kur'an'ı Kerim'de ikinci sırada yer alır.⁴⁸⁰ Kur'an'da "Yevm ed-Din", "Yevm el-Ahir", "Yevm el-Cem", "Yevm el-Fasl", "Yevm el-Kıyame", "Yevm et-Telak" gibi isimlendirmelerle dünya hayatının sonu olan kıyamet gününe, çeşitli şekillerde atıf yapılır. Saat, ansızın gelir ardından toz duman kozmik bir kargaşa oluşur. Onu müteakip, 78/38⁴⁸¹, 89/22⁴⁸², 39/75⁴⁸³ nolu ayetlerde de ifade edildiği gibi Allah, sıra sıra duran veya arşını çevreleyen melekler arasından hâkim olarak çıkar.⁴⁸⁴

Watt, yukarda verdiği ayetler grubunda "Allah'ın sıra sıra duran melekler arasından hâkim olarak çıkışından" söz etmektedir. Bu ayetlerden sadece 89/22'de Allah'ın gelmesi tabiri kullanılmıştır. Bu ifadeden de Allah'ın bir yerden bir başka yere naklolması anlaşılmaz. Bunu bir benzetme olarak anlamalıyız. Buradaki düşünce;

⁴⁷⁷ Göçgün, a.g.e., s. 27.

⁴⁷⁸ 63/1 "Münafıklar sana geldiklerinde: Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin, derler. Allah da bilir ki sen elbette, O'nun Peygamberisin. Allah, münafikların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir."

⁴⁷⁹ Watt, Muhammet Mekke'de, s. 79.

⁴⁸⁰ Watt, Kur'an'a Giriş, s. 180.

⁴⁸¹ en-Nebe, 78/38 "Ruh (Cebrail) ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar; konuşan da doğruyu söyler."

⁴⁸² el-Fecr, 89/22, "Rabbin(in emri) geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman (her şey ortaya çıkacaktır)."

⁴⁸³ ez-Zümer, 39/75, "Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hükümlenmiş ve "âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun" denilmiştir."

⁴⁸⁴ Watt, Kur'an'a Giriş, s. 181.

Allah'ın iktidar, saltanat ve kahhariyet alametlerinin gözükeceği veya onun emrinin geldiği⁴⁸⁵ maksadını taşımaktadır.⁴⁸⁶ Bu şerhi koyduktan sonra yazarın bakışını aktarmaya devam edebiliriz.

Watt, anlatımı soğuk, tatsız ve alayvari bir üslupla da olsa Kur'an'ı Kerim'e atıflar yaparak, Cennet ve Cehennem'le ilgili isabetli tasvirler yaptığını kabul edebiliriz. Ona göre İslâm'da esas vurgu mezarların açılması, insanların diretilmesi ve tamamının Hâkim önünde toplanmasıdır.⁴⁸⁷ Yeniden diriltilmiş olan insanlar, yargılanmak ve amellerinin iyi veya kötü olmasına göre Cennet veya Cehenneme gönderilmek üzere Allah'ın huzuruna çıkacaklardır.⁴⁸⁸ İyi amellerde bulunanların ebedi olarak Cennet ile mükâfatlandırılmaları ve kötü amellerde bulunanların da ebedi olarak Cehennem ile cezalandırılmaları Hıristiyanlıkta da mevcuttur. İslâm, bütün Müslümanların sonunda Cennete gideceği fakat ondan önce Cehennem de günahlarının cezasını çekeceğini belirterek, bir denge kurmuştur. Bu şekilde insanlara güven verilmiş, diğer taraftan günahlardan korunmaları gereği de vurgulanmıştır.⁴⁸⁹ Watt'ın Cenneti tasvir ederken dile getirdiği konulardan birisi de Cennet'te insanlara kadehler sunulması ve şarap verilmesidir. Ona göre bu durum Kur'an'ın yasakladığı şarap açısından bakıldığında ilginçtir.

Yazar "ilginçtir" kelimesi ile malum kibarlık özelliğini konuşurarak bir çelişki olduğunu ima ediyor. Esasen burada bir ilginçlik yoktur. Şarap içilecek şey demektir. Elbette Cennet en güzel içeceklerin sunulacağı bir mekândır. İçecekler de mutlaka bir kab ile sunulacağına göre buradaki kadehten kasıt da odur.

Öte yandan yazar, Batılıların huri kavramı üzerine çeşitli şeyler ürettiğinden söz ederek Kur'an'ın bu anlatımını savunur. Batılılara burada katılmaz. Ona göre Cennet bir bahçedir. Huriler ile sınırlı değildir. Allah'ın cemali görülecektir.⁴⁹⁰ Huri ifadesinde asıl maksat, Cennet'te insanın en derin arzularını dahi tatmin eden ve sıcak insani ilişkileri ihtiva eden bir hayat olduğunu vurgulamaktır. İslâm'ın inananlara siyah gözlü huriler vereceği vaadi işaret edici bir dildir. Bu dil kesinlikle basit zihinli insanlara bazen daha üstekilere yöneliktir. Hıristiyanlığın bunu başaramadığını belirtmek gerekir. Ayrıca

⁴⁸⁵ Yazır, *a.g.e.*, c: VIII, s. 5812.

⁴⁸⁶ el-Mevdudi, *a.g.e.*, c: VII, s. 119.

⁴⁸⁷ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 180.

⁴⁸⁸ Watt, *a.e.*, s. 180.

⁴⁸⁹ Watt, *İslam Nedir?*, s. 296.

⁴⁹⁰ Watt, *a.e.*, s. 284.

Kur'an'a göre Müslümanların eşlerinin de Cennete gireceği unutulmamalıdır. Hurilerle ilişkilerin nasıl olacağını sorgulamanın diyagramatik dili zorlamak olacağını ifade eden yazar; Bu durumun Avrupa'da alay konusu olduğunu hatırlatmaktan da kendini alamaz.⁴⁹¹ Ahiret manzaralarına çeşitli yorumlar getirdiğini gördüğümüz Watt'ın Cennet'te Allah'ın görülmesine de itirazı vardır. Ona göre modern insan için Allah'ın görülmesi önemli değildir. Çünkü o kâinatın sabit nesnelere değil bir takım süreçlerden olduğunu düşünür. Allah'ın görülebilmesini de Allah'ın amaçlarının zaman mekân boyutunda görülmesi olarak algılar.⁴⁹² Modern birisi olarak, kendisi de insanların diriltilmesi esnasında şehitlerin Allah'ın yanın da canlı olmasını pek algılayamamıştır.⁴⁹³ Ona göre ölümden sonrası ile alakalı bilgiler, İslâmî, geleneksel işaret edici dilin bağlamında değerlendirilmesi şarttır. Cehennemde olmak, Allah'ı görmekten mahrum olmak bir şeylerin vukuundan haberdar olmamak anlamına gelir.⁴⁹⁴

Yazarın rüyetullah konusunda söyledikleri orijinal tespitler değildir. Zira aynı düşünceler İslam Kelam ekolleri arasında yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Yazarın ifade ettiği görüşler Mutezile tarafından Kur'an'dan delillerle ileri sürülmüş Matürîdi ve Eşari ekolleri bu düşüncenin tutarsız olduğunu ortaya koymak için deliller getirmişlerdir. Mutezile ileri sürdüğü beş esastan tevhit ilkesini zedeleyeceği düşüncesiyle ahirette Allah'ı görmenin imkânsız olduğunu ileri sürmüştür. Allah'ın görüleceğinden bahseden ayetlerin müteşabih ayetler olarak düşünülmesi gerektiği ifade ile **“Yüzler var ki, o gün ışıl ışıl parlar, Rabbine bakar.”**⁴⁹⁵ Ayetinde yüzlerin parlamasını güzel ve parlak yüz olarak, Rabbine bakar ifadesini de Ondan gelecek hayır ve sevabı bekler şeklinde yorumlamışlardır.⁴⁹⁶ Sözün hülasası bu düşünce Müslüman tefekkür dünyasının tanık olduğu ve de sahip olduğu bir yorumdur. Watt'a ait bir yorum değildir.

Yazarın Cennetteki hurilerle ilgili düşünceleri de İslâm ile örtüşmez. Bu dilin basit zihinli insanlara yönelik olduğu ve modern insanın bunu kavramak da zorlandığı sözü ile inananlar küçük görülüyorsa bu ahlaki bir tutum değildir. Eğer bir insan modern ise ilkönce kendi sınırlarını bilmelidir. Daha kendini kavrayamamış insandan modern diye söz edilemez. “Ahiret hayatının mahiyeti ve ahiretteki durumlar, duyular

⁴⁹¹ Watt, *İslam Nedir?*, s. 284.

⁴⁹² Watt, *a.e.*, s. 284.

⁴⁹³ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 181, 184.

⁴⁹⁴ Watt, *İslam Nedir?* s. 284.

⁴⁹⁵ El-Kıyame, 22,23

⁴⁹⁶ Muhammet Ammara: Mutezile ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu, Çev., Vahdettin İnce, Ekin Yay. İstanbul, 1998, s. 81-82.

ötesi ve gayba ait konulardır. Gözlem ve deneye dayanan tabii ilimlerle ve akılla açıklanamaz. Bu konuda tek bilgi kaynağı vahiydir. Kur'an'da ve sahih hadislerde ne bilgi verilmişse onunla yetinilir. Bunun ötesinde akli bir yoruma gidilemez. Çünkü ahiretteki durumlar dünyadakine benzemez. Aralarında isim benzerliğinden başka bir benzerlik yoktur.⁴⁹⁷

Watt'ın Kabir Hayatı ile ilgili değerlendirmelerine de yer vermemiz uygun olacaktır. O, kabir hayatını, daha doğrusu bu devrede olan ceza veya mükâfatın varlığını kabul etmez. Watt, 84/4⁴⁹⁸, 99/2⁴⁹⁹ nolu ayetler ölümün kabirden kalkılacağını bildirdiğine göre bu zamana kadar ölenlerin kabirlerinde olacağı Cennet, Cehennem veya herhangi bir ara halde olmayacakları anlaşılmaktadır der. Ona göre, İslâm akaidi kabir azabı inancını kabul etmektedir. Bu ayetler böyle bir anlayışa uygun olmakla birlikte açıkça bu inançtan bahsedildiği sonucuna varmak mümkün değildir.⁵⁰⁰ Kabir hayatı konusundaki düşüncelerinin de orijinal olmadığını bu problemin Kelam tarihi içerisinde tartışıldığını ifade etmek gerekir.

Watt bu konuda hadisleri bir kenara bırakmaktadır. Ayetler ilgili hadislerle birlikte ele alındığında daha iyi anlaşılacaktır. Bu konuda derin bir araştırma yapan Süleyman Toprak, “Berzah Âlemi” olarak isimlendirilen bu hayatı, “Kabir Süali”, “Kabir Azabı” ve “Kabir Nimeti” olarak üç başlıkta ele almış ayet ve hadislerle, süalin, azabın ve nimetin olduğu bir hayatı açıkça ortaya koymuştur.⁵⁰¹

84/4⁵⁰², 99/2⁵⁰³ nolu ayetler ölünün kabirden kalkacağını bildirmesi kabir hayatının olmadığı anlamına gelmez. Her sabah yatağımızdan kalktığımızı göre yatağa girdikten sonrasını yaşamamış mı kabul edeceğiz? Ölümde bir uyku gibi düşünülebilir. Bu uykuda da, insanı mutlu eden veya sıkıntıya sokan, çeşitli rüyalar görmek dahi mümkündür. Onun için yazarın bu değerlendirmesi isabetli değildir.

Kaldı ki bu konudan söz eden onlarca sahih hadisin yanında ilgili ayetler pek de kapalı değildir **“Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecek)!”**⁵⁰⁴ Bu ayette açıkça kıyametten

⁴⁹⁷ Karaman, *İlmihal: İman ve İbadetler*, c: I, s. 119.

⁴⁹⁸ el-İnşikak, 84/4, **“İçinde bulunanları atıp boşaldığı.”**

⁴⁹⁹ ez-Zizal, 99/2 **“Toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı.”**

⁵⁰⁰ Watt, *İslam Nedir?*, s. 63-64.

⁵⁰¹ Toprak, a.g.e., s. 373-380.

⁵⁰² el-İnşikak, 84/4, **“İçinde bulunanları atıp boşaldığı.”**

⁵⁰³ ez-Zizal, 99/2, **“Toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı.”**

⁵⁰⁴ el-Mümin, 40/46.

önceki bir azaptan söz edilmektedir. Bu da kabir azabıdır. Aynı şekilde “**Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular, ardından da ateşe sokuldular ve o zaman Allah'a karşı yardımcılar da bulamadılar.**”⁵⁰⁵ Ayetinde Nuh Kavminin hemen ölümün ardından azaba sokulduğu ifade edilmiştir. Henüz kıyamet kopmadığına göre bu ne azabıdır? Elbette ki kabir azabıdır. Bu ayetlere ilaveten “**Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Rableri yanında rızklara mazhar olmaktadırlar.**” “**Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar.**”⁵⁰⁶ “**Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.**”⁵⁰⁷ ayetlerine de bakmak gerekir. Burada da dünyadaki güzel davranışları nedeni ile hâlihazırda nimetlerle rızıklandırılan insanlardan söz edilmektedir. Henüz hesap günü gelmemiş ve amellere göre ayırım yapılmamışken bu rızıklandırma açıkça berzah hayatını işaret etmektedir.

Bu konuda Hz. Peygamber de kendisine dilenmek için gelen bir kadına “**Allah seni kabir azabından korusun**” demiş bunu duyan Hz. Aişe annemiz, “**Kabirde azap mı var?**” diye sorunca, Rasulüllah kabir azabından Allah’a sığınan sözler söylemiştir.⁵⁰⁸

Enes. b. Malik'ten rivayet edilen bir hadis şöyledir: “**Kul kabrine konulup arkadaşları geri dönüp gittiğinde –bu sırada arkadaşlarının ayak seslerini dahi duyar- kendisine iki melek gelip otururlar ve “Bu Muhammed denilen adam hakkında sen ne derdin derler. (Mümin) Onun Allah'ın kulu ve resulü olduğuna şahitlik ederim der...**”⁵⁰⁹ Bir kısmını verdiğimiz bu hadisi şerif de kabirde süalin varlığını göstermektedir.

Yazarın, bir türlü kurtulamadığı veya kurtulmak istemediği bize göre yanlış olan ve samimi olmadığının da bir göstergesi olarak kabul ettiğimiz anlayışın, İslâm'ın hükümlerini Arap toplumunun kültürüne ve Yahudi Hıristiyan etkilerine bağlama hastalığının kronik bir halde burada da sürdüğünü görmekteyiz.

⁵⁰⁵ Nuh, 71/25.

⁵⁰⁶ Al-i İmran, 3/169-170.

⁵⁰⁷ el-Bakara, 2/154.

⁵⁰⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., c: I, s. 201.

⁵⁰⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., c: I, s. 236.

İslâm'daki Cennet anlayışı insanın fiziki olarak bulunmadığı Yunan Cennet anlayışının tam tersidir⁵¹⁰ sözüyle İslâm'ın bir nevi bilen zıddını sunmaya çalıştığını ima eden yazara göre İslâm, Mekkelilerin düşünce dünyalarına ve kendi toplumsal meselelerine İbrahimi vizyonu tatbik etmiştir. Mekke'li zengin kibirli tacirlere kibirlerinin yerinde bir şey olmadığını göstermek için Allah inancı, Ferdiyetçi davranış kimsenin akrabalarını ihmal etmemeleri için de bir müeyyide olarak ahiret inancı oluşturulmuştur.⁵¹¹ Ona göre, Cömertlik bedevi Arapların bir ülküsü idi ve zenginlik sadece basit bir emanetçilikti. Kur'an cömertlik davranışı üzerinde ısrar etmekle o eski Arap ülküsünün bir yönünü canlandırmıştır. Böylece Arap ruhunda var olan temeller üzerine cimriliklerin ebedi olarak cezalandırılacağı vurgusunu getirerek yeni bir yaptırım olarak uhrevi ceza ve mükâfat ortaya koymuştur.⁵¹² Watt'a göre, Kur'an'ı Kerim'de geçen "zekkera" kelimesi İngilizce hatırlatma anlamına gelmektedir. Bu da konuşulan kimselerin Allah ve kıyamet günü hakkında bir şeyler bildiğini hatırlatmaktadır.⁵¹³ Cehennemdekilere içmek için sıcak su ve zakkum ağacının verilmesi, hesap, defter, ücret, terazi gibi ticari terimlerin kullanılması Arabistan'a ait bazı özelliklerin ahiret anlayışı içinde mevcut olduğu görülmektedir.⁵¹⁴

Bir kez daha vurgulamak gerekirse Mekke halkının ahiretle alakalı bazı şeyleri bilmesi ve İslâm'ın ahiret anlayışının diğer semavi dinlerle benzerlik göstermesi gayet doğaldır. Çünkü hepsinin kaynağı ilâhî vahiydir. Şayet Kur'an'dan önceki ilâhî kitaplar tahrife uğramasalardı benzerlikler daha büyük çapta olacaktı."⁵¹⁵ Araplara ait bazı ticari terimlerin kullanılarak ahiret menzillerinin anlatılması da gayet bilimsel bir anlatımdır. Eğitimde örneklerin bilinenden verilmesi ilkesi güzel bir şekilde kullanılmıştır.

Watt'a göre, Kur'an'ı Kerim, mevcut şartlar muvacehesinde şekillenen bir "Ahiret Doktrini" ortaya koymuştur. İlk dönem Mekke'de ticaretle uğraşma bireysel bir tutumun gelişmesine neden oldu. Sosyal ihtiyaç içerisinde kıvranan insanlara sırt dönülmüş ve Mekke'deki eski göçebe töresi ihmal edilmişti. Bunu yeniden canlandırmak için bir müeyyide olarak ahiret inancı etkili olabilirdi.⁵¹⁶ Bu sebepten ahiretten bahseden ayetler Allah'a ibadet ve peygamberleri ile bildirdiklerine imana

⁵¹⁰ Watt, *İslam Nedir?*, s. 295.

⁵¹¹ Watt, *a.e.*, s. 20.

⁵¹² Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 83.

⁵¹³ Watt, *a.e.*, s. 79.

⁵¹⁴ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 184.

⁵¹⁵ Bekir Topaloğlu; *Ahiret*, Md, TDVİA., İstanbul 1989, c: I, s. 546.

⁵¹⁶ Watt, *İslam Nedir?*, s. 68-69.

çağrıdan bahsediyor, Cehennem ateşinin toplayıp yığanlara, (70/18,⁵¹⁷) fakirleri beslemeye yanaşmayanlara (69/34⁵¹⁸), yetimlere kötü davrananlara, mirası gasp edenlere ve cimri olanlara,⁵¹⁹ ulaşacağı ifade ediliyordu. Bu durum Mekke'nin ahlaki yapısından kaynaklanmıştı. Daha sonra Hz. Muhammed'in hemşerileri ile arası bozuldu. Toplumun büyük bir kesimi tarafından reddedildi. Bu reddetme karşısında ahiret stratejisi yardımlaşmaya sırt dönenlerden, Hz. Peygamberi terk edenlere, ona cephe alanlara yönlendirildi. Böyle davranarak Hz. Muhammed'e inanmayanların, (21//77⁵²⁰); (91/14–15⁵²¹); (26/154–155⁵²²); (7/38–36⁵²³) nolu ayetlerde ifade edildiği gibi ebedi olarak Cehennem azabına uğrayacağı belirtildi. Üçüncü aşamada toplumsal muhalefet iyice artmıştı. Eski dinin yeniden canlanması, putların tekrar rağbet bulması kuvvetli bir ihtimal olarak kendini gösteriyordu. O halde tedbir alınmalıydı. Bu gidişi önlemek için müşrikleri Cehenneme mahkûm eden ahiret müeyyidesi devreye sokuldu. Aslında Hz. Muhammed Mekke'de olduğu süre içinde eski dinlerle bir problem yaşamamıştı. Onlarla müttefiklik dahi ima edilmişti. Ama toplumsal muhalefetin gereği olarak⁵²⁴ şimdi böyle yapılması icap ediyordu. Ebedi olarak Cehenneme götüren tek günahın şirke düşmek olduğu vurgulandı. Çünkü şirke düşen İslâm toplumundan ayrılıyordu. Cennete gidebilmek için İslâm toplumunun bir üyesi olarak kalınması gerekirdi.⁵²⁵

⁵¹⁷ el-Mearic, 70/18, “(Servet) toplayıp yığan kimseyi!”

⁵¹⁸ el-Hakka, 69/34, “Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi.”

⁵¹⁹ Watt, *İslam Nedir?*, s. 68–69.

⁵²⁰ el-Enbiya, 21/77, “Onu, ayetlerimizi inkâr eden kavimden koruduk. Gerçekten onlar, fena bir kavim idi; bu yüzden topunu birden (suya) gömdük.”

⁵²¹ eş-Şems, 91/14–15, “Ama onlar, onu yalanladılar ve deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri günahları sebebiyle onlara büyük bir felâket gönderdi de hepsini helâk etti.” “(Allah, bu şekilde azap etmenin) akıbetinden korkacak değil ya!”

⁵²² eş-Şuara, 26/154–155, “Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mucize getir.” “Salih: İşte (mucize) bu dişi devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir, dedi.”

⁵²³ el-Araf, 7/36–38, “Ayetlerimizi yalanlayanlar ve büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.” “Allah'a iftira eden ya da O'nun ayetlerini yalanlayanlar daha zalim kimdir! Onların kitaptaki nasıpları kendilerine erişecektir. Sonunda elçilerimiz (melekler) gelip canlarını alırken "Allah'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz tanrılar nerede?" derler. (Onlar da) "Bizden sıvışıp gittiler" derler. Ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ederler.” “Allah buyuracak ki: "Sizden önce geçmiş cin ve insan toplulukları arasında siz de ateşe girin!" Her ümmet girdikçe yoldaşlarına lânet edecekler. Hepsi birbiri ardından orada (Cehennemde) toplanınca, sonrakiler öncekiler için, "Ey Rabbimiz! Biz işte bunlar saptırdık! Onun için onlara ateşten bir kat daha fazla azap ver!" diyecekler. Allah da: Zaten herkes için bir kat daha fazla azap vardır, fakat siz bilmezsiniz, diyecektir.”

⁵²⁴ Watt, *İslam Nedir?*, s. 71.

⁵²⁵ Watt, a.e., s. 296.

Ahret inancı Watt'ın iddia ettiği gibi şartlara göre gelişip olgunlaşan bir inanç değildir. Bir eğitimcinin planında olan konuları peyderpey öğrencilerine anlattığı gibi Hz. Peygamber örnek bir eğitimci olarak, İslâm dininin tedricilik ilkesi gereği, Allah'tan aldığı direktifler doğrultusunda Ahret inancını sindire sindire muhataplarına anlatmıştır. Sonra bu ayetlerde ileri sürülen hususlar sosyal içerikli hususlardır. İslâm'ın en temel hedefi sosyal mutluluğu bu mutluluk içerisinde ferdi saadeti sağlamaktır. Cemiyeti olumsuz etkileyecek tutum ve davranışların ahiretteki olumsuz akıbetine vurgu yapılmıştır. Öyle bizim takımdan olursan ebedi kutulaşa ereceksin, bizi terk edersen Cehennem azabından kurtulamayacaksın gibi bir durum asla söz konusu olamaz. Toplumsal hususlarla birlikte vurgu yapılan diğer bir mesele, hatta en temel mesele Allah'a inanmak ulûhiyet ve ubudiyette ona ortak koşmamaktır. Gönderdiği mesajları kabul etmektir. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar bu inanca sahip olan her insan amellerine göre bir müddet azap çektikten ya da hiç Cehenneme uğramadan mutlaka Cennete gidecek ve ebedi huzura kavuşacaktır. Aksi davranışlar ise şirk veya küfürdür. Onları bekleyen akıbet de ebedi hüsrandır.

2.6. İslâm'ın Kader İnancına Bakışı ve Bazı Değerlendirmeler

İslâm'ın iman esaslarından “Kader İnancı”, Watt tarafından müstakil bir eser olarak kaleme alınmıştır. “İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader” ismiyle Türkçeye çevrilen bu eser, aynı zamanda Watt'ın doktora tezidir. Bunun dışında diğer eserlerinin satır aralarında da bu konuyla ilgili değerlendirmeler göze çarpmaktadır.

“İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader” kitabını takdim eden Arif Aytekin, “İslâm dinine ait çok özel bir konuyu tetkik etme başarısı göstermiştir, bazı eksiklikleriyle birlikte bir Hristiyan olarak elinden geldiğince tarafsız görünmeye çalışmıştır.”⁵²⁶ sözleriyle Watt'a yönelik olumlu değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmenin ikinci bölümüne katılıyoruz. Zira tarafsız olmadığı halde tarafsız görünmeye çalıştığını kabul etmek gerekir.

Fakat kader konusunu başarı ile ele aldığı fikrine katılmamız mümkün değildir. Bir defa Kader konusunu başarılı bir şekilde sunamamıştır. Bu kitabı okuyan birisinin kader konusunda ulaştığı kanaat, Kur'an ve Sünnetin ortaya koyduğu ile uyuşan bir

⁵²⁶ Watt, *İslam'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, s. 3-4.

kanaat değildir. “Yazar, okuyucuyu İslâm’ın kader anlayışından uzaklaştırmayı başarmıştır” dersek daha doğru olur.

Söz konusu kitap okunduğunda okuyucunun zihninde İslâm’ın kader anlayışı ile ilgili berrak bir kanaat hâsıl olması mümkün değildir. Zira kitap, Kelama ait bir konu olan Kader konusunu inceleyen bir çalışma olmaktan ziyade, bir çeşit mezhepler tarihi çalışmasını andırmaktadır. Yazarın, bu eserden 25 yıl sonra kaleme aldığı “İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri” adlı kitabı, bu eserin genişletilmiş şeklidir. Bu kitap da zaten mezhepler tarihi üzerine yazılmıştır.

“Hür İrade ve Kader” kitabının ilk bölümlerinde, “Allah’ın hâkimiyeti” ve “İnsanın hâkimiyeti” konuları üzerine yapılan değerlendirmeleri bir kenara koyarsak, kitabın geri kalan bölümü tam bir mezhepler tarihidir. Hatta bir nevi tabakat kitaplarını da andırmaktadır. Zira isim isim şahıslar ele alınmış ve düşünceleri aktarılmıştır. Kitabın içinde yer alan başlıklar haklılığımızı teyit etmektedir.

Meselâ:

...

1. Havarîç
 - a) Meymun ve Şuayp
 - b) Harici Düşüncesinin Gelişmesi
 - c) Havaricin Diğer Fırkaları
 - d) Tarihler
2. Gaylan ve Mürchie
3. Kaderiye
 - a) Kaderiye İsminin Kullanımı
 - b) Mabed el- Cüheni
 - c) Hasan el-Basri

IV. MUTEZİLE

1. Tarihi Konumları
2. Mutezilenin Rasyonalizmi
3. Ebul- Huzeyl ve Yakın Talebeleri
4. Bişr b. El-Mutemir
5. Son Bağdat Ekolü
 - a) Cafer b. Harb

b) El-İskafî

c) El-Kabî

6.Son Basra Ekolü

a)Abbad...⁵²⁷

Fihriste, bu şekilde devam edip gitmektedir. Başlıklar bu konulara yabancı olmayan birisine gösterilse ve “Bu kitap sizce neden bahsediyor?” denilse, bu kimse “İslâm’ın kader doktrininden bahsediyor” demeyecek. “Mezhepler tarihi kitabıdır.” diyecektir.

Kader konusundan bahseden bir kitap da “*Kader*” kavramının tahlilini bir kenara bırakalım bir cümlelik bir tarif dahi yapılmamıştır. Kaderle birlikte ele alınması gereken “*Kaza*” kavramından ise hiç söz edilmemiştir. Özellikle Allah’ın İlim sıfatına bu konuda geniş yer verilmesi ve konunun bu bağlamda ele alınması elzem iken, bu hususa dahi hiç temas edilmemiştir. Kader noktasında en makul görüşü ortaya koyan Matüridi ekolünü eserde bulmak mümkün değildir.

Oysa İslâm’da Kader konusunu başarılı bir şekilde sunan bir müellif, ilk önce konuyla ilgili kavramların tahlilini yapar. Sonra konuyla ilgili görüşleri sınıflandırır. Farklı görüşler olmasının nedenlerini açıklar. İslâm toplumuna yansımalarına ve etkilerine bakar. Görüş sahiplerinin delillerini irdeler. Genel kabul görmüş düşüncüyü takdim eder. Son olarak da kendi görüşünü ortaya koyarak konuyu hitama erdirir. Kitabı okuyan da muşahhas bir kanaate ulaşmanın mutluluğunu yaşar. Saydığımız bu niteliklerden tamamen uzak, sanki bir kavga ortamını nakleder tarzda kaleme alınmış bu kitap için en azından verilen başlığa uygunluk bağlamında başarılı demek doğru olmasa gerektir.

Bu durum kitaba konu olan isme dikkatlice bakılırsa hemencecik anlaşılacaktır. Kitabın içeriğine bakılınca “İslâm’ın İlk dönemlerinde Hür İrade ve Kader” başlığı uygun görünmemektedir. Başlıktan anlaşılan mana İslâm’ın kader anlayışına zıttır. Kader kavramı, insan için düşünüldüğünde hür iradeyi içerisinde barındırırken, niçin “İslâm’ın İlk dönemlerinde Kader Anlayışı” denmemiş de “Hür İrade ve Kader” denmiştir. Bu, çok ustalıkla bir yanıltmadır. İlerleyen sayfalarda yazarın, “Bu çalışmanın başlığı bile İngiliz okuyucusuna müzakerelerin yapıldığı alanı anlatmak için hayli

⁵²⁷ Watt, *İslam’ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, s. 5-6.

tatminkârdır.”⁵²⁸ sözü de başlık seçiminin gayet bilinçli bir şekilde olduğunu göstermektedir.

Yazarın eserini okuyan birisi, bunun bir hata olmadığını, kasıtlı olarak yapılmış bir saptırma olduğunu düşünmekten kendini alamaz. Zira yazar, farkına vardırımadan İslâm’a ters yargılarda bulunmayı, okuyucu yanıltmayı ustalıkla başarabilen bir üsluba sahiptir. Bu yanılgıya mütercimim de düştüğünü görmekteyiz. Kitabın takdim yazısında “İslâm inanç esasları hür irade ve kader konusunda başarılı bir dengeye oturtmuştur”⁵²⁹ cümlesinde tıpkı müellifin yaptığı gibi hür irade kaderden soyutlanmış bir tarzda ifade edilmiştir.

Kanaatimizce bu büyük bir yanıştır. Bu isimde bir çalışmanın doktora tezi olarak onaylanması Avrupa Üniversitelerinde İslâm dini üzerine yapılan araştırmaların ne denli ciddiyetten uzak bir anlayışla yapıldığı hakkında da bize iyi bir kanıt sunmaktadır.

İslâm’ın inanç esasları arasında kadere inanmak vardır. Bu kavram, içerisinde insan hürriyetini de barındıran bir kavramdır. Eğer hür irade kaderden farklı olarak değerlendirilirse, bu defa İslâm inançları arasında yer alan kader inancı, insanı robot olarak kabul eden bir inanca dönüşecektir. Müslüman olmayan birisi, İslâm’ın bir inanç ilkesi olan kadere, hürriyetten soyutlanmış bir şekilde anlayacak, kadere inanmayı, mümin olmanın şartı olarak gören bir dine, daha ilk baştan “Bu nasıl bir din?”, “insana özgürlük tanımamayı imanın esası kabul eden bir din gerçek olabilir mi?” bakışı ile bakacak, hatta bakmaya değer olarak dahi görmeyecektir. Müslüman olmayan okuyucuyu böyle bir mecrağa yönlendirmeyi gerçekleştirmek Hıristiyan bir yazar için çok büyük başarıdır.

Kader konusunda İslâm düşünce ekolleri arasında üç ayrı temayül mevcuttur. Cebir, tam hürriyet ve ilgili metinleri bir arada değerlendirerek, Allah iradesi ile insan iradesi arasında Kur’an’ın ortaya koyduğu dengeyi yakalamayı başaran görüş. Bu temayüllerin ortaya çıkmasında başta siyasi tartışmalar olmak üzere insanın yapısından, kültür farklılığından kaynaklanan çeşitli nedenler vardır. Kur’an’a göre, insan ne her istediğini yapabilen tam bağımsız, ne de hiçbir şey yapma gücünde olmayan her şeyi ile mecbur bir varlıktır.⁵³⁰

⁵²⁸ Watt, *İslam’ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, s. 3

⁵²⁹ Watt, *a.e.*, s. 3.

⁵³⁰ Mevlüt Özler; *İslam Düşüncesinde İnsan Hürriyeti*, Nün Yay., İstanbul, 1997, s. 64.

Yazar, eserinde bu durumu ortaya koyamamıştır veya koymamıştır. Bu akımlardan özellikle, cebir anlayışını ön plana çıkarmıştır. İnsana sorumluluk yükleyen, tercih edebilme özgürlüğünün varlığına işaret eden, değerlendirmeleri ya görmezlikten gelmiş ya da üstü kapalı geçmiştir. Bazen de bu değerlendirmeler, tam bir kargaşa şeklinde sunulan, mezhep tartışmaları arasında kaybolup gitsin diye, küçük cümlelerle hemencecik geçilivermiştir. Dikkatler, başka tarafa çekilmeye çalışılmıştır.

Örneğin, Mutezileden söz ederken, fikirlerini ve bu fikirlerinin Ku’ran’daki temellerini anlatmayı bir kenara bırakarak, “Şu isimler Mutezilenin kurucusudur”, “Şunlar değildir.”, “Mutezile münakaşaları 800 den önce başlamıştır.”, “Mutezilîler, arasında bazı doktrin ayrılıkları vardır.”⁵³¹ gibi, tali konularla Mutezile başlığının altını doldurarak asıl meseleye temas etmemiş teğet geçmeyi tercih etmiştir. Mutezilenin düşüncelerini de tamamen farklı mecralara çekmiştir. Örneğin “el-menziletü beyn’el-menzileteyn” düşüncesini Şiilerle Sünnilerin arasını uzlaştırma olarak yorumlamıştır.

Bunun gerçekte alakası yoktur zira Şiilik düşüncesi, Mutezile akımından çok sonra teşekkül etmiş bir akımdır. Bununla birlikte bütün ekoller kendilerini ehl-i sünnet olarak adlandırdıklarına göre Mutezile neden bir başka fikir gurubunu Sünni olarak değerlendirip Şii düşüncesiyle uzlaştırma yolunu seçsin? “El-menziletü beyn’el-menzileteyn” esasının asıl açıklaması şudur: Bir tarafta amelleri önemsemeyen, “büyük günah işleyen yinede mümindir” diye ortaya çıkan Mürcie ve diğer tarafta amelleri imanın bir parçası olarak ortaya atan ve “büyük günah işleyen Cennete giremeyeceğini” iddia eden Harici akımı. Belki Mutezile, bu iki akım arasında bir orta yol oluşturmak için bu esası benimsemiş olabilir. Toplumda, Cebriyenin insanı rüzgârın önünde kuru bir yaprağa benzeten anlayışının ardından ciddi bir yozlaşmanın olduğunu fark eden Mutezile, hariciler gibi, günah işlerse Cehheneme gidecektir dese insanlar tamamen İslâm’dan kopacak, Mürcie gibi amelleri önemsiz saysa, yozlaşma devam edecek. Onun için Mutezile; “kişi eğer günaha devam ederse, İslâm’dan uzaklaşır fakat küfre düşmez.” “Bu durumdan vazgeçer günahı terk ederse İslâm’a geri dönebilir.” şeklinde yorumlanabilecek politik bir söylem olarak “El-menziletü beyn’el-menzileteyn” esassını benimsemiştir.

İslâmî olarak birçok noktadan eleştirilecek olsa da Avrupalı bakış açısıyla makul karşılanabilecek olan, İslâm düşünce ekolleri arasında önemli bir yere sahip,

⁵³¹ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 62.

irade ve kader noktasında insanı tam bağımsız, alabildiğine özgür olarak tarif eden, bu hareketi, tam olarak ortaya koymak bir kenara karalama yolunu seçmiştir. Ona göre Mutezile, tamamen siyasi bir akımdır. “İsviçreli araştırmacı H.S. Nyberg’in “Emevî devri sonunda vasıl ve taraftarları bilfiil Abbasilerin hâkimiyeti için çalışıyorlardı. Ve gerçekten Vasıl’ın teolojisi ve Mutezile’nin esası Abbasilerin resmi teolojisi idi” iddiası için, “Bu söz doğrudur.”⁵³² “Onlar sadece belirli bir doktrini temsil eden beş dogmatik prensibi savunan Müslümanlar idiler. Hür düşünürler değillerdi. Eğer bazı noktalarda müsamahakâr olup görüşlerinde hür düşünceli kimseler olsalardı; dokuzuncu asır başlarındaki acı Mihne olaylarına amil olmaz ondan uzak kalırlardı. Onlar zamanlarının siyasi olaylarına da karıştırılmışlardı. Onların davranışlarının ne olduğu da henüz bilinmemektedir.”⁵³³ Daha sonra halk tarafından takip edeni olmayarak sadece akademik bir teoloji okulu olarak devam etmiştir.⁵³⁴

Hâlbuki Mutezile’nin; “Kur’an’a göre insan özgürdür.” “Kendi eylemini kendisi oluşturur.” anlayışı başka bir şeydir. Bu anlayışı kabul etmeyenlere yönelik uygulamaları başka bir şeydir. Kur’an’ın insana sorumluluk verdiğini gösteren bu yorumları görmezden gelinmiştir. Yazar açıkça, yanlış olan Mihne olayları ile Mutezilenin Avrupalılarca beğenilmesi mümkün olan kader anlayışının üstünü örtmüştür. Cebir düşüncesini ön plana çıkarma çabasının birinci delili budur.

Öte yandan hadisleri pek kale almazken, örneğin kabir hayatının arlığına işaret eden hadisleri, Kur’an’ın yazıldığına vurgu yapan hadisleri görmezden gelirken, Hz. Peygamberin hayatta iken ve hatta daha sonrada hadislerin yazılması olayını kabul etmeye yaklaşmazken kader inancını, göçebe Arapların dehr anlayışının devamı ve insana özgürlük tanımayan bir inanç olduğunu hissettirmek için cebir ifade eden hadislere yer vermiştir.⁵³⁵ Amacına hizmet edince hadisleri kullanmaktan geri durmamıştır. Ona göre hadisler fatalizmi (kadercilik) teşvik etmektedir. İslâm öncesi fikriyatın İslâm’a sonradan adapte olmuş halidir.⁵³⁶ Ona göre, Wensinck’in “hadisler içinde iradei cüziyenin müdafaa olduğu hiçbir hadis yoktur.” Şeklindeki iddiası da esasen doğrudur.⁵³⁷ Birçok konuda, örneğin kabir hayatı konusunda kabri hayatının

⁵³² Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 63.

⁵³³ Watt, *a.e.*, s. 61.

⁵³⁴ Watt, *a.e.*, s. 69.

⁵³⁵ Watt, *İslam’ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, s. 35.

⁵³⁶ Watt, *a.e.*, s. 37.

⁵³⁷ Watt, *a.e.*, s. 39.

varlığını ortaya koyan hadislere nazar etmeyen Müellif, iş kader konusuna gelince -ne hikmetse- hadislerden vazgeçememiştir.⁵³⁸ Arzuladığı amaca hizmet ediyorsa hadisleri kullanmaktan geri durmamıştır.

Böyle davranmanın, sıradan okuyucuların, İslâm'ın aleyhine bir bakış geliştirmesini sağlayacağını farkındadır. Bu sebepten ötürü ilk bakışta insanları, İslâm'ın cebir ifade ettiği zehabına kaptıracak hadislere yer vermiş olabilir.⁵³⁹

Bu hadislere yer vermesi ve Hz. Peygamberin bütün sözlerini insanı mahkûm olarak ele alan, insana hürriyet ve sorumluluk tanımayan sözler olarak lanse etmeye çalışması⁵⁴⁰, insan sorumluluğunu vurgulayan açıklamalarının hiç yokmuş gibi görülmesi de cebir düşüncesini ön plana çıkarma çabasından kaynaklanmaktadır.⁵⁴¹

“Hz. Peygamber buyurmuş ki gerçekten bir kimse uzun zaman Cennetliklerin amelini işler sonra ameli Cehennemliklerin ameliyle hitam edilir. Bir kimse de uzun zaman Cehennemliklerin amelini işler sonra ameli Cennetliklerin ameliyle hitam edilir. Ameller ancak sonuncusuna göre hükme bağlanır”.⁵⁴²

Bu hadisler Allah'ın ezeli ilmi kapsamında ele alınması gereken hadislerdir. Allah İlim sahibidir. Geçmiş geleceği bilir. Hür irade ile yarattığı insanın gelecekte tercihini ne yönde yapacağını görmektedir. Bu hadislerde ifade edilen de budur. Allah kullarının rızkının ecelinin nasıl olacağını bilmez mi? Elbette bilir. Allah bildiği için

⁵³⁸ Watt, a.e., s. 29.

⁵³⁹ Watt *İslam'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, 27-29.

⁵⁴⁰ *“Allah semavatı ve arzı yaratmadan 50.000 yıl önce mahlûkatın mekadirini yazmıştır” “Ben Allah resulünün şöyle dediğini duydum Allah'ın en evvel yarattığı şey kalemdi. Ona yaz dedi. Kalem ey rabbim ne yazacağım diye sordu. Allah kıyamete kadar olacak şeylerin Kaderlerini yaz diye cevap verdi. Oğlum Allah peygamberinin şöyle dediğini duydum Bu itikattan ayrı olarak ölen kimse benden değildir”.*

⁵⁴¹ *“Nutfeye rahimde kırk iki gün kaldıktan sonra Allah bu cenine şekil veren onun kulağına gözüne derisine etine ve kemiklerine şekil veren bir melek gönderir. Bunlar yaratılırken melek ey rabbim bu erkek mi yoksa dişi mi olacak diye sorar Allah dilediğine hükmeder ve melekte bunu yazar Melek ey rabbim eceli ne olacak diye sorar. Rab dilediğini söyler ve melek bunu Yazar. Sonra melek sahife elinde olduğu halde çıkar emrolunduğu şey üzerine hiçbir ziyade ve eksiklik yapmaz”.*

Allah yolunda Uhut dağından daha büyük miktarda tasadduk etsen de başına gelecek olan şeyin seni bulacağına ve sana isabet etmeyecek olan şeyin de seni bulmayacağına bir Kader, olarak inanmayı ve böyle bilmedikçe Allah bu tasadduku senden kabul etmeyecektir.

“Şüphesiz ki sizden birinin teşekkülü annesinin karnında kırk günde toplanır. Sonra orada o kadar bir müddet pıhtı olur. Sonra o kadar müddette orada bir parça et haline gelir. Sonra melek gönderilir. Ve meleğe dört kelime emrolunur. Rızkını, ecelini, şaki yahut sait olacağını yazması”

“Hz. Peygamber filan kimsenin Cehennem ehlinde olduğunu söyledi. Ashabından bazıları buna inanamadılar. Çünkü o adam harbin en curcunalı yerinde savaşıyor her tarafı yaralar içindeydi. Fakat bu kişi nihayet acıya artık dayanamayıp mızrağını alır ve kendisini öldürür. Hz. Peygamber herkes ancak mümin olarak Cennete girer demiştir

⁵⁴² ez-Zebîdî, Zeynü'd-Din, Ahmed b. Abdi'l-Latif ; *Sahihi Buhari, Muhtasarı; Tecridi Sarih*, çev., Kamil Miras, c: 12, TDV., Yay. Ankara, 1975, s. 223-228.

insanlar öyle olmamıştır. İnsanlar öyle olacağı için Allah'ta bunu ezeli ilmi ile bilip takdir etmiştir. Allahın takdiri insanların tercihlerine göredir. Bu sebeple bu hadislerden insanın tutsak olduğunu çıkarmak doğru değildir.

Bu hadislerin Kur'an'ı Kerim'le çeliştiğini⁵⁴³ de söylemiştir. Bu çelişkiyi ispat etmek için olsa gerek insana sorumluluk yükleyen ayetlerden örnekler vermek zorunda kalmıştır. Bu söz, arkadan dolanarak Kur'an ayetlerinin çeliştiğini söylemek anlamına da gelir. Çünkü Kur'an'la çeliştiğini ifade ettiği bu hadislerle aynı manayı ihtiva eden ayetler bulunmaktadır. Yazar bu ayetlerinde farkındadır. Aynı eserin bir başka sayfasında Allah'ın hakimiyetine örnek olarak verdiği 42/49-50; 76/29-30; 10/99-100; 81/27; 76/29-30; 74/54-56 nolu ayetler⁵⁴⁴ bu manadadır. Kur'an'la çeliştiğini söylediği hadisler daha sonraki sayfalarda yer almaktadır.

Hadisler ve ayetler bütünlük içinde ele alınmalıdır. Kur'an'da nazari olsa da bir çelişki olamaz. Çünkü Kur'an Allah'ın Kelamıdır.⁵⁴⁵ Çelişkinin olmayacağı bizzat Kur'an tarafından da vurgulanmıştır.⁵⁴⁶ Bu ayetlerde de bir çelişki yoktur. "İnsanın fiillerinde mecbur olduğunu ifade eden ayetler; Allah'ın mutlak irade ve kudretini gösterirken; insana irade ve hürriyet tanıyan ayetler ise; Allah'ın üstün kudreti yanında ve onun sınırları dâhilinde, insanın da irade ve kudretinin bulunduğunu işaret etmektedir."⁵⁴⁷

Hadislere de aynı zaviyeden bakılmalıdır. Hz. Peygamberin bütün hadisleri kişinin ahiretteki durumunun dünyada yaptıklarına göre sonuçlanacağını ortaya koymaktadır. Sadece Allah'ın mutlak idare ve kudretine vurgu yapan hadisleri alarak, Hz. Peygamberi Arapların dehr anlayışını sürdürmekle itham etmek hakikat payı olmayan ve de bilimsellikten uzak bir yaklaşımdır. Hz. Peygamberin hayatı bütün berraklığı ile ortadadır. İnsanın önceden belirleneni yapmaya mecbur olduğunu söylemiş olsa idi ilk önce kendisi aktif bir yaşamdan uzaklaşır pasif olarak hayatını sürdürürdü.

Yazara göre, "Müslümanlar Allah'ın tüm olaylar üstündeki mutlak kontrolüne çok önem veriyorlar. Onun iradesi ile uyum içinde olmayan hiçbir kötülük insanın

⁵⁴³ Watt, *İslam'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, s. 30-42

⁵⁴⁴ Watt, *a.e.*, s. 23.

⁵⁴⁵ Özler, *İslam Düşüncesinde İnsan Hürriyeti*, s. 63.

⁵⁴⁶ en-Nisa, 4/82 "**Hâla Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.**"

⁵⁴⁷ Özler, *İslam Düşüncesinde İnsan Hürriyeti*, s. 63.

başına gelmez.” diye düşünüyorlar. Geleceğe yönelik olarak Müslümanların dilinden düşürmediği bir dua olan “İnşallah” ifadesi de bunu göstermektedir.⁵⁴⁸ Müslümanlar için dünyada olan her şey Allah’ın iradesine bağlıdır. Tanrı istemediği sürece ne bir kötülük gelir insanın başına ne de bir iyilik⁵⁴⁹ İnsanın iradesi tamamıyla Allah’ın iradesi altındadır. Öyle ki Allah dilemedikçe insan hiçbir şey yapamaz. 27/57⁵⁵⁰ ayetinde olduğu gibi bazı şeyleri Allah’ın önceden takdir ve tayin ettiği anlaşılmaktadır. Allah insanların işiymiş gibi görünen fiillerin gerçek failidir. Örneğin Bedir (8/17)⁵⁵¹ zaferinin faili Allah olduğu belirtilmektedir. Hz. Muhammed’in son yıllarında Müslümanlar, bir talihsizlikle karşılaştıklarında şikâyetle bulundular Hz. Muhammed de onlara **“Her şey Allah’ındır mealindeki”** 9/51,⁵⁵² 57/22⁵⁵³ ayetlerine vurgu yaparak, “Bizim için Allah’ın yazdıkları hariç başımıza hiçbir şey gelmez dedi.” diyor. Allah’ın ezici hâkimiyetinin alt başlıkları 24/21⁵⁵⁴, 2/7⁵⁵⁵ de olduğu gibi hidayet delalet hızlan mühür vurma gibi kelimelerle ifade edilir.⁵⁵⁶ Watt devamla derki; Bununla birlikte Kur’an öğretisi insan sorumluluğunu da vurgular. İnsanın hidayet ve sapıtmasının ilgili kişinin makbul sayılmayan amel veya tavırlarının bir sonucu olduğunu vurgulayan pasajlar da vardır. (16/104)⁵⁵⁷ (20/82)⁵⁵⁸ (3/86)⁵⁵⁹ Sonuç olarak Kur’an Allah’ın kudreti ile insanın sorumluluğunun birbirini tamamladığı gerçeğine zihni açıdan bunları uzlaştırmaksızın

⁵⁴⁸ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 89.

⁵⁴⁹ Watt, *a.e.*, s. 89.

⁵⁵⁰ en-Neml, 27/57, **“Bunun üzerine onu ve ailesini kurtardık. Yalnız karısı müstesna; onun geride (azaba uğrayanların içinde) kalmasını takdir ettik.”**

⁵⁵¹ el-Enfal, 8/17, **“Savaşta onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu). Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”**

⁵⁵² et-Tevbe, 9/57, **“De ki: Allah’ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim mevlâmızdır. Onun için müminler yalnız Allah’a dayanıp güvensinler.”**

⁵⁵³ el-Hadid, 57/22, **“Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”**

⁵⁵⁴ en-Nur, 24/21, **“Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah’ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir.”**

⁵⁵⁵ el-Bakara, 2/7, **“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.”**

⁵⁵⁶ Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 173.

⁵⁵⁷ en-Nahl, 16/104, **“Allah’ın âyetlerine inanmayanlar yok mu, kuşkusuz Allah onları doğru yola iletmez ve onlar için elem verici bir azap vardır.”**

⁵⁵⁸ et-Taha, 20/82, **“Şu da muhakkak ki ben, tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra (böylece) doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.”**

⁵⁵⁹ Al-i İmran, 3/86, **“İman etmelerinden, Resûl’ün hak olduğuna şahadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”**

sımsıkı sarılır.⁵⁶⁰ 24/49⁵⁶¹; 10/99-100⁵⁶², 76/30⁵⁶³, 74/54-56⁵⁶⁴ nolu ayetlerde ilâhî hakimiyet vurgulanmaktadır.⁵⁶⁵

Zaman zaman ilâhî hâkimiyete ait manzara 27/5⁵⁶⁶, 6/125⁵⁶⁷; (61/5)⁵⁶⁸, 16/93⁵⁶⁹; 4/83⁵⁷⁰, 18/17⁵⁷¹, 24/21⁵⁷² ayetlerinde olduğu gibi nihai bir şekilde verilir ve insan sorumluluğu tamamen yok olmuş gibi görünür.⁵⁷³

Watt, İnsan sorumluluğunu ifade eden ayetlere yer vermiştir. Fakat insan sorumluluğuna olması gereken kadar vurgu yapmamıştır. “Zihni açıdan bunları uzlaştıramamış” kaydını koyarak “İnsan sorumluluğu yok olmuş gibi görünür,” “Ortaya çıkan gerçek şudur, insan hayatı kontrol altında ve bağımlıdır.”⁵⁷⁴ diyerek verdiğini diğer eliyle geri almıştır. Cebir düşüncesini ön plana çıkarma çabasının dördüncü delili de budur.

⁵⁶⁰ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 173.

⁵⁶¹ en-Nur, 24/49, “*Ama, eğer (Allah ve Resûlünün hükmettiği) hak kendi lehlerine ise, ona boyun eğip gelirler.*”

⁵⁶² Yunus, 10/99–100, “*Resulüm!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın? Allah'ın izni olmadan hiç kimse inanmaz. O, akıllarını kullanmayanları murdar (inkârcı) kılar.*”

⁵⁶³ el-İnsan, 76/30, “*Sizler ancak Rabbinizin dilemesi (izin vermesi) sayesinde (bir şeyi) dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.*”

⁵⁶⁴ el-Müddessir, 74/54–56, “*Asla (düşündükleri gibi değil)! Bilsinler ki bu, gerçekten bir ikazdır!*” “*Dileyen ondan (düşünüp) öğüt alır.*” “*Bununla beraber, Allah dilemeksizin onlar öğüt alamazlar. Sakınılmaya lâyık olan da o'dur, mağfiret sahibi de O'dur.*”

⁵⁶⁵ Watt, *İslam'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, s. 21-22.

⁵⁶⁶ en-Neml, 27/57, “*Bunun üzerine onu ve ailesini kurtardık. Yalnız karısı müstesna; onun geride (azaba uğrayanların içinde) kalmasını takdir ettik.*”

⁵⁶⁷ el-Enam, 6/125, “*Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır. Allah inanmayanların üstüne işte böyle murdarlık verir.*”

⁵⁶⁸ es-saf, 61/5, “*Bir zaman Musa kavmine: Ey kavimim! Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz? demişti. Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmıştı. Allah, fâsiklar topluluğunu doğru yolailetmez.*”

⁵⁶⁹ en-Nahl, 16/93, “*Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet kılardı; fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız.*”

⁵⁷⁰ en-Nisa, 4/83, “*Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar; halbuki onu, Resûl'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allah'ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz.*”

⁵⁷¹ el-Kehf, 18/17, “*Resûlüm! Orada bulunsaydın güneşi görürdün: Doğduğu zaman mağaralarının sağına meyleder; batarken de sol taraftan onlara isabet etmeden geçerdi. (Böylece) onlar (güneş ışığından rahatsız olmaksızın) mağaranın bir köşesinde (uyurlardı). İşte bu, Allah'ın ayetlerindedir. Allah kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın.*”

⁵⁷² en-Nur, 24/21, “*Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir.*”

⁵⁷³ Watt, *İslam'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, s. 21-22.

⁵⁷⁴ Watt, *a.e.*, s. 29.

Aslında bu ayetlerde zihni açıdan uzlaşmaz bir durum yoktur. Problem ayetlerde değil bizzat Watt'ın kendi zihnindedir. İnsan, Allah'ın mutlak hâkim olduğu evrenin sahibi değil, bir parçası olması hasebiyle, Allah'ın iradesine mahkûmdur. Akledebilen, iyiyi kötüden ayırma melekesine sahip olan, tercihini her ikisinden birine yönlendirebilme özelliği ile donatılmış potansiyelde bulunması hasebiyle de sorumlu olacak ölçüde kendi iradesi ile hareket edebilen bir varlıktır. Ayetlerin bir kısmı Allah'ın iradesine bir kısmı da insanın iradesine vurgu yapmakta birbirini tamamlamaktadır.

İslâm düşünce akımlarını farklı kitaplarında tekrar tekrar ele alan yazar, İslâm Düşüncesinde İnsan hürriyeti konusunda dengeli bir görüş ortaya koyan Matüridi ekolüne hiç yer vermemiştir. “İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri” kitabı, “Hür İrade ve Kader” kitabı ve “İslâmî Tetkikler İslâm Felsefesi ve Kelamı” kitaplarında hariciler, Şiilik, Eşariyye, Mürcie ve Mutezileye geniş yer ayıran yazarın, İmam Matüridi'den bahseden cümleleri kısaca şöyledir.

Hanefi akait imamıdır. 944 de Semerkand'da vefat etmiştir. Önemine ve ismini taşıyan bir ekolün mevcudiyetine rağmen bu zatın kendisi ve selefleri hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Kalan kitapları, onun muasır mutezileye hücum ettiğini gösterir.⁵⁷⁵ Matüridi hakkında kâfi malumat yoktur.⁵⁷⁶

Yazarın kader üzerine yazdığı bir kitapta İmam Matürîdi'den bahsetmemesi büyük bir eksiklik. İslâm'la irtibatı kalmamış taraftarı olmaması bir kenara isimleri dahi unutulmuş bir kısım harici, şii ve mutezili fırkaları gerek olmadığı halde ayrıntılı bir şekilde izzetü ikramla kitabına konuk ederken “Matüridi hakkında kâfi malumat yoktur” demesi hiç inandırıcı değildir. Cebir düşüncesini ön plana çıkarma çabasının bir başka delili de budur.

Watt, “Hür irade kavramının münakaşalarının başlangıcını 700 den itibaren Hıristiyanlıktan ihtida etmiş Müslümanlar vardı ki bunlar biraz eski Hıristiyanlık düşüncelerinin tesirinde idiler bunların etkisi ile İslâm'da hür irade tartışmaları doğmuş olabilir.”⁵⁷⁷ sözüyle cılızda olsa bahsettiği insana sorumluluk yükleyen anlayışları Hıristiyanlığın etkilerine veya Emevilere karşı takınılan düşmanca tavra⁵⁷⁸ siyasi

⁵⁷⁵ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 76.

⁵⁷⁶ Watt, *a.e.*, s. 79.

⁵⁷⁷ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 37.

⁵⁷⁸ Watt, *a.e.*, s. VII.

husumete bağlamıştır. ⁵⁷⁹ Harekât noktasını Kur'an'a değil; Emevileri sevmeyen toplulukların onlara karşı geliştirdikleri tutumla ilişkilendirmiştir. Diğer konularda olduğu gibi hür irade tartışmalarının başlangıcını da Hıristiyanlıktan İslâm'a geçen muhtedilerin etkisine⁵⁸⁰ bağlayan Watt'a göre, Müslüman âlimler düşünmeyen sorgulamayan bir yapıya sahiptir. "Müslüman âlimler arasında daima herhangi bir fiili veya tepeden inme bir gücü meşru olup olmadığını araştırmaksızın kabul etmeye mütemayil bir sükûnet akımı varolagelmiştir."⁵⁸¹ "Müslüman âlimler eleştirmeden kabul ederler."⁵⁸² "Âlimin vazifesi vahyedilmiş metni ve diğer hikmetli sözleri doğru olarak nakletmekten ibarettir. Bu sebepten Emeviler devrinde vakitlerinin çoğunu camilerde ve diğer toplantı yerlerinde ibni Abbas gibi şahıslardan Hz. Muhammed hakkında hikâyeler ve Kur'an'ın salâhiyetli tefsirini anlatmakla geçiren dindar ve bilgili bir kimsenin bulunduğu farz edilir."⁵⁸³ "İslâm toplumunun bazı kesimlerinde aklın kullanılmasına karşı güçlü bir direniş vardır. Zira çöl hayatı sünnete uymayı gerektirir. Akletmek çözüm olmaz. Mutluluk getirmez"⁵⁸⁴ Ona göre, Zemahşeri müntesibi olarak bilinen Beyzavi, insan iradesine sünnilerden daha fazla özgürlük veren Batılı kelamcılar gurubuna dâhil olması nedeni ile pek fazla etkili olamamıştır.⁵⁸⁵ İslâm dininde aklın rehberliğine çok cüzi bir önem bırakılmıştır.⁵⁸⁶ Hanbelîler dinin akla dayanan fikirlere indirgenemeyeceği görüşündedirler.⁵⁸⁷ Watt'ın bir başka iddiasına göre, Gerçekten İslâm neyin hak inanç olduğunu yetkili bir biçimde ortaya koyan Hıristiyan kilisesinin Ruhani Konseyi ile kıyaslanabilecek bir kuruluşa da sahip değildir."⁵⁸⁸ Müslüman âlimleri, itiraz etmeden kabul eden olarak göstermek de Cebriyeyi ön plana çıkarmasının bir başka delili olarak önümüzde durmaktadır.

Yazarın, Müslümanları, düşünmeden, sorgulamadan, doğruluğu yanlışlığı üzerinde durmadan, olayları kabul edenler olarak sunması, gerçeklerden uzak bir değerlendirmedir. İlk emri "**Oku**" olan ve hemen onu takip eden ayetleri eğitim öğretim ve bilim motifleri ile dolu olan, sekiz yüz civarında ilimden bir o kadar da aklın,

⁵⁷⁹ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. VII.

⁵⁸⁰ Watt, *a.e.*, s. 37.

⁵⁸¹ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 59.

⁵⁸² Watt, *a.e.*, s. 63.

⁵⁸³ Watt, *a.e.*, s. 96.

⁵⁸⁴ Watt, *İslam Nedir?*, s. 209.

⁵⁸⁵ Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 191.

⁵⁸⁶ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 84.

⁵⁸⁷ Watt, *İslam Nedir?*, s. 211.

⁵⁸⁸ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 6.

akletmenin önemine vurgu yapan ayetlerle yüklü bir Kitabın mensuplarına yönelik haksız ve de haddi aşan bir karalamadır. Yüzlerce hadisiyle talim ve tefekkürü emreden Bir saatlik tefekkürü bin yıllık nafile ibadetten, âlimin uykusunu abidin ibadetinden üstün sayan bir peygamberin varisleri olarak İslâm âlimlerine yapılmış bir yakıştırmadır. Kur'an ve Sünnet, kapısını çalan herkesi akletmeye, düşünmeye, çalışmaya, okumaya yönlendirir. Kâinatın bağrında araştırma yapmak üzere meydanlara iter ve evreni okuyup etüt eden insan da Kur'an'ı kabul eden bir mümin olarak Allah'a yönelir. Hattı zatında yazarın Müslümanlar, düşünceye önem vermezler ifadesi kendisi ile çelişmektedir. Çünkü "İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri" olarak hazırlanmış olduğu büyük boy 400 sayfalık kitapta kimin düşüncesini tartışmıştır. Peygabermizi müteakip kısa bir periyodu ele alan bu kitapta dahi birçok farklı görüşler ve bu görüşlere getirilen deliller neyi göstermektedir. Eğer düşünmeden kabul ettiler konular üzerine kafa yormadıysa bu kadar farklı mezhep nasıl ortaya çıktı?

"Gerçekten İslâm neyin hak inanç olduğunu yetkili bir biçimde ortaya koyan Hıristiyanlığın ruhani konseyi gibi bir kuruma sahip değildir." iddiasına gelince, Hıristiyanlığın Ruhani konseyi neyin hak olduğunu ortaya koyabilmiş midir ki? Veya böyle bir yetkisi var mıdır? Bu konsey her bir toplantısında kırpa kırpa Allah'ın dinini kuşa çevirmişlerdir. Bu konseyde kim oluyor ki neyin hak olup olmadığına karar verebiliyor. Kendini din kurucusu yerine koymak bir üstünlük mü? Bir defa İslâm'ın neyin hak inanç olduğunu ortaya koymak gibi bir problemi yoktur. Kur'an'ı Kerim ve sahih hadislerde inanç esasları açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Hıristiyan kilisesinin ruhani konseyi ile kıyaslanmayacak derece de önemli bir kuruluşa sahiptir. O da icthad müessesesidir. Bu müessese Hz. Peygamberle birlikte başlamış ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca çalışma esas ve yöntemleri de "Fıkıh Usulü" ismi altında ilmi bir disiplin olarak yüzlerce çalışma ile tekâmülünü sürdürmektedir. Hıristiyan Ruhani Konseyi ile zaten kıyaslanamaz. Çünkü bu konsey, dinde revizyon yapmaktadır. İslâm da ise bir revizyondan söz edilemez. İctihat kurumu naslara dayanarak, ortaya çıkan problemlere yeni çözümler getirir. Kur'an'ın anlaşılmasında Tefsir İlmi, Hadislerin anlaşılmasında Hadis İlmi, İtikadî sahada da Kelam İlmi bütün heybeti ile ortadadır. Buna rağmen neyin doğru olduğuna karar verecek bir kurumun olmadığını iddia etmek, gerçeklerin mecrasını değiştirmektir. Okuyuculara İslâm'ı neyin doğru neyin yanlış olduğu belli olmayan kargaşaların hâkim olduğu bir din olarak sunmaktır.

Gerçekten de Watt, İslâm düşünce ekollerinin görüşlerini anlatırken insan bir kavga ortamından nakil yapıldığı hissine kapılıyor. Watt, ilgili kitaplarında “Düşmanca davranmak”,⁵⁸⁹ “hücum etmek”, “cephe almak”, “karşı koymak”, “çekişmek”,⁵⁹⁰ “saldırmak” vb. terimleri kullanmıştır. İslâm’dan tamamen uzaklaşmış fırkaları dahi ince ayrıntılarıyla anlatmaya uğraşmıştır. Hatta kitabının bir yerinde kendisi de bu yanlış fark etmiş olmalı ki “Bu kadar müfrit olan bazı fırkaların mevcudiyetini zikrederken bunların İslâm’dan sayılıp sayılmayacağı konusu da göz önünde tutulması gereken bir noktadır.”⁵⁹¹ der. Yine başka bir yerde, “Yezidiler ve Şeytana tapanlar vardır ki bunların isimleri İslâmî olmasına rağmen dinlerinin İslâm’dan mı yoksa başka bir dinden mi neşet ettiği ayırt edilemiyor.”⁵⁹² değerlendirmesini yapmaktan kendini almamıştır. Bu şekilde davranarak İslâm’da bir kargaşa ortamı olduğu izlenimi vermeye çalışmış olabilir. Zaten İslâm’da birlikten bahsedilemeyeceğini de ifade etmiştir.⁵⁹³ Bu anlayışı, İslâm’ı neyin doğru neyin yanlış olduğu belli olmayan bir din olarak sunma gayretinden kaynaklanmaktadır.

⁵⁸⁹ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. VII.

⁵⁹⁰ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 379.

⁵⁹¹ Watt, *İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı*, s. 98.

⁵⁹² Watt, *a.e.*, s. 98.

⁵⁹³ Watt, *İslam Nedir?*, s. 196.

SONUÇ

Watt'ın, eserlerini iki farklı kesime hitap ederek kaleme aldığı kanaatindeyiz. Bu kesimlerden birisi Müslüman okuyucu diğeri ise, Hıristiyan okuyucudur. Yazarın stratejisi, Hıristiyan okuyucuyu kaybetmeden Müslüman okuyucuyu kazanma üzerine kurulmuş olup iki at, birlikte sürülmeye çalışılmıştır. Hatta bu okuyucu kesimlerin, bilgi düzeyleri açısından araştırmacılar ve sıradan insanlar şeklinde olabilecekleri de göz önünde tutulmuştur diyebiliriz.

Watt'ın, Hıristiyanlığa yönelik eleştirileri ve İslâm'a yönelik olumlu sayılabilecek değerlendirmeleri çok zayıftır. Bazı Müslümanların gönlünü almayı başardığı anlaşılan bu tarz ifadeler, Hıristiyan okuyucunun kolaylıkla karşı koyacağı niteliktedir. Watt, bunu bilerek ve plânlayarak yapmıştır. Bu yaklaşım; sporcusunu yetiştirmek, rakibe karşı adalelerini güçlendirmek, daha da önemlisi reflekslerini geliştirmek için antrenörün, tehlike içermeyen hamlelerinden farksızdır. Yazarın bu söylemleri, adeta vücudun, savunma mekanizmalarını uyanık tutmak, asıl tehlikeye karşı hazırlıklı olunmasını sağlamak için bünyeye, kolaylıkla bertaraf edilebilecek, çelimsiz mikropların aşı yapılması gibidir.

İslâm dinine karşı düzenlediği, Haçlı seferlerinden istediği sonucu alamayan Batı dünyasının, ikinci bir akım olarak, “İslam'ı ağır hakaretlerle karalama” yönteminin de başarısızlığa mahkûm olduğunu farkederek Watt, arzulanan misyonerlik gayesinin gerçekleşmesi için yeni bir üslupla sahaya inmenin gerekliliğini savunmaktadır. Bu üslupta; yumuşak söylem kullanmak, samimi olunduğu izlenimini vermek, bilimsellik kisvesine bürünmek, objektif davranıldığı kanaatini uyandırmak ve dünyada söz sahibi olacak dinin ana çerçevesini Hıristiyanlığın belirlemesini sağlamak için İslâm'ın bazı yönlerini almak ve bir kısım doğrularını kabul ederek veya törpüleyerek diyalog kurmaya çalışmak vardır. Watt, eserlerinde bu yeni üslubu harekete geçirmeye çalışmıştır. Bu durumu, Haçlı akımının üçüncü sürümü, Watt'ı da bu yeni akımın öncüsü ve de teorisyeni olarak düşünmekteyiz. Watt, Bu teorinin gerçekleşebilmesi için elzem bir iş olarak dinler arası diyalogu gerekli görmekte diyalog içinde “teslis”, “tahrif”, “çarmıh” ve “kefarete gibi İslam'ın, Hıristiyanlık doktrinini temelden sarsan açıklamalarını, kabul edilmesi mümkün olmayacak tevillerle gerçeklere aykırı olarak

mecrasından çıkarmaya çabalama ve Kur'an'ın hiçbir şekilde Hıristiyanlığı eleştirmediğini ileri sürme iddiasındadır.

Zaman zaman İslam'ın lehine sayılabilecek açıklamalarda da bulunmuştur. Burada tartışılması gereken husus da tam bu noktayla alakalıdır. Acaba yazar, bu türden söylemlerde bulunurken samimi mi? Yoksa başka bir amaç mı gütmektedir? Elbette elimizde samimiyet ölçme cihazı yoktur. Hakikati Allah bilir. Biz ancak elde bulunan verilerden hareketle bir kanaate ulaşabiliriz. Yazarın, İslâm adına söylediği olumlu cümleleri, samimiyeti noktasında bizim şüphelerimizi giderecek ve kanaatimizi olumlu istikamete yönlendirecek kadar yeterli güçte değildir. Arka arkaya devam etme özelliğinden uzaktır. “Bozuk bir saatin, vakti bir an doğru göstermesi kabilinden açıklamalar olduğu” düşüncesini, zihinlerden uzaklaştıracak nitelikte değildir. Hatta Anadolu’da sıkça kullanılan “Bizim inek iyi inektir. Bir kova süt verir sonunda onu da vurur devirir.” deyimini hatırlatmaktadır. Şu halde yazarın, ılımlı gibi gelen ifadeleri okuyucusunu gevşetme ve sonra onu kazanma taktiğine yöneliktir.

Watt'ın asıl amacı İslâm'ı eleştirmektir. Bu eleştiriyi sivri bir dil kullanmadan yapmaya gayret etmektedir. Zira haleflerini ve çağdaşlarını bu noktada yadırgamaktadır. Ona göre Artık İslâm üzerine yazıp çizenler ulu orta konuşmamalı, Müslümanlar tarafından kabul edilebilir bir üslup kullanmalıdır. Çünkü günümüzde insanlar arası iletişim eskiden olmadığı kadar yaygınlaşmış, birçok insan aynı entelektüel dili kullanır hale gelmiştir. Öyleyse Ortaçağ Avrupa'sının tamamen dışlayıcı ve karalayıcı tavrını sürdürür tarzda yapılan İslâm değerlendirmelerinden hızla uzaklaşılmalı, söylenilecekler yeni bir yöntemle söylenmelidir.

Yazarın, ifade etmeye çalıştığımız teorisini, eserlerinde ustaca pratiğe yansıttığını görmekteyiz. Söz konusu yöntemi şu şekilde özetleyebiliriz.

1. Sever gibi yapıp dövmek
2. Rüşvet-i kelâmda bulunmak
3. Zehri altın kâsede sunmak
4. Ölümü gösterip sıtmaya razı etmek
5. İslâmî Metinleri üstü kapalı geçmek veya can alıcı bir kelimeyi atlamak

İman esaslarına bakışına gelecek olursak, ona göre, Araplarda yer alan üstün ilah anlayışı, İslâm'da tek Allah inancına dönüşmüştür. Bu inançta Yahudi-Hıristiyan izleri de vardır. İslâm'ın Allah inancı ile Hıristiyanlık arasında önemli bir fark olmadığını

ispata çalışan Watt, Allah'ın sıfatları anlayışı ile teslis arasında bir benzetme kurma ve böylece teslisten tevhit oluşturma gayretindedir.

Aynı şekilde melek inancının da Araplar da var olduğunu Arapların bunu Hıristiyanlardan öğrendiğini iddia eder. Melek kavramını İbranice temellere dayandırır, Kur'an'ın meleklerden bahseden ayetlerinin bir özetini yapar. Meleklerin özelliklerinden bahsetmez. Şeytanın önceden bir melek olduğunu ileri sürer ve Müslümanların Cebrail ismini, Medine döneminde Yahudilerden öğrendiği zehabındadır.

Vahyi, materyalistler gibi maddi bakış açısıyla kolektif şuurun bir eseri şeklinde açıklayarak, Kur'an'da bilimsel aykırılıklar ve kronolojik yanlışlıklar olduğunu iddia ederek, revizyon yapıldığını ileri sürerek, Kelamullah'ın ilâhî kaynaktan beslenir olma özelliğini kurutma azmindedir. Bu sebeple, Cebrail aracılığı ile gelmiş bir vahyi kabule yanaşmaz. Ayrıca Kur'an'ın Hz. Muhammed zamanında tamamıyla yazılması ve Hz. Ebubekir döneminde toplatılmasını, malum üslubu gereği, "şüphelidir" sözüyle reddetme temayülündedir.

O, Hz. Muhammed'in, kendisine vahiy gönderildiğine samimiyetle inanan birisi olarak kabul edilip öylece değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Hz. Peygamberin sözlerine kuşku ile bakılmasını ister ve hadislerin Kur'an'a zıt olduğunu dahi iddia eder. Hz. Muhammed'den Peygamberlik payesini almanın, bir başka yolu olarak kısas-ı enbiya'nın Hıristiyanlık ve Yahudilikten intihal edildiğini ileri sürer. Ona göre Hz. Muhammed'in mucizesi de yoktur. Okuma yazma bilmediği de doğru değildir. Bu durumun, Peygambere mucize oluşturmak amacı ile Müslümanlar tarafından geliştirilmiş bir mizansen olduğu varsayımındadır.

İslam'ın Ahiret anlayışını da malum kültüre bağlamak eğilimindedir. Üç aşamayla geliştirilen bir Ahiret doktrininden söz eder. Kur'an'ın Cennet ve Cehennem tasvirlerini aktarır. Kur'an'dan kabir hayatının varlığının çıkarılamayacağına inanmakta olup konudan bahseden hadisleri de kale almama eğilimindedir.

İslâm'ın kader inancının Araplarda mevcut "dehr" anlayışının şekil değiştirmesi olduğunu iddia etmiştir. Kader konusunda insana sorumluluk tanımayan anlayışa daha çok vurgu yapmış, bu düşünceye delil gösterilebilecek ayet ve yorumları ön plâna çıkarmış, İslâm'ı insana hürriyet tanımayan bir din olarak sunmak istemiştir.

Müslümanları da düşünmeden kabul eden, akla değer vermeyenler olarak takdim etme temayülündedir.

Ve Watt, bütün bu iddialarını tatlı bir dille, bazen Hıristiyanlık eleştirisi ardından bazen de İslâm'ı koruyup kollama tavrını müteakip oluşturduğu zemin üzerinde, yumuşak bir tarzda “olabilir” yollu ifadelerle dile getirmiş, Hakkı ve Hakikati ketmetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an'ı Kerim.

- Ağırakça,** Ahmet, Şamil İslâm Ansiklopedisi, c: 3, Şamil Yayınları, İstanbul, 2000. *Akabe Beyatları md.*
- _____, Ahmet, Şamil İslâm Ansiklopedisi, c: III, Şamil Yayınları, İstanbul 2000, “*Garanik*” md.
- Alıcı,** Mustafa, *Watt'ın Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 1995.
- Apaydın,** Yunus, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c: XXI, İstanbul, 1989, “*İctihad*” md.
- Ammara,** Muhammet: *Müşkiletü'l- Hurriyeti'l-İnsanîye (Mutezile ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu)*, Çev., Vahdettin İnce, Ekin Yay. İstanbul, 1998.
- Bolay,** Süleyman Hayri, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c: I, İstanbul, 1989, *Hz. Âdem md.*
- Aydın,** Mehmet, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 61, Konya, 1989.
- Aydın,** Ali Arslan, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Şamil yayınları, c: V, İstanbul, 2000, “*Melek*” md.
- Cerrahoğlu,** İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1995.
- _____, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c: XIII, İstanbul 1989, “*Garanik*” md,
- Cilacı,** Osman, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Şamil Yayınları, İstanbul, 2000, c: VIII, “*Teslis*” md.
- Çelik,** Ali, *Asrı Sadette Halk İnançları*, Bütün Yönleriyle Asrı Sadette İslâm Ansiklopedisi, Beyan Yayınları İstanbul, 1994.
- Çetin,** M. Nihat Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c: I, İstanbul, 1989, “*Allah*” md.
- Çetiner,** Bedrettin, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Şamil Yayınları, c: VII, İstanbul, 2000, “*Taberi*” md.

- Çiftçi,** Fatma, *Bir Mezhepler Tarihçisi Olarak W. Montgomery Watt*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Tezi) Urfa, 2005.
- Demir,** Fahri, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ank., 1984.
- Döndüren,** Hamdi, **Yengin,** Naci, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Şamil Yayınları, İstanbul, 2000, “*Kur’an’ı Kerim*” md.
- Düzdağ,** Ertuğrul, *Peygamber Efendimiz*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005.
- el-Azzam,** Abdullah, *Asr-ı Saadett’te Yazı ve Vahiy Katipleri* terc., Durak Pasmaz, Bütün Yönleriyle Asrı Sadette İslâm Beyan Yayınları, c: I, İstanbul, 1994.
- el-Buti,** Said, Ramazan *Fıkhu’s-Sîre; Peygamberimiz (sav.)’in Uygulaması ile İslâm*, terc., Ali Nar, Orhan Aktepe, Gonca yayın., İstanbul, 1992.
- el-Mevdudi,** Ebu’l-Ala, *Tefhimu’l Kur’an; Kur’an’ın Anlam Ve Tefsiri*, çev., Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Efe,** Ahmet; **Çalışkan,** Mustafa, *Na’t Gülşeni*, Erdoğan Matbaası, Konya, 1995.
- Erboğa,** Halid, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Şamil Yayınları İstanbul, 2000. “*Münker Nekir*” md.
- Erdoğan,** Mehmet, fıkıh, Evren Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Eset,** Muhammed, Kur’an Mesajı, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.
- Fordham** Frieda *Jung Psikolojisinin Anahatları* Çev., Aslan Yalçınır Say yayınları İstanbul 2004.
- ez-Zemahşeri,** Cârullah Muhammed b. Ömer, *el-Keşşaf*, Marifet Yayınları, Beyrut, h. 856.
- ez-Zebîdî,** Zeynü’d-Din, Ahmed b. Abdi’l-Latif *Sahihi Buhari: Muhtasarı Tecridi Sarih*, çev., Abdullah Feyzi Koçer, İmaj Yayınları, Ankara, 2004
- _____, Zeynü’d-Din, Ahmed b. Abdi’l-Latif *Sahîh-i Buhârî: Muhtasarı, Tecridi Sarih*, çev., Kamil Miras, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara, 1975.

- Gölcük,** Şerafettin; **Toprak,** Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi Yayınları, Konya, 1991.
- Göçgün,** Önder; *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Bütün Şiirleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987.
- Güç,** Ahmet, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Şamil Yayınları, İstanbul, 2000, "Şeytan" md.
- _____, Ahmet, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Şamil Yayınları, İstanbul, 2000, "Haç" md.
- Gür,** A. Refik, *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle*, Sebül yayınları İstanbul, 1951.
- Hamidullah,** Muhammed, İslâm Peygamberi, çev., Salih Tuğ c: I, İrfan Yayınları, İstanbul, 1993.
- Işık,** İhsan, *Finans Anayasası Değişmedikçe Krizler Bitmeyecek*, Zaman Gazetesi 16.09.2008 sayılı baskısı.
- Kam,** Ömer Ferit; *Dinî Felsefî Sohbetler*, Sadeleştiren: Süleyman Hayri Bolay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., no: 158, Ankara, 2003.
- Kandemir,** Yaşar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c: XV, İstanbul 1989, "Hadis" md.
- Karaman,** Hayrettin; **Bardakoğlu,** Ali; **Apaydın,** H. Yunus, *İlmihal: İman ve İbadetler*, c: I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.
- _____, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku* c: I. Nesil Yayınları, İstanbul, 1991.
- Keskioğlu,** Osman, *Kur'an'ı Kerim Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.
- Koçyiğit,** Talat, *Hadis tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988.
- Müslim,** Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *es-Sahih*, Çev., Ahmet Davudoğlu, Sönmez Yayınları, c:I, İstanbul, 1997
- Nasır,** Seyyid Hüseyin, *İslâm İdealler ve Gerçekler*, Çev., Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Nurbaki,** Hâluk; *Kur'an'ı Kerimden Ayetler ve İlmi Gerçekler I*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1984.

- _____, Hâluk *Kur'an'ı Kerimden Ayetler ve İlmi Gerçekler 11*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1984.
- Önkal,** Ahmet, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2000.
- _____, Ahmet, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c: XVII, İstanbul 1989, “*Hicret*” md.
- Özcan,** Azmi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c: XXIII, İstanbul, 1989. “*İslâm*” md.
- Özler,** Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde İnsan Hürriyeti*, Nûn Yayınları, İstanbul, 1997.
- _____, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at Adlandırmaları*” Kültür Eğitim Vakfı Yayınları Erzurum, 2001.
- Paçacı,** Mehmet, *Tefsir*, Devlet Kitapları, Akşam San'at Okulu Yayınları, Ankara, 2003.
- Paşa,** Ahmet Cevdet, Ali Muhammed ed - Debba, *Kur'an tarihi ve Kur'an Okumanın Edepleri* çev., Ali Osman Yüksel, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1989.
- Adasal,** Rasim, *Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji*, Minnetoğlu Yay., İstanbul, 1997.
- Savaş,** Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, Ravza yayınları, İstanbul, 1991.
- Şimşek,** Sait, Şamil İslâm Ansiklopedisi, c: III, Şamil Yayınları İstanbul, 2000. “*Huruf-u Mukatta*” md.
- _____, Sait, Şamil İslâm Ansiklopedisi, c: VIII, Şamil Yayınları, İstanbul, 2000. “*Ümmi*” md.
- Topaloğlu,** Bekir, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c: I, İstanbul 1989, “*Ahiret,*” md.
- Uzunpostalcı,** Mustafa, *Hukuk ve İslâm Hukuku*, c: II, Konya, 1990.
- Watt,** W. Montgomery, *The Influence of Islam on Medieval Europe (İslâm Avrupa'da)*, çev., Hulusi Yavuz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989.
- _____, W. Montgomery, *The Formative Period of Islamic Thought, (İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri)*, çev., Ethem Ruhi Fığlalı, İstanbul, 1981.

- _____, W. Montgomery, *Free Will and Pre-Destination in Early Islam (İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader)*, çev., Arif Aytekin, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996.
- _____, W. Montgomery, *What is Islam? (İslâm Nedir?)* çev., Elif Rıza, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- _____, W. Montgomery, *Islamic Philosophy and Theology, (İslâmî tetkikler İslâm Felsefesi ve Kelamı)*, çev., Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 1968.
- _____, W. Montgomery, *Islam and Christianity Today Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık*, çev., Turan Koç, İstanbul, 1991.
- _____, W. Montgomery, *Bell's Introduction to Quran (Kur'an'a Giriş)*, çev., Süleyman Kalkan, Ankara Okulu Yayınları Ankara, 2000.
- _____, W. Montgomery, *The Chritianity Criticized in the Qur'an "Kur'an'da Eleştirilen Hıristiyanlık"*, mak, terc., Tuncay İmamoğlu, Celal Büyük, Marife Bilimsel Birikim Dergisi, sayı: 2, yıl: 2002,
- _____, W. Montgomery, *Islamic Revelation in the Modern World (Modern Dünyada İslâm Vahyi)*, çev. Mehmet S. Aydın Hülbe Yayınları, Ankara, 1982.
- _____, W. Montgomery, *Mohammed at Mecca (Muhammed Mekke'de)*, çev. M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara, 1986.
- _____, W. Montgomery, *Oryantalistlerin İslâm Araştırmaları*, mk., çev., M. Kazım Gülçür, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4, (1991), Konya, 1994.
- Yavuz,** Şevki Yusuf, **Ünal,** Zeki, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c: VII, İstanbul 1989. "Cebrail" md.
- Yazır,** Elmalılı, Muhammed, Hak Dini Kur'an Dili, c: 8, İstanbul, 1979.
- Yeğin** Abdullah; **Badıllı** Abdülakadir; **Hekimoğlu,** İsmail; **Çalım,** İlhami, *Osmanlıca Türkçe Büyük Lügat*, İstanbul, 1993.
- Yıldırım,** Arif, *Teslis değil, Tevhid, Üç Değil Tek İlahi Din* mak. EKEV Akademi dergisi, Yıl: 9, Sayı:23, Ankara, 2005.
- _____, *Kelamî Münakaşalara Giriş I*, Salkım Söğüt Yayınları, Erzurum, 2006.

Yıldız, Sabahattin, **Kaya,** İsmail, Şamil İslâm Ansiklopedisi, c: V, İstanbul, 2000, “*Mevzû Hadis*” md,

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Erzurum'da tamamladı. 1996 yılında, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Şu an Erzurum İmam Hatip Lisesinde, İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve dört çocuk babasıdır.